

**KÜLTÜREL MİRAS VARLIKLARININ
KORUNMASINDA YEREL HALKIN ALGISI:
ERZURUM KÜLTÜR YOLU PROJESİ ÖRNEĞİ**

Orhan DURSUN

Yüksek Lisans Tezi

Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Ana Bilim Dalı

Prof. Dr. Cavit YEŞİLYURT

2022

Her Haklı Saklıdır

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TURİZM İŞLETMECİLİĞİ VE OTELCİLİK ANA BİLİM DALI**

Orhan DURSUN

**KÜLTÜREL MİRAS VARLIKLARININ KORUNMASINDA YEREL
HALKIN ALGISI: ERZURUM KÜLTÜR YOLU PROJESİ ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Cavit YEŞİLYURT**

ERZURUM – 2022

TEZ BEYAN FORMU

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum " Kültürel Miras Varlıklarının Korunmasında Yerel Halkın Algısı: Erzurum Kültür Yolu Projesi Örneği " adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Gereğini bilgilerinize arz ederim *.

☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

☒ Tezimin/Raporumun makale için **altı ay**, patent için **iki yıl** süreyle erişiminin ertelenmesini istiyorum.

26.05.2022

Aslı ıslak
imzalıdır

*** LİSANSÜSTÜ TEZLERİN ELEKTRONİK ORTAMDA TOPLANMASI, DÜZENLENMESİ VE ERİŞİME AÇILMASINA İLİŞKİN YÖNERGE**

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Çeşitli ve Son Hükümler

Lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesi **MADDE 6– (1)** Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu **iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.**

(2) Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile **altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.**

Gizlilik dereceli tezler MADDE 7– (1) Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

(2) Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Graduate School of Social Sciences

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Cavit YEŞİLYURT danışmanlığında, Orhan DURSUN tarafından hazırlanan bu çalışma 26 / 05 / 2022 tarihinde aşağıda isimleri yazılı jüri tarafından, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Gökalep Nuri SELÇUK İmza: Aslı ıslak imzalıdır

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Cavit YEŞİLYURT İmza: Aslı ıslak imzalıdır

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Ötügen SENER İmza: Aslı ıslak imzalıdır

Prof. Dr. Sait UYLAŞ

Enstitü Müdürü

Aslı ıslak imzalıdır

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	IV
ABSTRACT	V
KISALTMALAR DİZİNİ	VI
ŞEKİLLER DİZİNİ	VII
FOTOĞRAFLAR DİZİNİ	VIII
TABLolar DİZİNİ	IX
ÖNSÖZ.....	XI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TURİZM, KÜLTÜR TURİZMİ VE KÜLTÜREL VARLIK

1.1. TURİZM KAVRAMI, ETKİLERİ VE ÖZELLİKLERİ.....	3
1.1.1. Turizm Kavramı	3
1.1.2. Turizmin Etkileri	6
1.1.2.1. Turizmin Ekonomik Etkileri.....	6
1.1.2.2. Turizmin Sosyo-Kültürel Etkileri.....	8
1.1.2.3. Turizmin Çevresel Etkileri	9
1.1.3. Turizmin Özellikleri	11
1.1.4. Turizmin Sınıflandırılması ve Çeşitleri.....	12
1.2. KÜLTÜR TURİZMİ.....	14
1.2.1. Kültür Kavramı	14
1.2.1.1. Kültürün Özellikleri.....	15
1.2.1.2. Kültürü Oluşturan Unsurlar	16
1.2.1.3. Kültürün Sınıflandırılması.....	18
1.2.1.3.1. Genel Kültür ve Alt-Orta-Üst Kültür.....	18
1.2.1.3.2. Maddi Kültür ve Manevi Kültür	18
1.2.1.3.3. Karşı Kültür	19
1.2.2. Kültür Turizmi Kavramı.....	20
1.2.3. Kültür Turizmi Tanımı	21
1.2.4. Kültür Turizm Çeşitleri	23
1.3. KÜLTÜREL VARLIK KAVRAMI	26

1.3.1. Kültürel Miras	26
1.3.2. Kültürel Varlık	27
1.3.3. Kültürel Varlıkların Korunması	28
1.3.3.1. Türkiye’de Kültürel Varlıkların Korunmasına İlişkin Düzenlemeler	29
1.3.3.2. Kültürel Varlıklara Zarar Veren Kişilerin Cezai Sorumluluğu	31
1.3.3.2.1. Uluslararası Alanda Düzenlemeler	31
1.3.3.2.2. Ulusal Alanda Düzenlemeler:.....	33

İKİNCİ BÖLÜM

ERZURUM İLİ

2.1. GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE ERZURUM İLİ TARİHİ	35
2.2. ERZURUM İLİ GENEL ÖZELLİKLERİ.....	38
2.2.1. Ulaşım Durumu	38
2.2.2. Konaklama Hizmetleri	40
2.2.3. Sosyo - Ekonomik Durumu.....	40
2.2.4. Alternatif Turizm Çeşitliliği.....	42
2.2.4.1. Sağlık ve Termal Turizmi.....	42
2.2.4.2. Kış Turizmi.....	44
2.2.4.3. Kongre Turizmi	46
2.2.4.4. İnanç Turizmi	47
2.2.4.5. Kültür Turizmi.....	49
2.2.4.6. Ekoturizm	51
2.2.4.7. Cittaslow.....	52
2.3. “KÜLTÜREL MİRAS VARLIKLARININ KORUNMASINDA YEREL HALKIN ALGISI: ERZURUM KÜLTÜR YOLU PROJESİ ÖRNEĞİ”	
ÇALIŞMASI VE PROJEDE YER ALAN KÜLTÜREL VARLIKLAR	53
2.3.1. Üç Kümbetler	54
2.3.2. Çifte Minareli Medrese (Hatuniye Medresesi).....	56
2.3.3. Ulu (Atabey) Cami	60
2.3.4. Narmanlı Cami	62
2.3.5. Erzurum Kalesi (Saat Kulesi).....	62
2.3.6. Ebu İshak Kazeruni Türbesi	67

2.3.7. Cimcime Hatun Türbesi	67
2.3.8. Erzurum Evleri	68
2.3.9. Yakutiye Medresesi	70

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜLTÜREL MİRAS VARLIKLARININ KORUNMASINDA YEREL HALKIN ALGISI: ERZURUM KÜLTÜR YOLU PROJESİ ÖRNEĞİ

3.1. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ	73
3.2. ARAŞTIRMA EVRENİ VE ÖRNEKLEM	74
3.3. VERİ TOPLAMA YÖNTEMİ.....	75
3.4. ARAŞTIRMANIN VARSAYIMLARI VE SINIRLIKLARI.....	76
3.5. ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ.....	77
3.6. VERİLERİN ANALİZE UYGUNLUĞUNUN GÖZDEN GEÇİRİLMESİ.....	77
3.7. BULGULAR VE YORUMLAR	78
3.7.1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine Göre Bulgular	78
3.7.2. Ölçeğe İlişkin Güvenirlik Analizi	82
3.7.3. Katılımcıların Demografik Özelliklerine Göre Kültürel Mirasın Korunmasında Yerel Halkın Algısı Arasındaki Farklılıkların Belirlenmesi.....	83
SONUÇ.....	93
KAYNAKÇA	100
EKLER.....	118
EK 1. Anket Formu	118
ÖZGEÇMİŞ.....	120

ÖZET**YÜKSEK LİSANS TEZİ****KÜLTÜREL MİRAS VARLIKLARININ KORUNMASINDA YEREL HALKIN ALGISI:
ERZURUM KÜLTÜR YOLU PROJESİ ÖRNEĞİ****Orhan DURSUN****Tez Danışmanı: Prof. Dr. Cavit YEŞİLYURT****2022, 120 sayfa****Jüri: Prof. Dr. Cavit YEŞİLYURT****Prof. Dr. Gökalep Nuri SELÇUK****Prof. Dr. Ötügen SENER**

20. yüzyılın sonlarına doğru artış gösteren turizm sektörünün olgunlaşması ve doyuma ulaşması ile Türkiye’de de turizm hareketliliğinde önemli gelişmeler yaşanmaktadır. Turizme daha farklı hizmetler sunmak adına yapılan çalışmalarla alternatif turizm türleri ortaya çıkmıştır. Bulunan türler arasında olan kültür turizmi, geniş çaplı ilgi uyandırmış ve uluslararası çekiciliğiyle özellikle turizm sektöründe önemi gün geçtikçe artarak sektörün vazgeçilmez bir unsuru halini almıştır. Burada, kültürel turizm faaliyetlerini sürdürülebilir kılmak için en önemli paydaşlardan olan yerel halkın da kültür turizm faaliyetlerine yönelik algısı ve tutumu göz önünde bulundurulmalıdır. Turizm pazarında olan kültür turizminin gelişimini ölçebilmek için, kültür varlıklarının var olduğu sahalarda yapılan faaliyetlerin doğru amaçlara hizmet edecek şekilde gerçekleştirilmesi ve devamının getirilmesi büyük oranda orada yaşayan yerel halkın algı ve ilgisine bağlıdır.

Yapılan araştırmada amaç, Erzurum ilinde yürütülen “Kültür Yolu Projesi” kapsamında bölgede yaşayan yerel halkın, var olan kültür varlıklarının kültür turizmine katkısı ile bunların korunması ve kültür turizminin geliştirilmesine yönelik algılarının belirlenmesidir. Ayrıca bölgede yaşayan yerel halkın bireysel özellikleri ile bölgenin turizm hareketliliğinin çevresel, ekonomik ve sosyo-kültürel faktörleri arasında karşılaştırmalar yapılarak farklılıkların tespit edilmesidir.

Çalışma üç bölümden oluşarak, birinci bölümünde turizm kavramı, kültür turizmi ve kültürel turizm varlıkları kavramlarının konuları üzerinde kapsamlı literatür taramaları incelenmiştir. İkinci bölümde Erzurum ilinin genel özellikleri, tarihi ve “Kültür Yolu Projesi” çalışmasında yer alan kültür varlıklarının tanımlamaları üzerinde kapsamlı literatür taramaları incelenmiştir. Çalışmanın son bölümünde ise “Kültür Yolu Projesi” için hazırlanan anket çalışması ele alınmış, katılımcılara yönelik araştırmaya yer verilmiştir. Anket çalışmasından elde edilen bulguların sonuçları SPSS 20.0 paket programı ile analizi yapılmıştır. Bulunan veriler; frekans dağılımları, güvenilirlik analizi, Bağımsız Örneklem T Testi ve ANOVA analizi yapılarak incelenmiştir.

Araştırmanın sonucunda, yerel halkın “Kültür Yolu Projesi” ndeki kültürel varlıkların korunmasına yönelik algısının genel olarak “olumlu” olduğu belirlenmiştir. Ayrıca araştırma konusuna yönelik düşüncelerin bireysel özelliklerine göre farklılık gösterdiği de tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra, “Kültür Yolu Projesi” ndeki kültürel faaliyetlerin sürdürülebilirliği için araştırma sahasına yönelik tanıtım ve reklam çalışmalarının arttırılması gerektiği anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Turizm Kavramı, Kültür Turizmi, Kültürel Varlık, Yerel Halk, Kültür Yolu Projesi, Erzurum

ABSTRACT**MASTER'S THESIS****PERCEPTION OF LOCAL PEOPLE IN THE PROTECTION OF CULTURAL
HERITAGE ASSETS: AN EXAMPLE OF THE ERZURUM CULTURAL ROAD
PROJECT****Orhan DURSUN****Advisor: Prof. Dr. Cavit YEŞİLYURT****2022, Page: 120****Jury: Prof. Dr. Cavit YEŞİLYURT
Prof. Dr. Gökalep Nuri SELÇUK
Prof. Dr. Ötüken SENER**

With the maturation and saturation of the tourism sector, which increased towards the end of the 20th century, important developments are experienced in tourism activity in Turkey. Alternative tourism types have emerged with the studies carried out to provide different services to tourism. Cultural tourism, which is among the species found, has aroused wide interest and has become an indispensable element of the sector, with its international attractiveness, especially in the tourism sector, increasing its importance day by day. Here, in order to make cultural tourism activities sustainable, the perception and attitude of the local people, who are among the most important stakeholders, towards cultural tourism activities should be taken into consideration. In order to measure the development of cultural tourism in the tourism market, the realization and continuation of the activities carried out in the areas where cultural assets exist, in a way that will serve the right purposes, largely depends on the perception and interest of the local people living there.

The aim of the research is to determine the perceptions of the local people living in the region about the contribution of existing cultural assets to cultural tourism and their preservation and development of cultural tourism within the scope of the "Cultural Road Project" carried out in Erzurum. In addition, it is to determine the differences by making comparisons between the individual characteristics of the local people living in the region and the environmental, economic and socio-cultural factors of the tourism activity of the region.

The study consists of three parts, and in the first part, comprehensive literature reviews on the concepts of tourism, cultural tourism and cultural tourism assets are examined. In the second part, the general characteristics of Erzurum province, its history and comprehensive literature reviews on the definitions of cultural assets in the "Cultural Road Project" study were examined. In the last part of the study, the survey prepared for the "Cultural Road Project" was handled and the research for the participants was included. The results of the findings obtained from the survey study were analyzed with the SPSS 20.0 package program. Data found; frequency distributions, reliability analysis, Independent Sample T Test and ANOVA analysis were performed.

As a result of the research, it has been determined that the perception of the local people towards the protection of cultural assets in the "Cultural Road Project" is generally "positive". In addition, it has been determined that the thoughts on the research subject differ according to their individual characteristics. In addition, it has been understood that the promotion and advertising activities for the research area should be increased for the sustainability of the cultural activities in the "Cultural Road Project".

Keywords: Tourism Concept, Cultural Tourism, Cultural Asset, Local People, Cultural Road Project, Erzurum

KISALTMALAR DİZİNİ

ANOVA	: Analysis of Variance
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AIEST	: Uluslararası Bilimsel Turizm Uzmanları Birliği
ATAUNİ	: Atatürk Üniversitesi
DKMP	: Doğa Koruma ve Milli Parklar
EBB	: Erzurum Büyükşehir Belediyesi
ERG	: Existence-Relatedness-Growth Theory
ERVAK	: Erzurum Kalkınma Vakfı
EYOF	: European Youth Olympics Festival
DMİGM	: Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü
IUCN	: Dünya Doğa ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği
KUDAKA	: Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı
KYP	: Kültür Yolu Projesi
KTB	: Kültür ve Turizm Bakanlığı
MFA	: Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs
MGM	: Meteoroloji Genel Müdürlüğü
MHRS	: Merkezi Hastane Randevu Sistemi
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
SPSS	: Statistical Package for the Social Sciences
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDF	: Türkiye Dağcılık Federasyonu
TDK	: Türk Dil Kurumu
TL	: Türk Lirası
THY	: Türk Hava Yolları
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UNESCO	: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
UNWTO	: Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü
WTO	: Dünya Turizm Örgütü

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1.1. Kültürün Bazı �zellikleri	16
Şekil 1.2. Kültür Turizmi Kaynakları	23
Şekil 1.3. Kültürel Turizm �eşitliliği	25
Şekil 2.1. Erzurum Taşımacılık Ağları	39
Şekil 2.2. Erzurum Kış Sporları Merkezi Haritası.....	45
Şekil 2.3. Ekoturizm Aktivitelerinin Sınıflandırılması	52
Şekil 2.4. Tüteklikli (Karlanguş-Kırlangıç) �rt� ile Kaplı Olan Somunoğlu Evi'nin Tandirevi Plânı	69

FOTOĞRAFLAR DİZİNİ

Fotoğraf 2.1. Erzurum, Josep P.De.Tourneford Ait Gravür Çizimi (1701).....	38
Fotoğraf 2.2. Yakutiye medresesi, Ch. Texier Ait Gravürü Çizimi (1840).	38
Fotoğraf 2.3. Emir Saltuk Kümbeti.....	54
Fotoğraf 2.4. Emir Saltuk Kümbeti Niş Motifleri.....	55
Fotoğraf 2.5. Üç Kümbetler Mezarlığı ve Zamanla Yok Oluşu	56
Fotoğraf 2.6. Medresenin İç Mekanları	57
Fotoğraf 2.7. Medresenin 1940'lı Yıllarına Ait Görseller	58
Fotoğraf 2.9. Erzurum Kalesi.....	66
Fotoğraf 2.10. Medrese'nin Güney Eyvanın Duvarlarına Yerleştirilmiş Arapça Kitabe	71
Fotoğraf 2.11. Yakutiye Medresesi Çevresinin Eski Görünümü	72

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1.1. Farklı Ülkelerde Turizm Kavramının Tanımında Dikkate Alınan Değişkenler.....	4
Tablo 1.2. Turizmin Olumlu ve Olumsuz Etkileri	10
Tablo 1.3. Turizmin Sınıflandırılması	13
Tablo 1.4. Türkiye’de Yapılan Turizm Çeşitleri	14
Tablo 1.5. Kültürü Oluşturan Unsurlar	17
Tablo 2.1. Erzurum Kronolojik Tarihi	36
Tablo 2.2. Erzurum’da Yer Alan Termal Alanların Listesi	43
Tablo 2.3. Erzurum İlinde Düzenlenen Kongre-Konferans-Seminer Etkinlikleri	47
Tablo 3.1. Belirli Büyüklükteki Evrenlere Karşılık Örneklem Büyüklükleri	75
Tablo 3.2. Katılımcıların Cinsiyet Dağılımı.....	78
Tablo 3.3. Katılımcıların Yaş Dağılımı.....	79
Tablo 3.4. Katılımcıların Medeni Hallerinin Dağılımı.....	79
Tablo 3.5. Katılımcıların Eğitim Durumu Dağılımı.....	79
Tablo 3.6. Katılımcıların Meslek Dağılımı.....	80
Tablo 3.7. Katılımcıların Aylık Gelir Dağılımı.....	80
Tablo 3.8. Katılımcıların Yabancı Dil Bilgisi Dağılımı.....	81
Tablo 3.9. Katılımcıların Turizmle İlgili İşte Çalışma Dağılımı.....	81
Tablo 3.10. Katılımcıların Kültür Yolu Projesi’nde Yer Alan Yapıtları Ziyareti Dağılımı.....	81
Tablo 3.11. Katılımcıların Kültür Yolu Projesi’nde Yer Alan Yapıtların Tarihinin Bilinmesi Dağılımı.....	82
Tablo 3.12. Kültürel Mirasların Korunmasında Yerel Halkın Algısı Güvenilirlik Analizi.....	82
Tablo 3.13. Kültürel Mirasın Korunmasında Yerel Halkın Algısının Cinsiyete Göre Bağımsız Örneklem t Test Analizi Sonuçları	83
Tablo 3.14. Kültürel Mirasın Korunmasında Yerel Halkın Algısının Yaş Aralığına Göre ANOVA Analizi Sonuçları	84
Tablo 3.15. Kültürel Mirasın korunmasında Yerel Halkın Algısının Medeni Haline Göre Bağımsız Örneklem t Test Analizi Sonuçları	84

Tablo 3.16. Kùltürel Mirasın Korunmasında Yerel Halkın Algısının Eğitim Durumuna Göre ANOVA Analizi Sonuçları.....	85
Tablo 3.17. Kùltürel Mirasın Korunmasında Yerel Halkın Algısının Mesleğine Göre ANOVA Analizi Sonuçları.....	86
Tablo 3.18. Kùltürel Mirasın Korunmasında Yerel Halkın Algısının Aylık Gelirine Göre ANOVA Analizi Sonuçları.....	87
Tablo 3.19. Kùltürel Mirasın korunmasında Yerel Halkın Algısının Yabancı Dil Bilgisine Göre Bağımsız Örneklem t Test Analizi Sonuçları.....	88
Tablo 3.20. Kùltürel Mirasın Korunmasında Yerel Halkın Algısının Turizm ile İlgili Bir İşte Çalışma Durumuna Göre Bağımsız Örneklem t Test Analizi Sonuçları	88
Tablo 3.21. Kùltürel Mirasın Korunmasında Yerel Halkın Algısının Kùltür Yolu Projesi’nde yer Alan Yapıtları Önceden Ziyaret Etme Durumuna Göre Bağımsız Örneklem t Test Analizi Sonuçları	89
Tablo 3.22. Kùltürel Mirasın Korunmasında Yerel Halkın Algısının Kùltür Yolu Projesi’nde yer Alan Yapıtların Tarihini Bilme Durumuna Göre Bağımsız Örneklem t Test Analizi Sonuçları	89
Tablo 3.23. Katılımcıların Kùltürel Mirasın Korunmasında Yerel Halkın Algısının Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri	90

ÖNSÖZ

Kültürel Miras Varlıklarının Korunmasında Yerel Halkın Algısı: Erzurum Kültür Yolu Projesi Örneği konulu yüksek lisans tez çalışmamın en başından itibaren bilgisi, deneyimi ve samimiyetiyle desteklerini esirgemeyen, yolumu aydınlatan çok kıymetli tez danışmanım Sayın Prof. Dr. Cavit YEŞİLYURT' a teşekkür ederim.

Değerli zamanlarını benim için ayıran, tezime yönelik yaptıkları katkılardan ötürü kıymetli jüri üyelerim Prof. Dr. Gökâlî Nuri SELÇUK ve Prof. Dr. Ötüken SENER hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Antalya'da görmüş olduğum lisans eğitimi dönemi boyunca şahsı ile bana hocalık yaparak lisansüstü eğitime teşvik ederek, ailesiyle de sıcak ve samimi dostluk kazandıran hocam Sayın Dr. Öğretim Üyesi Remziye EKİCİ ÇİLKİN hanımefendiye minnet ve şükranlarımı sunarım.

Lisansüstü eğitiminden itibaren desteklerini esirgemeyen, tez çalışmamda vakit ayırıp hiçbir koşulda beni geri çevirmeyen saygıdeğer Arş. Gör. Serhan ORAL'a şükranlarımı sunar, fikir alışverişinde bulunduğum saygıdeğer Arş. Gör. Dr. Yusuf BAYRAKTAR' a teşekkür ederim.

Erzurum Kongre Binası' nda yer alan kütüphane arşivlerini zamanını ayırıp kaynak olarak sunan ve hoş muhabbeti ile çalışmamda yardımcı dokunan müze müdürü sayın Hüseyin HAS beyefendiye teşekkürlerimi sunarım.

Bünyesinde bulunmaktan gurur ve onur duyduğum Jandarma Genel Komutanlığı'na bağlı birliklerde görev ifa ettiğim süreçte çalışmalarımda desteklerini esirgemeyen her biri kahraman olan time ve komutanlarıma teşekkür ederim.

Doğumumuzla başlayıp ve ölümümüze kadar sürekli şefkat ve merhamet eli ile ilk ilmi bana ve kardeşlerime öğreten, saygının ve kıymetin en büyüğünü hak eden ve şükür sebeplerim olan babam Harun DURSUN ve annem Müşfika DURSUN' a duaları ile her daim yanımda olduklarından dolayı ellerinden öper şükranlarımı sunarım. Ayrıca kardeşlerim ve göz nurlarım olan Nuray DURSUN BAKAN, Ayşe DURSUN ve Sadenur DURSUN' a her daim çıkmış olduğum görevlerime rağmen yorulmadan pes etmemem gerektiğini söyleyerek desteklerini her zaman gösterdiklerinden dolayı şükranlarımı sunarım.

Son olarak, dünyanın göz bebeği olan Anadolu'nun toprağını, her karışını oluk oluk kanı ile sulayarak bizlere vatan kılan ecdadımıza ve ecdadının emanetine namahrem eli değmesin diye gözünü kırpmadan verdiği söze ve yemine sadık kalarak canını siper eden tüm şehit silah arkadaşlarıma sonsuz minnetlerimi ve şükranlarımı sunarım.

Erzurum-2022

Orhan DURSUN

GİRİŞ

Turizm sektörünün zamanla gözle görülür bir şekilde diğer sektörlerden daha fazla gelir sağlayan unsur olması, ülkelerini ziyarete gelen turist sayılarının ve turizm gelirlerinin arttırılmasında itici bir güç olmuştur. Bunun için de turizm pazarında sunulan alternatifleri arttırma politikası izlenerek, var olan bölgenin alt yapı ve üst yapı çalışmalarına gereken ilgi ve hassasiyet gösterilerek turistlerin çekiciliğini kazanacak farklı kültürel etkinliklerden, pazarlama ve tanıtma faaliyetlerinden yararlanılıp turizmin alt dallarını da etkileyecek bir çok alanı kapsayan turizm ürünlerinin nicelik ve nitelik olarak geliştirilmesine çalışılmaktadır. Bu çalışmaları, bünyesinde çeşitli alternatif turizm türleri barındıran pek çok şehirde rol model olarak almış ve bu sayede bir çok şehir kendi ülkelerini turizm sektöründe ön plana çıkarmıştır. Çok sayıda alternatifleri bünyesinde barındıran şehirler başlıca turizm destinasyonları haline gelmişlerdir. Dünyada ülkeler arası kentler, turizme yenilikler katarak yarışmaya başlamışlardır. Bundan dolayı yetkili merciler kentlerine yeni şeyler katmaya başlayarak dünya turizminin odaklarını kendilerine çekecek projelere ve tanıtımlara ihtiyaç duymuşlardır.

Dünyadaki bütün destinasyon sahibi olan turizm bölgeleri kendilerine özgü çekicilikler sunarak turist çekmeye çalışırlar. Bunun sebebi olarak farklı destinasyonlarla pazara çıkan turizm şehirlerinin lokasyon durumu, tarihteki yeri ve önemi ve kültürel zenginlik anlamında farklı ve çeşitli olmasından kaynaklanmaktadır. Özellikle 21. yüzyılın başından itibaren turizm piyasasına sunulan ürünler değişkenlik göstermiş, deniz, kum, güneş üçlemesi paketlerinin ötesine geçilmiş ve sayısı her geçen gün artış göstermiştir. Ürün çeşitliliğinin çok fazla olduğu turizm pazarında, tüketicinin seçme şansını en aza indirmek için; ilgisini çekerek, tercih edilmek için şehirlerin en fazla iddialı oldukları farklılıklarını vitrinlerine koyup bu sunumunu ve kesintisiz tanıtımını yapması zorunlu hale gelmiştir.

Günümüzde dünyadaki en çok tanınan kentler, kültür zenginliğine sahip olan şehirlerdir. Erzurum ili de kültürel varlık zenginliği açısından ve tarihi süreçte almış olduğu rol bakımından dünya çapında tanınmayı ve tanıtılmayı hak eden şehirlerden biridir. Fakat ülke şartlarında artan turizm gelirine rağmen şehrin turizm verilerinde bu düzeyde bir yükseliş olmamıştır. Bunun olumsuzluğun nedenlerine bakılacak olursa; turistlerin geceleme süresinin kısalığı, sosyo-ekonomik yönden güçlü turistlerin fazla

gelmemesi, turizmin bölgesel anlamdaki politikasızlığı, gerekli ilgi ve alakanın gösterilmemesi, pazarlama ve tanıtım eksiklikleri olarak ifade edilebilir. Gerektiğinde iyi pazarlanmayan bir destinasyonda, sunulan hizmet ne kadar iyi olursa olsun turist sayısında ve turizm gelirlerinde sorun yaşanması kaçınılmaz olacaktır. Bu algının ortadan kaldırılması için de destinasyonun satılmasında en önemli etken olarak görülen pazarlama ve bunun için gerekli olan tanıtım faaliyetlerinin kapsamlı biçimde yürütülmesi olacaktır (Subaşılar, 2007:2).

Yapılan bu araştırma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm de araştırmanın kavramsal boyutları çeşitli literatür taramaları yapılarak ele alınmıştır. Turizm kavramı, etkileri ve özellikleri, kültür turizmi ve kültürel varlık kavramı olmak üzere toplam da üç ana başlıkta toplanan tanımlara alt başlıklar eklenerek gerekli incelemelerle bu konulara ilişkin literatür taraması yapılarak kavramlar tanımlanmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde Erzurum ilinin genel özellikleri, tarihi ve araştırma için gerekli görülen kültür varlıklarının literatür taramaları yapılarak araştırma konusunun geçtiği saha hakkında bilgiler verilmiştir.

Araştırmanın üçüncü ve son bölümünde ise, araştırma kapsamında uygulanan yöntem ile ilgili detaylı bilgilere yer verilerek, araştırmanın amacı ve önemi hakkında bilgiler sunulmuştur. Daha sonra araştırmanın evreni ve örnekleme yine bu bölümde açıklanmıştır. Ayrıca bu bölümde, araştırmada ihtiyaç duyulan verilerin toplanma süreci ve bunların analizine yönelik bilgiler verilerek çalışmanın sınırlılıkları ve varsayımları açıklanmıştır. Devamında ise elde edilen bulguların analizlerine yer verilerek yorumlanması sağlanmıştır.

Araştırmanın evrenini Erzurum ilinde yaşayan yerel halk oluşturmaktadır. Araştırmanın amacı “Kültür Yolu Projesi” ne yönelik yapılan anket çalışmasına katılan katılımcılardan toplanan veriler sonucunda yerel halkın kültür varlıklarının yöneticiler ve ilgili kurum ve kuruluşlarca korunması üzerindeki algısını değerlendirmek ve elde edilen sonuçlarla da gelecek çalışmalara ve literatüre öneriler getirebilmesidir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TURİZM, KÜLTÜR TURİZMİ VE KÜLTÜREL VARLIK

1.1. TURİZM KAVRAMI, ETKİLERİ VE ÖZELLİKLERİ

1.1.1. Turizm Kavramı

İnsanoğlu, varoluşundan günümüze kadar, kendi ihtiyaçlarını karşılamak için sürekli hareket halindedir. Yaşamış oldukları koşullar doğrultusunda dünya tarihinin seyrini değiştiren göçler yapmış ve gittikleri yerlere hem kendi kültürlerini taşımış hem de o bölgenin koşullarına uyum sağlamaya çalışmışlardır. Yapılan bu seyahatler amaçları doğrultusunda değişkenlik gösterse de bu değişkenlik belirli dönemlerle gerçekleşmiştir. Böylece tarihin akışı bu şekilde yol alarak günümüzde turizm hareketliliğinin de temelleri atılmış olacaktır.

Turizm kelimesi Latince “Tornus” kelimesi olarak geçip “dönmek, geri dönmek, etrafını dolaşmak” gibi anlamları ifade etmektedir. Türkçe’ye girmiş olan “Tornistan” kelimesi sonrasında da Latince olan “Tornus” kelimesiyle de köken olarak aynıdır. Ayrıca, “tornistan etmek” deyimini; “geri dönmek, ters yüz etmek, içini dışına çevirmek” anlamlarına da gelmektedir (Uluslan, 2009:5).

Turizm kavramı ile ilgili çeşitli tanımlara bakıldığında:

Turizm tanımına kavramsal olarak birden fazla açıklama getirilmiş olsa da ilk tanım olarak 1905 senesinde E. Guyer – Freuler tarafından ortaya atılmıştır. 1905 yılında yapılan tanım; “Turizm, günden güne değişim gösteren iklim şartlarının değişimi ve dinlenme ihtiyaçları, doğanın ve sanatın güzelliklerini tanıma ve öğrenme isteğine; doğa ortamının insanları mutlu ettiği inancına dayanan, ticaret ile sanayinin gelişim göstermesi sonucunda ulaşım araçlarının aralarında benzerlik gösterip ziyaretlerinde daha da hızlı bir araya gelmelerine imkan sunan ‘modern’ çağa özgü bir olay” şeklindedir (Boz, 2004: 5).

TDK turizm kavramını “İnsanların dinlenebilmek, eğlenebilmek, görebilmek, tanıyabilmek gibi amaçlarla yaptığı geziler” ve “Bir ülke ya da bölgeye turist grubunu çekebilmek için yapılan ekonomik, kültürel, teknik önlemler için yürütülen çalışmaların tümü” şeklinde tanımlamıştır.

AIENT (Uluslararası Bilimsel Turizm Uzmanları Birliği) turizm kavramını; “İnsanların sürekli olarak yaşıyıp, çalıştıkları ve günlük ihtiyaçlarını karşıladıkları mekanlar dışındaki seyahatleri ve buradaki, turizm işletmelerinin sunduğu ürün ve hizmetleri tüketerek, geçici olarak konaklamalarından ortaya çıkan ilişkiler bütünü” şeklinde tanımlamıştır (Kozak, 2008: 3).

Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO:2017)nün tanımına göre turizm; “İnsanların çalışma ve özel yaşamını sürdürdüğü yerler dışında farklı ülkelere ve yerlere gitmesini gerektiren kültürel, ekonomik ve sosyal bir olgu olarak ifade etmiştir (Çolak, 2017: 3).

Temel anlamda turizm, bireylere çekici gelen yerler ve turizme katkısı olan yerlere tatile gitme, ziyarette bulunma, akraba ve arkadaş ziyareti gibi hoş zaman geçirmesidir. İnsanlar boş zamanlarını kitap okuyarak, turlar yaparak, değişik spor faaliyetleri yaparak, şarkılar söyleyerek ve çevresinden hoşlanarak geçirebilirler (Ünusan ve Sezgin, 2005:131)

Turizm kavramı tanımlamalarında değişkenlik gösteren kavramlar Tablo 1.1’de verilmiştir;

Tablo 1.1. Farklı Ülkelerde Turizm Kavramının Tanımında Dikkate Alınan Değişkenler

Tanımı Yapan Kurum/Kuruluş	Değişkenler
Kültür ve Turizm Bakanlığı (Türkiye)	Sürekli kaldığı yerden başka yerlere yapılan seyahati kapsamaktadır. Yurtiçi seyahatin 6 aydan fazla, yurtdışı seyahatinin de 12 aydan fazla olmaması gerekmektedir.
Avustralya Turizm Araştırma Bürosu	Geceleminin de içinde olduğu seyahatlere sınır 40 km. ve en çok 12 ay olarak belirtilmiştir. Günübirlik ve bazı durumlarda da 50 km.ve en az 4 saattir. Günübirlik olan seyahatler, iş vb. rutin seyahatler ise bu kapsamın dışında tutulmaktadır.
Kanada Turizm Komisyonu	Toplam gidilmesi gereken mesafe en az 80 km olup toplam sürenin 12 ayı geçmemesi gerekmektedir. İş seyahati vs. gibi rutinler kapsam dışındadır.
Seyahat Endüstrisi Kurumu (ABD)	Seyahatlerde mesafe sınırı en az 80 mil olarak ifade edilmiştir.

Tablo 1.1. (Devamı)

Ulusal Turizm Yönetimi (Çin)	6 Ayı geçmemek suretiyle insanların ikamet ettiği bölge dışına yaptığı konaklamalı seyahatlerdir. Eğitim amaçlı bölge dışına çıkan devlet memuru, askeri personel, geçici işçiler, öğrenci seyahatleri ise bunun dışında tutulmaktadır.
Ontorio Turizm Bakanlığı (Kanada)	Günübirlik turlarda sınır 40 km'dir. Konaklamalı seyahatlerde sınırlama yoktur. Kalış süresi 12 ayı geçmemelidir. İş vb. amaçlı rutin seyahatler bu kapsamın dışındadır.
New Hampshire Eyaleti (ABD)	Hukuki anlamda yaşanılan yer dışındaki seyahatleri kapsamaktadır. (Uzaklığa, harcamalara, zamana bakılmamaktadır.)
Tayvan Turizm Bürosu	Sürekli ikamet edilen yer dışına yapılan turları kapsamaktadır. 12 ayı geçmemesi gerekmektedir. İş, alışveriş, vb. gibi turlar kapsamamaktadır.
Yeni Zelenda Turizm Danışma Kurulu	İkamet edilen bölgenin dışında geçici olarak yapılan konaklamalı seyahatlerdir.
Türkiye İstatistik Kurumu	Sürekli yaşanılan ülkeden başka ülkeye minimum 24 saat süre ile yapılan seyahatlerdir.

Kaynak: Kozak vd., 2015: 4

Yapılan tanımlardan yola çıkarak ortaya çıkan ve turizmi belirleyen temel özellikler (Aktaş,2002:1);

- Turizm hareketlerinde konaklama geçicidir. Konaklama yapıp, seyahat eden kişi bir müddet sonra ikamet ettiği yerine dönüş yapar.
- Turizm devamlı ikamet ettiğin, çalıştığın ve temel ihtiyaçlarının karşılandığı yerler dışında yapılan seyahatlerdir.
- Seyahat edenler, konaklama esnasında konaklama yaptığı işletmelerin malını ve hizmetini talep eder.
- Turizm maksatlı hareket eden kişiler, turizm kapsamındaki çeşitliliklerden en az birini seçerek seyahatini yapar. Bu çeşitliliklere herhangi bir sınırlama getirmeyip, daha çok aile ziyaretleri, eğlenme ve dinlenme, gezme ve görme, macera anlayışı ve merak, güzel olanı yakalama, din, kültür, sağlık, spor, doğayı keşfetme, toplantı ve kongrelere katılma şeklinde sıralanabilir.

1.1.2. Turizmin Etkileri

Turizm faaliyetlerinin kapsadığı, sunulan hizmetlerin çeşitliliğine göre ülkenin ve bölgenin hem ekonomik hem de toplumsal yapısı üzerinde olan değişmelerden dolayı turizmin olumlu ve olumsuz etkileri görülmektedir. (Ulus,2009:7).

Turizmin etkileri üzerine yapılan birçok araştırmada; sosyo-kültürel, ekonomik ve çevresel olarak üç etki üzerinde çalışma yapılmıştır (Gursoy vd., 2002; Andereck vd., 2005). Turizmin etkileri üzerine yapılan çalışmalara ilginin artmasının temel nedeni, bölgenin ve ülkenin turizm faaliyetlerinin gelişiminin yerel anlamda olumlu ve olumsuz etkilerinin oluştuğunun farkına varılmasıdır (Garcia vd., 2016).

1.1.2.1. Turizmin Ekonomik Etkileri

Turizmin etkileri, başladığı andan günümüze kadar turizm üzerine en çok araştırma yapılmış alanlardan biri olmuştur. Turizmin diğer etkilerine göre ekonomik etkileri üzerine daha fazla çalışma yapılmıştır. (Mason, 2003).

Turizm bugün, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan pek çok ülkede ekonomik büyümenin ve gelişmenin en önemli kaynakları arasında görülmektedir (Bahar, 2006).

Ülkeler, özellikle ekonomik anlamdaki kalkınmaları için zorunlu olan döviz girdisi sağlamak, ülke genelinde yeni iş sahaları açmak, milli gelirlerini ve pazar payını artırmak için milletlerarası turizm sektöründen pay almaya çalışmaktadırlar. Ayrıca, bölgelerarası dengesizlik, milli gelir, istihdam, ödemeler dengesi, gibi sorunlara çözümler bulması bakımından da turizmle ilgilenmektedirler (Kılıç, 2000:26).

Turizm, ülkelere başta döviz getirisi olmak üzere, iş olanaklarına ek istihdam kazandırma, vergi gelirlerini artırma, uluslararası yatırım çekme imkanları sağlamaktadır. Bu yüzden de birçok araştırma turizmin gelişmesinin doğrudan ve dolaylı olarak ekonomik faydalar üzerindeki etkisi vurgulanmaktadır. Turizmin ekonomik etkisi ise üç alt başlıkta incelenmek mümkündür. Bunlar (Hussein ve Saç, 2008:118-119):

I. Ülkelerin turizmde ekonomik ilişkileri bakımından; *ödemeler dengesine etkisi*;

Ödemeler dengesi kavramı, bir ülkenin başka ülkelerle belirli dönem aralığında gerçekleştirdiği ekonomik ilişkileri ifade etmektedir (Ulus, 2009:8). Bir ülke ekonomisinde bulunan yerleşik kişilerin (parasal otorite, gerçek kişiler ve tüzel kişiler,

bankalar, merkezi hükümet), diğer ülke ekonomilerindeki yerleşik kişiler ile belli bir dönem aralığında yapmış oldukları ekonomik çalışmaların sistematik olarak kayıtlarına ulaşmak için hazırlanan istatistiki bir rapordur (Oktayer, N., Susam., N. ve Çak, M. 2007). Uluslararası alanda turizm, turist gönderen ülkenin döviz talebi yapılmasından dolayı, turist kabul eden ülkenin ise döviz arzını arttıran bir rol alması ülkelerin dış ödemeler dengesine olumlu yönde etki etmektedir. Bu nedenle elde edilen turizm gelirleri, hem ödemeler dengesinde açığı olan ülkelerde hem de döviz açısından sıkıntı yaşayan ülkelerde önemli bir döviz kaynağıdır (Kar vd., 2004:89).

II. İşgücü hacmi bakımından; *istihdama etkisi*;

Turizm, hizmet sektörleri içerisinde yer almasından dolayı emek-yoğun potansiyelinin yüksek olması, öncelikle elde edilen gelirlerin direkt olarak istihdam etkisi yaratması ve sonrasında bu gelirlerin de tekrardan harcanması ile ikinci derecede istihdam etkisi oluşturmaktadır. İstihdam etkisi, turizm talebinin yoğunluğuna ve turizmin gelişmesine paralel düzeyde artış gösterir. Ayrıca, turizmin gelişmesiyle birlikte bölgedeki ve ülkedeki turistik tesis yatırımlarının artması, işgücü talebini artıracak gibi, turizmin mevsimlik özelliğinden dolayı turist taleplerinin yoğunlaştığı aralıklarda turistik işletmelerde işgücü talebini de artırır (Tezcan vd., 2007:67). Turizm faaliyetlerinde sunulan hizmetler kapsamında artış gösteren 3 istihdam türünden söz edilebilir. Bunlar (Tunç ve Saç, 1998:93):

- a. Doğrudan istihdam; Turizm sektöründe faaliyet gösteren turizm işletmelerinde meydana gelen istihdam türüdür.
- b. Dolaylı istihdam; Doğrudan turizmle ilgili olmamakla birlikte turizme hizmet veren sektörlerin sunmuş olduğu istihdam türüdür.
- c. Ek (Uyarılmış) istihdam; Turizmden elde edilen kazancın tekrardan harcaması ile oluşan istihdam türüdür.

III. Sektörün değişik iş kollarından sağlanan gelir bakımından; *gelir etkisi*;

Yerli ve yabancı turistlerin yaptıkları harcamalar ile artan turizm talebine cevap verebilme adına, turistik alanların alt ve üst yapılarını daha iyi hale getirip, hizmet kalitesini yükseltmek amacıyla yapılan turistik harcamalar, hem turizm pazarının hem de bu pazarı besleyen diğer sektörlerin üretimdeki kazançlarını oluşturmaktadır (Ünlüönen

vd., 2007:148). Turizm gelirlerinin etkisi üç başlıkta incelenmektedir. Bunlar (Kozak vd., 2001:80-81):

- a. Turistlerin yaptığı tüketim sonucu doğrudan harcama ile kazanılan gelir,
- b. Sektörde doğrudan hizmet veren işletmelere bağlı olarak işletmeler arası yapılan harcamalar ile kazanılan gelir,
- c. Turizm faaliyetlerinden kazanılan gelirin, gelirlerini turizm sektöründen kazanan çalışanlar tarafından harcanması ile elde edilen gelir.

1.1.2.2. Turizmin Sosyo-Kültürel Etkileri

Turizm sektörü, dünyada yer alan milletler arasında var olan kültürel farklılıkların fark edilmesine ve bu toplulukların bazılarının zamanla birbirlerinden etkilenmelerine katkıda bulunmaktadır (Kozak vd., 2015). Değişik ülkeler arasında hatta aynı ülkenin içindeki farklı bölgelerde bile çok kapsamlı kültürel farklılıklar görülebilmektedir. Turistlerin bu tarz kültürel ve geleneksel davranış modelleri, gelişmekte olan birçok ülkede turizm endüstrisinin odak noktalarından birisi haline gelmesine vesile olmaktadır (Theobald, 1998:70).

Turizm endüstrisinin sosyal işlevi; dünyadaki farklı toplumsal ve kültürel yapıdaki milletlerin, birbirleriyle çeşitli ilişkiler kurduktan sonra yakınlaşıp, kaynaşmalarıdır. Kültürel işlevi ise; insanların ülkeleri dışında yaptıkları seyahatler sonucu yerleşim ve yaşayış biçimlerinin, kültür ve sanat eserlerinin, bilimin turistik hareketlerden etkilenerek değişikliğe uğramasıdır (Zengin, 2006:40).

Erik Cohen, turistik kurumlar, turistik roller, turistik motivasyonlar, turistik ilişkiler ve bunların hem turistler üzerinde hem de turist kabul eden toplumlar üzerindeki etkileri turizm sektörünün sosyolojik olarak araştırılma konusu olarak değerlendirilecek pek çok nedeninin olduğunu belirtmiştir. Ayrıca turizmin sosyal yapı üzerindeki etkilerine maddeler halinde bakacak olursak (Avcıkurt, 2007);

Turizmin;

- “*toplum ve kültür üzerindeki*” etkileri,
- “*sosyal sınıflar üzerindeki*” etkileri,
- “*birey üzerindeki*” etkileri,

- “*aile üzerindeki*” etkileri,
- “*eğitim üzerindeki*” etkileri,
- “*hayat standardı üzerindeki*” etkileridir.

1.1.2.3. Turizmin Çevresel Etkileri

Bir bölgenin doğal, kültürel ve tarihi varlıklarını tanıyabilmek amaçlı yapılan turistik seyahatlerde, çevre faktörü, turizmin gelişmesi ve turizm çekiciliği açısından önemli rol oynamaktadır. Seyahatlerin düzenlendiği bu bölgelerdeki doğal kaynakların yeterince korunamaması, su ve hava kirliliği gibi çevreye olumsuzluk yaratacak etkiler için gerekli önlem ve tedbirlerin alınmaması halinde hem seyahatlerin düzenlendiği bölgelerin doğal güzelliklerinin yok olmasına hem de turizmin gelişmesinin önlenmesine neden olacaktır. Bu nedenle doğal ve tarihi güzellikleri korumak adına gerekli önlemlerin alınması, bölgenin turizm çekiciliğini, dolayısıyla kalkınmasını ve gelişmesini olumlu yönde etkileyecektir.

Turizm endüstrisi, bulunduğu bölgenin özellikleriyle meydana gelerek o bölgenin şeklini alır. Ayrıca bulunduğu yerin özelliklerine göre de gerçekleşen seyahatlerin turizm amaçlı olup olmadığı da değişebilir (Erdoğan, 1996: 26).

Turizm hareketliliği iyi planlanıp kontrolü sağlandığında değişik yöntem ve usüllerle çevrenin devamlılığı sağlanabilir ve daha da iyileştirilebilir. Turizmin fiziksel çevreye olumlu etkileri dört madde olarak ele alınmaktadır. Bunlar:

- Doğal alanların korunması,
- Çevre bilincinin artması ve kalitesinin artması,
- Altyapı çalışmalarının iyileştirilip geliştirilmesi,
- Arkeolojik, tarihi mekânların ve mimari tarzın korunmasıdır (Avcıkurt, 2003:33-34).

Turizmin fiziksel çevreye olumsuz etkileri dört madde olarak ele alınabilmektedir. Bunlar:

- Doğal yaşam ve mimari kirliliği,
- Gürültü kirliliği,
- Deniz kirliliği,
- Hava kirliliğidir (Andarabi, 2012:52-53).

Tablo 1.2. Turizmin Olumlu ve Olumsuz Etkileri

Olumlu Ekonomik Etkileri	Olumsuz Ekonomik Etkileri
1. Döviz getirir. 2. İstihdam yaratır. 3. Geliri artırır. 4. Gayri safi milli hasılayı artırır. 5. Ekonomiye çeşitli imkanlar sunar. 6. Hükümetin vergi gelirini artırır. 7. Altyapı olanak ve hizmetleri geliştirir (kanalizasyon sistemi).	1. Mevsimsel işçilikte artış gözlemlenir. 2. Yerel ürünlere olan talebi artırır, diğer gıda ve ürünlerdeki fiyatların artmasına sebep olur. 3. Geleneksel anlamda emek modellerini değiştirir. 4. İthalat talebinin artışı ile kaçak ürün yaratır. 5. Enflasyon hareketlenmesine neden olur. 6. Diğer ekonomik kalkınma projelerine kaynak aktarır. 7. Altyapı inşaatı ve bakımı masraflarını artırır.
Olumlu Doğal ve Çevre Etkileri	Olumsuz Doğal ve Çevre Etkileri
1. Çevrenin korunmasına öncülük yapıp Gelişmesine katkı sağlar. 2. Eski yapıtların yeni kimlikleriyle sürdürülebilirliği için ileriye dönük düzenlemeler yapılmasına teşvikler sağlar. 3. Anıt ve tarihi yapıların restorasyonuna ve iyileştirilmesine etki eder. 4. Yaban hayatının korumaya yönelik çalışmalar yapılması için imkanlar sunar.	1. Flora ve faunayı yok eder (bitki örtüsü ve hayvan türleri). 2. Plajlara ve narin topraklara zarar verir. 3. Kıyı kumullarını ve mercanları yok eder. 4. Su, hava kirliliğine, gürültü, katı atık ve çöp oluşumuna sebep olur. 5. Denizlerin aşırı kirlenmesine, anormal deniz yosunlarının yetişmesi yol açar. 6. Tarımsal alanların yapılaşmasına sebep olur.
Olumlu Sosyo - Kültürel Etkileri	Olumsuz Sosyo - Kültürel Etkileri
1. Dönemin arz/talepleri doğrultusunda modernleşme sürecini kolaylaştırır. 2. Ülke imajına katkılar sunarak turizm pazarında olumlu algılanmasına sebep olur. 3. Turistlerle birlikte yerel halk için de rekreasyonel imkanlar sunar. 4. Eğitimdeki imkan ve olanakları geliştirir. 5. Yerel sanat, zanaat ve kültürün gelişip yayılması için imkanlar sunar.	1. Geleneksel toplumlar ve değerlerde kültürel çatışmalara neden olur. 2. Ahlakın bozulmasına, suç oranı artışına, fuhuş, uyuşturucu kullanımına ve kaçakçılığın yol açabilir. 3. Aşırı kalabalık, tıkanıklık ve trafik sıkışıklığına neden olur. 4. Zenginlikteki çarpıcı farklılıklar öfke ve karşıtlık yaratır.

Kaynak: (Kim, 2002; Tuna, 2007; M. Deery vd., 2012; Avcıkurt, 2015; Kozak vd., 2015)

1.1.3. Turizmin Özellikleri

Turizm endüstrisinde temel amaç, kişilerin isteklerini ve ihtiyaçlarını karşılayıp ekonomik değer sağlamak ve bunu gerçekleştirebilmek için tüm ekonomik faaliyetlerde olduğu gibi, talebi karşılayabilecek ürün arzını da ön plana çıkarmaktır. Turizm sektörünün çeşitli aktivitelerle ön planda tutmaya çalıştığı, alım-satım işleminin yapılacağı olduğu arz ise “*turizm ürünü*” olarak isimlendirilmektedir (Güçer, 2004:8-9). Turizm ürününün temel tanımı ise; turistin ikamet ettiği yerden ayrılıp seyahat sonunda yine ikametine dönene kadar geçen zamanda, satın almış olduğu malları, hizmetleri ve yaşadığı deneyimleri oluşturmaktadır (Hacıoğlu vd., 2008:5).

Turizm endüstrisinin karmaşık yapıya sahip olması ve çok yönlü yapıya sahip olması, turizm hareketliliğindeki olayların karmaşıklığından kaynaklanmaktadır. Turizm endüstrisinin sahip olduğu bu karmaşık yapı sektörü de diğer endüstrilerden ayıran özelliklerindendir. Turizm endüstrisinin kendine özgü olan bu karmaşık özelliklerinden önemli olanları 14 başlıkta sıralanabilir (Denk, 2018: 46):

1. Turizm ürünleri soyuttur,
2. Sektör öncüleri çoğu zaman sabit yatırıma ihtiyaç duyduğu için yüksek yatırım gerektirir,
3. Turizm hizmeti sunan işletmelerde tatil anlayışı olmayıp (sezonluk işletmeler hariç) yılın her gün ve saatinde faaliyet sunulur,
4. Turizm endüstrisi hizmet sektörü olmasından dolayı hizmet satışı, üretimi, sunumu ve tüketimi içeriğinde soyut özellik göstermesi sebebiyle hizmet üretilir ve sunulur,
5. Turizm endüstrisinde arz, kısa sürede ekonomik değişkenler karşısında esnek olmayan (inelastik) bir özellik gösterdiği için turizm arzı kısa dönemde artırılamaz,
6. Turist portföylerinin değişkenlik gösteren istekleri günden güne farklı hizmet sunumu oluşturduğu için kalite kontrol sorunu vardır,
7. Hizmeti alan turistlerin farklı zevk, moda, hizmet beklentileri ve tüketicilerin tercihleri sürekli değişim gösterdiği için işletmecilerin sahip oldukları varlıkların ömürleri dolmadan yenileri ile değiştirmek zorunda bırakılmaktadır,

8. Turizm endüstrisi, farklı turist tiplerinin demografik, sosyo-ekonomik ve psikolojik özelliklerine uygun olarak mal ve hizmetlerin sunumunu gerektirdiği için turizm arzı da çok değişkenlik gösterir,
9. Turizm hizmetinin sunulduğu bölgedeki bütün unsurlar zincirin bir halkasını oluşturmaktadır. Yaşanılan olumlu veya olumsuz tecrübeler tüm halkayı etkisi altına alması turizm ürününün heterojen bir özelliğe sahip olduğunu gösterir,
10. Turizmde sunulan hizmetlerin dokunma, hissedilme, görünme, vb. şekillerde değerlendirilememesi turizm ürünlerinin pazarlanmasını fiziksel ürünlerden farklı kılar,
11. Sunulan hizmetler öncelikle pazarlandıktan sonra üretim aşamasına geçilir sonrasında tüketim gerçekleşir. Hizmeti alan kişi aynı anda farklı yerlerde aynı mal ve ürünü değerlendiremeyeceği için eşzamanlı üretim ve tüketim vardır,
12. Turizm sektörü büyük oranda insan gücüne dayandığı için emek yoğunudur,
13. Turizmde arz talep, öncesinden kesin olarak tahmini zor olan toplumsal, doğal, ekonomik ve politik şartlara bağlı olduğundan turizm talebi pek çok gelişmeden etkilenebilir,
14. Turizm endüstrisinde turistler, almak istediği ürünü satın almak için üretildiği yere gelmek durumunda olduğundan dolayı dağıtım sistemi de tersine işler. Fakat son yıllarda yaşanan teknolojik gelişmeler bu özelliğin önüne geçmeye başlamıştır.

1.1.4. Turizmin Sınıflandırılması ve Çeşitleri

Turizm endüstrisi günümüzde, teknolojik, ekonomik ve sosyal alanlardaki köklü değişimlere uyum sağlayan önemli gelişmeler göstermektedir. Bu gelişmelerin sonu olarak sektörde bir sınıflamaya gidilecek olursa;

Tablo 1.3. Turizmin Sınıflandırılması

A) Kişi Sayısına Göre Turizm Türleri	B) Yaşa Göre Turizm Türleri	C) Sosyo-Ekonomik Duruma Göre Turizm Türleri	D) Katılım Amaçlarına Göre Turizm Türleri
1. Bireysel (Ferdî) Turizm	1. Gençlik Turizmi (15-25 yaş arası katılımcı turistler)	1. Sosyal Turizm (işçi, memur, emekli, gençlerin vb. katıldığı)	Kültürel motivasyon faktörleri: Sanat, edebiyat
2. Kitle Turizmi (paket turlara katılan grup turistler)	2. Yetişkin (Orta Yaş) Turizmi (25-60 yaş arası katılımcı turistler)	2. Lüks (Selektif) Turizmi (yat, kruvaziyer, golf, kumar turizmi vb.)	Fiziksel motivasyon faktörleri: Spor, sağlık, dinlenme
3. Grup Turizmi (meslek grupları, öğrenci grupları vs.)	3. Üçüncü Yaş Turizmi (60 yaş ve üzeri katılımcı turistler)		Akraba ve arkadaş ziyaretleri
			Statü, prestij : İş bağlantıları, eğitim

Türkiye’de turizm endüstrisinin yatırımcılarının gerçekleştirmiş olduğu çalışmaları belirli alanlara yapmasından dolayı turizm denilince akla ilk olarak deniz-kum-güneş (3S) gelmektedir.1990’lı yıllardan itibaren turistlerin farklılaşan istekleri ve beklentileri ve bu alandaki belirli bir doyum noktasına ulaşması turizmin çeşitlendirilmesini de zorunlu hale getirmiştir. Turizmde meydana gelen bu çeşitlilik, sektör pazarının da değişmesi ile yeni destinasyonlar ve arayışlar ortaya koymuş, yeni turizm ve yeni turist tipleri ortaya çıkarmıştır. Turizmi çeşitlendirme çalışmalarına hız kazandırmak, sürdürülebilir turizme uygun, çevre ve doğaya uyumlu, mevsimsellik ve mekansal sınırlılıkları aşarak turizmi on iki aya yaymayı ve ekonomik açıdan verimliliği arttıracak için önemlidir.

Türkiye hem dünya coğrafyasında konumu itibariyle hem dört mevsimin güzelliklerini sunan doğal güzellikleriyle hem de çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapmış Anadolu topraklarını içine alarak bir çok turizm çeşidinin bir arada yapılmasına olanak sağlayacak ender ülkelerden biridir. Çeşitlilik gösteren doğal kaynakları, tarihi ve kültürel değerleri, alternatif turizm olanakları ile büyük bir potansiyele sahip olan Türkiye’de gerçekleştirilen başlıca turizm çeşitleri şunlardır (Subaşılar, 2007: 59):

Tablo 1.4. Türkiye’de Yapılan Turizm Çeşitleri

Deniz Turizmi	Yat Turizmi
Sağlık Turizmi	Termal Turizmi
Ekolojik Turizm	Dini Turizm (İnanç Turizmi)
Kruvaziyer Turizmi	Golf Turizmi
Botanik Turizm	Yayla Turizmi
Mağara Turizmi	Dağ, Kış, Kayak Turizmi
Fener Turizmi	Spor Turizmi
Alışveriş Turizmi	Kongre Turizmi
Yavaş (Cittaslow) Turizm	Kültür Turizmi

1.2. KÜLTÜR TURİZMİ

1.2.1. Kültür Kavramı

Kültür kavramı, anlam olarak çok geniş bir tanımlamaya sahiptir. Bu genişliğin sebebi kültürün bir topluma ait özelliklerini bireylerden başlayarak fen bilimlerinden sosyolojiye kadar her konuyu içine almasından kaynaklıdır. Toplumsal yaşamın sunmuş olduğu etkileşimlerin ifade edilmesinde kültür kavramı farklı şekillerde tanımlanmıştır. Bu tanımlardan bazılarını şu şekilde sıralayabiliriz :

Kültür kelimesi köken olarak; Latince’deki “cultura” dan gelir. Colere’den geliştirilmiş olan fiil, Klasik Latince’de ‘yetiştirmek, inşa etmek, bakmak, süslemek, tarım, işlemek’ anlamına gelmektedir (Meydan Uygar ve Baykan, 2007: 32; Çakır, 2010: 76).

Türk Dil Kurumu'nun (TDK,2021) yaptığı kültür tanımı; “Tarihsel, toplumsal gelişme sürecinde geliştirilen bütün maddi ve manevi değerler ile bunları geliştirmede, bir sonraki nesillere aktarmada kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine hakimiyetini gösteren araçların tümü, hars, ekin” şeklindedir.

Kültür, toplumun günlük yaşamında birçok faaliyetini kapsamaktadır. Toplulukların ve kişilerin müzik dinleme kültürü ve yemek kültürü, çalışma şekilleri, tarım, ticaret, evlenme gelenekleri, giyim ve barınma tarzları, aile biçimleri, boş zaman etkinlikleri ve dinsel törenleri bu faaliyetlere örnek olarak verilebilir (Gilldens, 2000: 18).

Kültürün, bir topluma ait maddî ve manevî kalıplaşmış değerlerden oluşan bir bütün olduğunu belirten bilim insanları, ayrıca kültürün toplumdaki her türlü alışkanlıkların, genel tutumların, değer yargıların, bilgilerin, görüşlerin, düşünce ve tüm davranış modellerinin ayrılmaz bir bütün olduğunu da savunmaktadırlar (Turhan, 1994: 45).

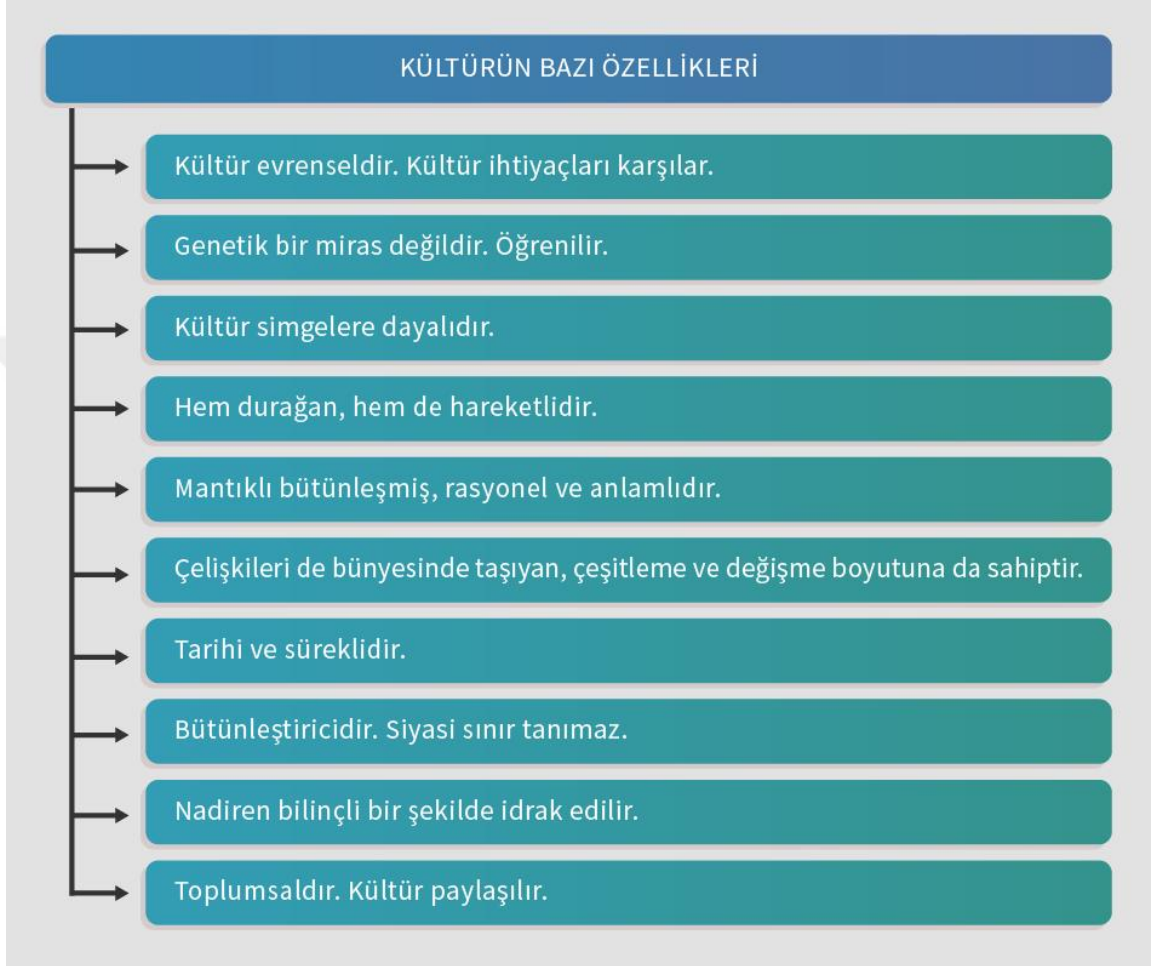
Kültür, bir toplumun sahip olduğu sosyal yaşamına, geleneğine, yaşama tarzına, ekonomisine, düşünce tarzına ve davranışına ilişkin özellikleri nesilden nesile aktarılan kalıplar olarak tanımlanmaktadır (Dağ, 2004).

1.2.1.1. Kültürün Özellikleri

Aytaç(2002: 156-157) kültür kavramının özelliklerini şöyle sıralamıştır:

- Kültürler, her toplumda kendi içinde barındırdıkları koşullarda şekillenirler.
- Kültürler, bireylerin toplumsallaşma sürecinde kazanılır ve nesilden nesile yine aynı yolla aktarılır.
- Kültür, toplumsallaşma modeli içerisinde, nesilden nesile aktarılır. Gelecek kuşaktaki toplumların tasarlanması için, kültürel öğeler, altyapısal önem arz etmektedir.
- Kültür, bir toplumun, ortak yaşama anlayışı ve düşünce kalıplarından oluşur. Her toplumun yaşam şekli ve düşüncelerinin farklılığı, kültürel kodların farklılıklarından kaynaklanır.
- Her topluma ait kültür kadar kültür vardır. Kültürel çeşitlilik ise, toplumun sahip olduğu kültürel kod ya da ayırıcı ve birleştirici öğelerinin olmasından kaynaklanır.

- Her toplumun kültürü, birbirinden farklılık gösterdiği için kültür, toplumları birbirinden ayırmaya yarayan ayırıştırıcı bir nitelik özelliği gösterebilir. Her toplumun, giyim tarzları, mimari tarzları, yeme-içme alışkanlıkları, evlenme şekilleri vb. farklılıklar sunabilir.

Kaynak: (İstanbul Üniversitesi,2021)

Şekil 1.1. Kültürün Bazı Özellikleri

1.2.1.2. Kültürü Oluşturan Unsurlar

Kültür kavramının tanımının yapılmasında rastlanan en büyük zorluk, kültürü meydana getiren unsurların tespitinde yaşanmaktadır. Bütünleştirici bir yaklaşım izlenilerek yaşıntımızda olan, çevremizde gerçekleşen vs. her türlü hareket kültür kavramı olarak nitelendirilebilir. Maddi kültür ve sembolik kültürlerin yanı sıra çeşitli toplumlara ait sosyal davranışları, konuştukları dilleri, değerleri, inanışları, fikirleri ve

ideolojileri de yine kültürü oluşturan kültürel değerler olarak kabul edilmektedir (Sider, 1986: 6).

İnsanlığın kendi ihtiyaçlarını karşılamak için yine kendileri tarafından üretilen bütün araç, gereç, teknolojiler ve yapılar somut kültüre; insanların yaşamını daha sosyal anlamda kolaylaştırmak için geliştirdiği tüm anlamlı davranışlar, değerler, ve kurallar bütünü de somut olmayan kültür unsurlarına örnektir. Bu kavramlardan yola çıkarak insanlığa ait günümüze kadar gelebilen en eski somut kültürel üretimlerinin ilk örneklerini kültürel çağların ilki olan Paleolitik Çağ'a ait olan üretilen varlıklardır (Gülcan, 2010:101).

Kültür unsurlarından olan maddi kültür, yalnız bir toplumun olmayıp, uluslararası bir değere sahiptir. Örneğin dünya toplumunun bir otomobile sahip olması, insanlığın ihtiyaçları doğrultusunda göstermiş oldukları ortak çalışma ve tecrübelerinin bir sonucudur. Bu yüzden maddi kültür elemanlarının her biri, toplumdaki tüm insanlar için kabul edilmesi de normal bir durumdur. Diğer taraftan kültür unsuru olan manevi kültür elemanları ise ulusaldır. Belirli bir topluma ait olan özel kural ve kurumlardan oluşmaktadır. İnsanı belirgin bir toplumun üyesi yapıp diğer toplumlardan farklı yapan, kültürün manevi yönüdür (Usal ve Kuşluvan, 2002:115)

Güvenç, (1974: 98-101) kültürü oluşturan unsurları şu şekilde sıralamıştır:

Tablo 1.5. Kültürü Oluşturan Unsurlar

1. Dil	10. Semboller, mecazlar, sloganlar, sözcükler
2. Din	11. Ritüeller, tören, ayin, merasim ve gelenekler
3. İnançlar	12. Tarihsel çevre
4. Değerler	13. Devlet
5. Mitler	14. Kültürel çevre
6. Aile	15. Eğitim süreci
7. İdeoloji	16. Yerleşmeler
8. Sağlık ve beslenme	17. Bilim ve sanat
9. Ekonomi ve teknoloji	

1.2.1.3. Kültürün Sınıflandırılması

Kültürün sınıflandırması, kültürün tanımında da ifade edildiği gibi değişik şekilde yapılmıştır. Bu çeşitliliğin sebebi olarak kültür unsurlarının kapsamını, topluluklar arasındaki farklılığın yansımalarının olması muhtemeldir. Bu sınıflandırmalardan bazıları şu şekildedir;

1.2.1.3.1. Genel Kültür ve Alt-Orta- st Kültür

- Genel kültür, bir kültürün yaygınlaşma ölüsüne göre yapılır. Genel kültür ayrımı, özel bir topluma ait değerlerin, inançların, genel alışkanlıkların, sanat ve mimari şekillerinin kısaca somut ve soyut anlamda tüm değerlerinin ifade edilmesidir.
- Yuvalı (1996: 211-212) “*Mozaik Kültür Kavramının Türk Kültür Tarihi Bakımından Değerlendirilmesi*” araştırmasında kültür sınıflandırmasını yaparken “K lt rl r, yaşam, değerme ve gelişme olayı yönüyle alt, orta ve üst diye    bölüme ayrılabilir. Milli kültürü yaşama ve geliştirmede şehirleşme sürecini tamamlamış orta kesim, önemli rol üstlenmektedir. Genel olarak alt kesimler, mahalli, üst kesimler ise enternasyonal yapıyı temsil etmektedirler. Hemen hemen tüm k lt rl rde gerçekleşen değerme ve gelişme bu çerçevede meydana gelir” diyerek konuya açıklık getirerek devamında ise “Her kültürün coğrafi şartlarından, toplumun özelliklerinden ve insanın karakteristik özelliklerinden kaynaklanan etkileşimlerinden dolayı bünyesinde farklı alt (mahalli) k lt rl r mevcuttur. Aynı toplumda yaşayan insanlarda, kırsal kesimde yaşayan insanlar da giyim-kuşam, yeme-içme, müzik-folkloru yerleşik insanlar da farklılık gösterir. Bu farklılıklar mahalli unsurlar olup, şehirden şehre, kasabadan kasabaya göre değerir” şeklinde açıklamıştır.

1.2.1.3.2. Maddi Kültür ve Manevi Kültür

- Maddi kültür, bir grubun veya toplumun herhangi bir gelişme aşamasında olan teknolojik çalışmalarındaki hamlelerini, üretimlerini, teknik becerilerini ve kapasitelerini gösterir.

- Manevi kültür, bir milleti diğer milletlerden ayırabilme olanağı veren ahlak anlayışı, örf ve adetler, sosyal normlar, kollektif davranışlar, değer hükümleri ve zihniyet farklılıkları gibi insanların oluşturmuş olduğu anlam kuralları bütünüdür.

1.2.1.3.3. Karşı Kültür

- Toplumdaki hakim olan kültürün genel özelliklerini kabul etmeyen ve bu kültür çeşidiyle doğrudan kültür çatışmasına giren toplumsal kitleleri kapsayan kültüre “karşı kültür” denir. Karşı kültürler oluşurken, bazı alt kültürlerin genel kültüre karşı direnmeleriyle, resmi veya gayri resmi biçimde örgütlenmelerinden meydana gelmektedir.

Yukardaki kültür sınıflandırmaları başlıklarının yanında bazı kültür çeşitleri de vardır. Bunlar kısaca aşağıda şu şekilde açıklanabilir:

- Gerçek Kültür ve İdeal Kültür: Bu farklı iki kültür sınıflandırılması, toplum içinde kültürel anlamda belirlenen uyumsuzluk kriterleri baz alınarak hazırlanmıştır. Bu kritere göre kültürü gerçek kültür ve ideal kültür olmak üzere iki gruba ayırabiliriz.
 - a) İdeal Kültür: Toplumlarda bir arada tutan norm ve değerlerin yalnızca kurallarda geçerli olmasıdır.
 - b) Gerçek Kültür: Toplumlarda bir arada tutan norm ve değerlerin, günlük yaşantıdaki uygulanış biçimi ya da bulunma şeklidir.
- Prefigurative, Postfigurativ ve Cofigurative Kültür: Bu kültür sınıflandırma ayrımı, toplumun kültürlerini öğrenme zamanlarına göre ayrılmıştır. Bu sınıflandırmaya göre üç sınıf kültür vardır:
 - a) Prefigurative Kültür: Bu tarz kültür, yaşlıların gençlerden esinlenerek öğrenmiş olduğu kültür biçimidir.
 - b) Postfigurativ Kültür: Bu kültür tarzı daha sonradan öğrenilen bir kültür biçimidir. Toplamların atalarından ve geçmiş nesillerden öğrendiği kültürdür.
 - c) Cofigurative Kültür: Toplu yaşam şartlarında insanların birlikte hareket etmeleriyle öğrenilen bir kültür tarzıdır (Ankara Üniversitesi,2021).

1.2.2. Kültür Turizmi Kavramı

Turizmin başlangıcı, çoğu kişinin bildiği üzere tatil turizmi olarak değil, bilinmeyenleri öğrenme, görülmeyeni görme arzu ve içgüdüsü ile gerçekleşen kültürel geziler olarak tanımlanan turizm faaliyetlerinin ana teması, kültür ve medeniyetlerin insanlar ve toplumlar için keşif isteğidir (Genim, 2002: 205).

Kültür turizmi, turizm sektöründe ürün pazarlamanın bir ürünü olarak hızla gelişimini sürdürmektedir. Farklı milletlerden insanların farklı çevrelerde nasıl yaşadıklarını öğrenme ve tecrübe etme isteği, seyahat ve iletişimdeki gelişmeler, bilgiye daha kolay ulaşma ve bu sayede değişik kültürlerden haberdar olma, kitle turizminden uzaklaşılmaya başlanması, tarihi ve kültürel yerlere olan ilgi ve alakanın artmasıyla kültür turizmi önemli bir pazar haline gelmiştir. Deniz turizmine olan doygunluk,  evre konusunda yaşanan hassasiyetler, tarihi ve kültürel değerlerin günden güne değerlerinin anlaşılmasıyla insanlar kültür turizmine yönelmeye başlamışlardır ( zt rk, 2002:188).

Dünya Turizm  rg t  (WTO)'ne göre uluslararası turizm pazarında turistlerin % 37' si kültürel anlamda seyahatlerini gerçekleştirmektedir. Kültür, genel olarak bir konsept biçiminde ele alınıp hemen hemen bütün turist tiplerinden belirli bir payı kendi sınıfına çekmektedir ( ter ve  zdoğan, 2005: 129).

Çeşitli kaynaklarda niş pazar¹ ve özel ilgi turizmi olarak da adı geçen kültür turizmi, dinlence turizmi için de alternatif olarak gösterilmektedir. Öte yandan turizm endüstrisine çeşitlilik olarak sunulan turizm türleri sadece birbirlerinin alternatifi olarak kalmayıp, kendilerinin tamamlayıcısı da olabilmektedir (Gürbüz, 1999: 16). Örneğin dinlenme amacıyla Türkiye'ye gelen yabancı turistlerin yaklaşık üçte bir oranının Antalya'yı tercih ettiği turizm türü; kırsal, yayla, mağara, av, dağ gibi turizm türleri ile  eşitlendirilebileceği; böylelikle turizm sezonunun hareketliliğini bütün yıla yayılmasını sağlayıp, turizmdeki sürekliliğin sağlanmasıyan yanı sıra elde edilen gelirlerin artırılmasına da değinilmiştir (Sarı, 2008: 12-45)

Kültür turizmi, müzelerde, tarihsel alanlarda, konaklama işletmelerinde, sanat galerilerinde ekonomik canlılığın artmasına istihdam olanağının doğmasına da sebep olmaktadır. Bununla birlikte pek çok bağlantılı sektörü de olumlu yönde etkileyerek

¹ Niş Pazar: Geniş alternatifleri olan pazarın içinde belli bir konuya odaklanmış pazardır.

turizm faaliyetlerinin tüm seneye yayılmasını sağlamaktadır (Öztürk ve Yazıcıoğlu, 2002: 188)

1.2.3. Kültür Turizmi Tanımı

Seyahatlerini kültürel amaçlı yapan insanlar, geçmiş medeniyetlerin izlerini yahut eski kültürlerin iz ve emarelerini var olduğu yerlerde görebilme isteği ile birlikte sahip olduğu kültürleri dışındaki çeşitli kültürlere de ilgi duymaktadırlar (Arınç, 2002). Günümüz şartlarında kültürel varlıklara gösterilen ilgi ekonomik anlamda kalkınmada olumlu yönde etkisini göstermiştir. Ekonomik anlamda görülen algıyı daha aktif halde kullanmak adına turizm endüstrisi alanında sınıflandırmışlardır. Turistik ürünlerin özellikleri dikkate alındığında ürünün olduğu yerlerde tüketim özellikleri de ön plana çıkmaktadır. Kültürel varlıklar bulundukları bölgeler itibariyle başka bir türü olmayan varlıklar ya da kültürel etkileşimden esinlenerek oluşan kültürel varlıklar benzer biçimlerde olabilir. Farklı coğrafi bölgelerde yaşayan toplumların var olan bu miraslara olan ilgisi ve merakı turizm sektörü içinde kültür turizmi kavramıyla kendine yer bulmuştur (Çelik, 2012: 21).

Kültür turizminin tanımı da kültür kavramının tanımında olduğu gibi birçok farklı şekilde yapılmıştır. Bu tanımlardan bazıları şu şekildedir;

Kültürel meraklarını tatmin edecek, yeni bilgiler edinme ve deneyimler kazanmayla ilgilenen kişilerin ikame ettikleri şehir dışındaki veya ülke dışındaki kültürel çekiciliğe sahip olan şehirlere seyahatleridir (Atlas, 2021).

2005 yılında yayınlanan “Dünya Turizm Organizasyonu ve Avrupa Seyahat Komisyonu Araştırma Grubu” için sunulan rapora göre alınan tanımlardan birkaçı ise şöyledir;

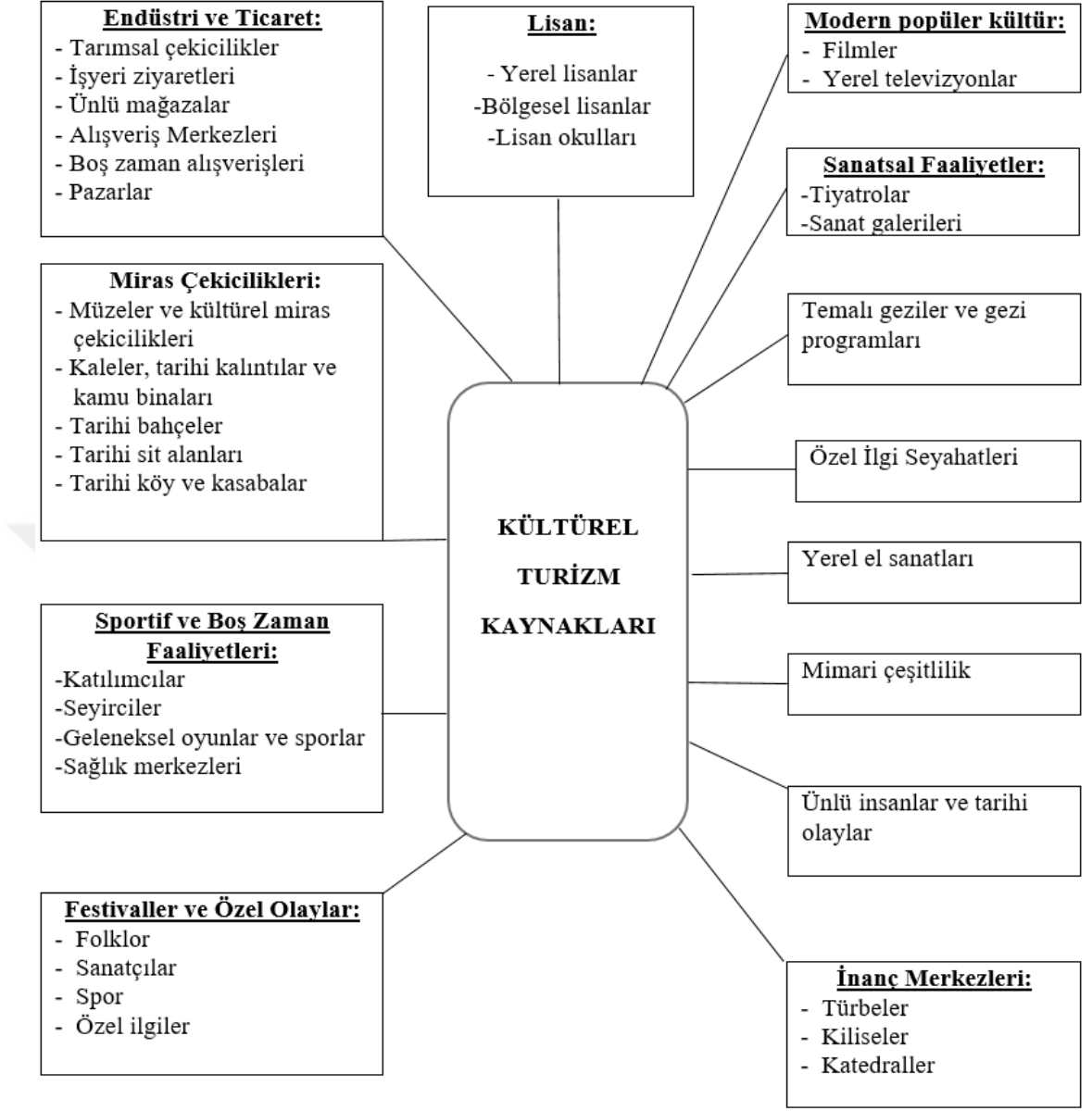
Kültür turizmi, kültür turları, kültürel olaylar, çalışma turları, sanat ve festivaller, tarihi yerler ve anıtların ziyareti gibi kültürel hareketlilikteki merakı karşılayan davranışlar sonucu oluşur (World Travel Organization).

Ziyaretçilerin aşağıda sıralanmış olan kültürel çeşitliliklerden bir veya birden fazlasına katılımıyla oluşan turizm çeşididir:

- Tarih ve tarihi eserler, anıtlar,

- Festivaller, panayırılar,
- Müze ve sanat galerileri,
- El sanatları,
- Sahne sanatları (Department of Culture and the Arts, Government of Western Australia in Journey Further,an Arts & Cultural Tourism Strategy for Western Australia 2004-2008).

Kültür Turizminin Kaynakları; Turizm endüstrisinin gelişmesiyle birlikte turistlerin tercihlerine daha farklı boyutlar getirmiş ve arz talep ilişkisine yeni bir ivme kazandırmıştır. Turistik faaliyetlerin birçoğu da kültür turizmi kapsamında yerini alabilmektedir. Kültürel etkinlik kapsamında çeşitli faaliyetlere katılan turistlerin gittikleri bölgenin günlük aktiviteleri, yaşam şekilleri, gelenek görenekleri, o bölgedeki tarihi, arkeolojik ve bölgeye özgü mimariye kadar her türlü ilgisini çekmekte ve bu ilgiyi görgü ve bilgilerini daha da arttırmak için tüketmektedirler. Kültürel değerlerin yerinde görülmesine yönelik seyahatlerin artış göstermesi ve kültüre bağlı unsurların çeşitliliği, kültür turizmini oluşturan kaynakların sınıflandırılmasının genişlemesine sebep olmuştur. Bu sınıflandırma şekilde verilmiştir:

Şekil 1.2. Kültür Turizmi Kaynakları (Richards, 2001:23).

1.2.4. Kültür Turizm Çeşitleri

Kültürel hareketlilik sadece geçmiş zamanı değil, günümüzü de içine alan bir terimdir. Bu kapsamda kültür turizminin çeşitlerini, tarihsel ve modern (güncel) olmak üzere iki bölümde ele alınabilmektedir (Çulha, 2008: 1830; Özdamar, 2011: 38; Khalilova, 2008: 37).

A. Tarihsel Kültür Turizmi: Ulusal sınırlar içerisinde yer alan tarihi kültürel kaynakları ve miraslarının, belirlenmiş turistik organizasyonlar aracılığıyla

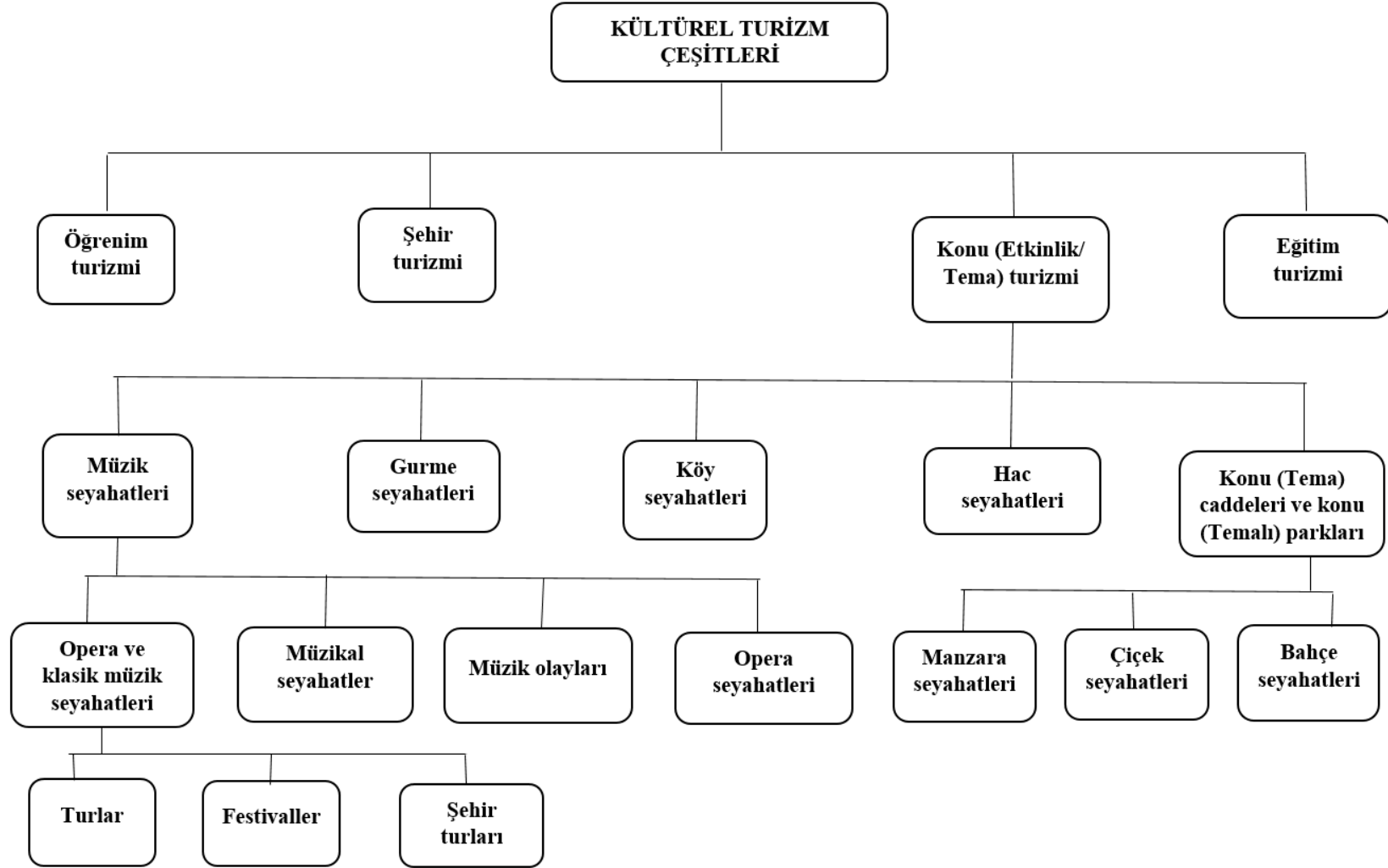
ziyaretçilerine gösterilmesine dayanmaktadır. Bu, toplumda oluşan tarihi kültür miraslarının sahiplenilmesi algısını da beraberinde getirmektedir.

B. *Modern Kültür Turizmi:* Bu sınıflandırmadaki ziyaretçilere sunulan etkinlikler, önemli rol oynamaktadır. Etkinliklerin büyüklüğüne göre katılımcıların sayıları göz önünde bulundurularak etkinlikler beş bölümde incelenmektedir.

- 1) Yöresel Etkinlikler: Tiyatro gösterileri, resim sergileri, çeşitli müzik, yöresel festivaller.
- 2) Ulusal Etkinlikler: Film festivalleri.
- 3) Önemli Bölgesel Etkinlikler: Müzik festivalleri.
- 4) Küçük Bölgesel Etkinlikler: Özel mesleki fuar ve sergiler, çeşitli ticaret ve sanayi fuarları.
- 5) Uluslararası Büyük Etkinlikler: Olimpiyatlar, Dünya Kupası.

Kültür turizminin gerçekleştirilme biçimine ve içeriğine göre bir başka sınıflandırmayı da 3 başlıkta sıralamıştır:

- 1) Halka yönelik popüler kültür çekicilikleri: Kitle iletişim araçları, eğlence, film, spor, ürün, alışveriş, yemek, etkinlikler, gelenek ve görenekler, el sanatları.
- 2) Etnik kültür çekicilikleri: Din, dil, lehçeler, giyim, süsleme, eğitim, ulaşım.
- 3) Yüksek kurumsallaştırılmış kültür çekicilikleri: Teknoloji ve bilim merkezleri, sergiler, tarihi yerler, müzeler, tiyatro, edebiyat, görsel sanatlar.

Şekil 1.3. Kültürel Turizm Çeşitliliği (Hochgatterer, 1996: 10)

1.3. KÜLTÜREL VARLIK KAVRAMI

1.3.1. Kültürel Miras

Miras, birey veya toplumun önceki nesillerine ait olan, bazen de yeni nesil tarafından yine sonraki nesiller için oluşturulan kültürel ve doğal çevredeki somut ve soyut değerleri kapsayan kalıntılardır (Logan, 2007:34).

Kültürel miras, toplumların dünya medeniyetini ve kültürlerini şekillendiren temel unsurlardan olup geçmişten günümüze kadar gelen toplumlara ait kültürleri içerisinde barındıran, kültürün parçası olan insanın ürettiklerini kapsayan bir kavramdır. Kültürel miras, kuşaklararası bağlantı için köprü vazifesi görerek bir kültüre dolayısıyla da bir ulusa aidiyetlik duygusunu kazandıran, toplumun ortak bağlarını kuvvetlendiren ve bir arada olmasını sağlayan önemli bir faktördür (Kiper, P. 2004/4).

Kültürel miras varlıkları, yenilenemeyen, yerine başka kültür varlıkları ile doldurulamayan ve yönetiminin iyi yapılması gereken değerli varlıklardır. Kültürel varlıkların geçmişi günümüze ve geleceğe bağlayarak kültürlerarası geçişin kopmamasını sağlaması, bunu çok iyi yönetilmesini zorunlu kılmıştır (Timothy ve Boyd, 2003).

Kültürel miras turizmi; bir bölgenin doğal kaynaklarını, kültürel ve tarihsel dönemlerini kapsayan alanların ziyaretini ve bu kaynakları içine alan faaliyetleri gerçekleştirme esasına dayanmaktadır. Kültürel miras ve kültürel miras turizmi, kendi arasında;

- Somut olan kültürel miras (ulusal ve tarihi anıtlar, kültürel miras yapıları, dünya kültür mirası listesindeki yapılar, mimari yapılar),
- Somut olmayan kültürel miras (literatür, sözlü yapılan gelenekler, gösteri sanatları, sanat ve folklor),
- Kültürel miras mekanları (tiyatrolar, kütüphaneler, etkinlik alanları, müzeler, yaşanmış önemli olayların olduğu mekanlar)

şeklinde üç gruba ayrılmaktadır (Csapo, 2012: 211).

Kültürel miras kavramı UNESCO tarafından hazırlanan “1972 tarihli Birleşmiş Milletler Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi” nin (“Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage/1972 tarihli

Dünya Miras Sözleşmesi”) 1. maddesinde tanımlanmaktadır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2021)

“Anıtlar: Tarih, sanat veya bilim açısından istisnâî evrensel değerdeki mimari eserler, heykel ve resim alanındaki şaheserler, arkeolojik nitelikte eleman veya yapılar, kitabeler, mağaralar ve eleman birleşimleri. Yapı toplulukları: Mimarileri, uyumlulukları veya arazi üzerindeki yerleri nedeniyle tarih, sanat veya bilim açısından istisnâî evrensel değere sahip ayrı veya birleşik yapı toplulukları. Sitler: Tarihsel, estetik, etnolojik veya antropolojik bakımlardan istisnâî evrensel değeri olan insan ürünü eserler veya doğa ve insanın ortak eserleri ve arkeolojik siteleri kapsayan alanlar.”

1972 tarihli Dünya Mirası Sözleşmesi’nde miras kavramı, doğal miras ve kültürel miras olarak iki başlıkta incelenmektedir. Sözleşmede kültür ve doğal çevre arasında olan ilişkisiyle kültürel mirasın yenilenebilir olmayan bir kaynak olduğu bildirilmektedir (Sutherland, 1997:15).

1.3.2. Kültürel Varlık

Tarihin uzun yıllarından günümüze kadar ulaşmış gelecek nesillere aktarılabilecek olan varlıklarını sürdürebilen kültürel değerler, kültürel varlıklar olarak nitelendirilmektedir. Kültürel değerlerin ürünü olan kültürel varlıklar, bir millete ait kültürel özelliklerini ve kişiliklerini de yansıtmaktadır. Kültürel varlıkların sunmuş olduğu değerler, bir ulusa atfedilen kültür anlamındaki başarıların tüm dünyaya gösterilmesinde aracı olmasından dolayı bu varlıkların korunaklı bir şekilde günümüze ulaşması bakımından önem taşımaktadır (Atik, 2013: 834).

Kültürel varlık denildiğinde, doğa harikaları, şifalı sular ve kaplıcalar, müzeler, tarihi eserler, sportif faaliyetler, alışveriş merkezleri vb. pek çok yer söylenebilir. Bu yerlere yapılan etkinlikler sayesinde turistlerin ilgisini çekmesine katkı sağlayacaktır. Ülkemiz de hem bulunduğu coğrafi konumundan hem de tarihte birçok devletin bu bölgede yaşamış olmasından dolayı kültürel varlıklar yönünden zengin bir ülkedir (Eldek, 2019:43).

Kültürel varlık terimi; “Tarih öncesine ve tarihi devirlere ait olan bilimsel, kültürel, dini ve güzel sanatla ilgisi bulunan veya tarih öncesi ya da tarihi devirlerde sosyal yaşama konu olmuş olan bilimsel ve kültürel açıdan özgün değer taşıyan yer üstünde, yer altında

veya su altındaki bütün taşınır ve taşınmaz varlıklar” olarak tanımlanmıştır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2021).

1.3.3. Kültürel Varlıkların Korunması

Kültürel varlıkların tanım olarak evrensel bir açıklaması bulunmamaktadır. Korunacak olan kültürel varlıkların belirlenmesinde bölgenin konumu ve şartları itibariyle hem ulusal hukukta hem de uluslararası hukukta farklı kriterler belirlenerek kullanılmaktadır. Dolayısıyla her düzenlemelerde kültürel varlıkların bulunduğu bölgelerde oranın kendine has bir tanımını barındırmaktadır (Kahraman, 2018:12).

Toplumlarda kültürel varlıkları koruma isteği, tarih boyunca her toplumdan insanı, ellerinde bulunan varlıklar için tedbirler alarak korumaya yönlendirmiştir. Toplamlar arasında yaşanan çatışmalarda değer verilen yapıtların ya da kutsal sayılan eserlerin geri döndürülemez biçimde zarar verilmesi, kültürel anlamda değeri olan yapıtları koruma düşüncesini de beraberinde getirmiştir (Aydın, 2013:73).

Kültürel varlıkların korunması ile ilgili yürütülen uygulama ve politikalar tüm milletten insanları kapsamaktadır. Bu yüzden koruma çalışmalarının olgusu kültürel varlıkların korunmasına evrensel bir bakış açısı kazandırmaktadır. Kültürel varlıkların korunması hem toplum yararı adına yapılan bir çalışmayı içine almakta hem de insanlığın yararı için sürdürülen bir faaliyet olarak kabul edilmektedir (Sarıkaya, 2011:120).

Kültürel varlıkların korunması çalışmaları, 15. Yüzyılda anıtların ve sanat eserlerinin korunması ile gerçekleştirilmiştir (Prott, 1992:34). Kültürel mirasın korunması kararlılığı 16. ve 17. yüzyıllardan itibaren daha da yaygınlaşmış ve sanatsal yapıdaki düşünceler ve kültürel varlıkların farkındalığı giderek güç kazanmaya başlamıştır. Rönesans ile birlikte devam eden süreçte sanat eserleri, diğer eserlerden daha farklı bir şekilde değerlendirilmeye başlamıştır. 1648 yılında Westphalia Barışı ile başlayan yeni dönemde, anlaşmanın gerektirdiği şekliyle kültür varlıklarının, silahlı çatışmalar esnasında korunması maksadıyla taşınmalarına başlanılmıştır (UNESCO, 2021).

Günümüzde UNESCO dünya milletine ait ortak kültürel mirasın korunmasıyla birlikte dünyada yer alan toplumlara ait insani değerlerin, kültürel kimliğin ve doğal mirasın korunmasını ve saklanması hedef alan çalışmaları yürütmeyi amaç edinen bir

kurumdur. UNESCO 16 Kasım 1945 yılında kuruluşundan bu yana, bünyesinde yer alan ülkelerle birlikte yürüttüğü çalışmalar; ülkelerin barış dönemlerinde eğitim, bilim ve kültürün korunması ve geliştirilmesi ve kültürel alanda gerçekleştirdiği etkinlikler için yeni politikalar ve stratejiler geliştirmektedir. UNESCO yürüttüğü çalışmalar doğrultusunda hazırlanan sözleşmelerde koruma kavramına yer verilmesi önem teşkil etmekteki bu da somut ve somut olmayan kültürel mirasın korunması ve gelecek nesillere aktarılmasında temel amaçtır. UNESCO bu temel amacını gerçekleştirmek için günümüzde üye olan 195 devlet bulunmakta ve ülkemiz ise 20 kurucusu olduğu ülkeler arasında bulunarak yerini almaktadır (UNESCO, 2021).

1.3.3.1. Türkiye’de Kültürel Varlıkların Korunmasına İlişkin Düzenlemeler

Osmanlı Devleti’nin batılı ülkelerin koruma faaliyetleriyle ile benzerlik gösteren koruma çalışmaları, ilk olarak 9 Ağustos 1858 yılında Ceza Kanunname-i Humayunu’nun maddeleri ile ele alınarak düzenlemeler yapılmıştır. Kanunname maddelerinde direkt olarak koruma amacı gözetilmese de, anıtsal ve kutsal yapıları tahrip edip zarar verenlere para cezası öngörülmüştür (Mumcu, Ahmet, 1969). Osmanlı Devleti’ndeki korumanın ilk yansıması olarak 1869 yılında imzalanan arkeolojik kazı çalışmalarıyla ilgili izinleri ve kazılarda bulunan eserlerin yurtdışına kaçırılmasını engellemek için 7 maddeden oluşan Asar-ı Atika Nizamnamesi (Eski Eserler Kanunu)’dır (Çal, 2005:240). Düzenlenen Nizamname ile yapılacak olan arkeolojik kazılar devletin iznine tabi tutulmuş, kazılardan çıkarılacak olan eserlerin yurt dışına çıkarılması yasaklanmış, lahit ve yapılar gibi toprak üzerinde yer alan taşınmaz yapıların zarar görmemesi için yasa ile koruma altına alınmış ve tüm bu işlemlerin yönetimine Maarif-i Umumiye Nezareti (Milli Eğitim Bakanlığı) verilmiştir (Ünal, 2014:35).

Cumhuriyetin ilanından sonra 1924 yılında İstanbul’da kurulan Muhafaza-i Asar-ı Atika Komisyonu, anıt eserlerin korunmasında danışma görevini üstlenerek icra eden bir kurum olarak teşkilatlanmıştır. Daha sonrasında ise 1951 yılında Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu kurularak anıt ve yapıların korunması planlanmıştır (Ünal, 2014:37).

1961 Anayasası’nda yapılan düzenlemelerle tarihi ve kültürel değeri olan eserlerin, yapıların ve anıtların korunması yükümlülüğü getirilerek devletin eski eserleri korumakla

yükümlü olduğu düzenlenmiştir. 1972 tarihli Dünya Mirası Sözleşmesi, “1982 yılında 2658 sayılı Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme” ye “Türkiye’nin Katılmasının Uygun Bulunduğu Hakkındaki Kanun” ile yürürlüğe girmiştir (Resmi Gazete, 2021).

Türkiye’de günümüzde mevcut uygulamada, kültürel varlıklar devlet malı niteliğinde olup yine korunmasından da devlet sorumludur. Türkiye’de var olan taşınmaz kültürel varlıkların tespiti Kültür Bakanlığı Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu tarafından yürütülmektedir.

Kültürel varlıklar ve mirasları koruma kapsamında UNESCO’nun bünyesinde toplam on iki sözleşmesi bulunmaktadır. Ülkemiz ise bu sözleşmelerden sırasıyla;

1. “1954 Silahlı Bir Çatışma Halinde Kültür Mallarının Korunmasına Dair Sözleşme”
2. “1961 İcracı Sanatçılar, Fonogram Yapımcıları ve Yayın Kuruluşlarının Korunmasına Dair Roma Sözleşmesi”
3. “1970 Kültür Varlıklarının Kanunsuz İthal, İhraç ve Mülkiyet Transferinin Önlenmesi ve Yasaklanması için Alınacak Tedbirlerle ilgili Sözleşme”
4. “1971 Özellikle Su Kuşları Yaşama Ortamı Olarak Uluslararası Öneme Sahip Sulak Alanlar Hakkında Sözleşme”
5. “1972 Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme”
6. “1976 Akdeniz’e Sahildar Arap ve Avrupa Ülkelerinde Yüksek Öğrenim Çalışmalarının Diplomaların ve Derecelerinin Tanınmasına Dair Sözleşme”
7. “1979 Avrupa Bölgesindeki Devletlerde Yüksek Eğitimle İlgili Çalışma, Diploma ve Derecelerinin Tanınmasına Dair Sözleşme”
8. “1983 Asya ve Pasifik Ülkelerinde Yüksek Öğrenim Çalışmalarının, Diplomalarının ve Derecelerinin Tanınmasına Dair Bölgesel Sözleşme”
9. “1997 Avrupa Bölgesinde Yüksek Eğitim Niteliklerinin Tanınmasına İlişkin Sözleşme”
10. “2003 Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi”
11. “2005 Sporda Dopinge Karşı Uluslararası Sözleşme”

olmak üzere mutabakata vararak anlaşma sağlamıştır (UNESCO, 2021).

1.3.3.2. Kültürel Varlıklara Zarar Veren Kişilerin Cezai Sorumluluğu

1.3.3.2.1. Uluslararası Alanda Düzenlemeler

Kültürel varlıkların korunması konusunda alınan gerekli önlem ve tedbirler, uluslararası mahkemeleri kuran gruplarda da alınmaktadır. Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi, Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Nürnberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi'ne ait statüler, kültürel varlıkların tanımlanmasını sağlamasında yol göstermenin yanı sıra, özellikle taşınamayan kültürel varlıkların korunması için kişilerin cezai yaptırımlara tabi olmalarını sağlamaktadırlar (Gottlieb, 2005: 880).

1899 ve 1907 tarihlerinde düzenlenen Lahey Konferansları;

Savaş hukuku kuralları, insanlık tarihinin toplu yaşama geçtiği zamandan beri yüzyıllar öncesine kadar dayanmaktadır. Ancak bu kuralların, modern döneme geçilmesinin ardından 1899 ve 1907 tarihleri arasında yapılan Lahey Konferansları'yla oluşturulduğu kabul edilmektedir. Böylece teamül hukuku kuralları vasıtasıyla uluslararası silahlı çatışmalardaki eylemler 1899 ve 1907 tarihli Lahey Konferansları'ndaki düzenlemelerle sınırlandırılmıştır.

Lahey Konferansları'nda yapılan görüşmelerde kabul edilen kurallar, uluslararası silahlı çatışmalara yönelik üç temel ilke üzerinde durmaktadır (Lippman, 1998:10).

- İlk olarak bilimsel varlıklar, dinsel ve sanatsal varlıklar askeri amaçlar için kullanılmadığı müddetçe saldırılarda dokunulmaz varlıklardır.
- İkinci olarak, ilk ilkede yer alan varlıklar askeri gerekliliği halinde gereksinimi tarafından belirtileceklerdir.
- Üçüncü olarak, işgalci bir güç kültürel varlıklara zarar verip, yağmalayamaz ve yok edemez. Kültürel yapılara ve nesnelere, özel varlıklar olarak değerlendirilmelidir. Lahey Düzenlemeleri' nin ihlali söz konusu olması halinde uluslararası yaptırımlara tabidir.

Konferansların sonunda mutabakata varılan sözleşmelerde askeri gereklilik şartları istisnasına yer verilmiş ayrıca doğrudan kültürel varlıkların korunmasına ilişkin bir esas yer almamaktadır. Yapılan düzenlemelerdeki öncelik düşman tarafına ait olan varlıkların korunmasıdır. Malvarlıklarının ve kamusal varlıkların korunmasına yer verilen

düzenlemelerde kültürel varlıkların korunması da, kamusal varlıkların korunmasına ilişkin olan kurallarla sağlanmaktadır. Hatta devlete ait olan ve bilim, din, sanatsal varlıkların ve özel varlıklara tanınan korumadan eşit olarak yararlanacağı hükmü, kamusal varlıklara tanınan korumayı malvarlıklarının sahip olduğu koruma ile aynı düzeye çıkarmaktadır (Kahraman, 2018:170).

Roerich Paktı (1935 Tarihli Sanatsal Ve Bilimsel Kurumların Ve Tarihi Anıtların Korunmasına Dair Sözleşme);

İkinci bir dünya savaşının yaşanmaması amacıyla Washington’da düzenlenen bu toplantıda Amerikan Devletler Örgütü aracılığıyla kültürel varlıkların savaştan korunmasına yönelik ilk çok taraflı sözleşme olarak kabul edilip yürürlüğe girmiştir. Roerich Paktı olarak adlandırılan bu sözleşme, yalnızca Amerika Devletleri arasında yapılmıştır (Özel, 1998:95). Pakt, Amerika Devletleri ile sınırlı olsa da kültürel varlıkların korunması problemi konusunda uluslararası statüde ele alınan ilk belge olma vasfı taşımaktadır. Aralarında ABD’nin de yer aldığı 10 devlet arasında hala yürürlükte dir. Sadece taşınmaz kültürel varlıkları koruyan Pakt, temel ayrıntılardan yoksundur. Günümüzde yürürlükte olmasına karşı uygulanma aşamasında ölü bir metin olmasından dolayı kültürel varlıkların korunmasında başarısız kalmıştır (Kürüm, 2005:57).

1949 Cenevre Sözleşmeleri;

İkinci Dünya Savaşı’nda, kültürel varlıkların maruz kaldığı büyük tahriplerden dolayı uluslararası toplumlar arasında 1949’da Cenevre Sözleşmeleri onaylanmıştır.

Cenevre Sözleşmeleri’ nin silahlı çatışmalarda hükümetlerin ve askerlerin sorumluluklarını netliğe kavuşturması beklenmekteydi. Cenevre Sözleşmeleri, askeri politikaların önemli bir parçası olmasına rağmen, çatışmalar esnasında kültürel varlıkların korunmasına ilişkin öncülüğü tutturamamıştır (Thurlow, 2005:159).

Cenevre Sözleşmeleri, kültürel varlıkların korunmasına yönelik yer alan özel hükümleri almamasının yanı sıra askeri gereklilikle ilgili istisnaya da yer vermemiştir (Birov, 1998:219). Kültürel varlıkların korunmasının Cenevre Sözleşmeleri’ nde eklenmemesinin nedeni olarak, kültürel varlıkların ve mirasların yok edilmesinin, diğer savaş suçlarıyla aynı oranda bir suç olarak kabul edilmemesinden dolayı kaynaklanmaktadır.

1.3.3.2.2. Ulusal Alanda Düzenlemeler:

2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ;

Ulusal alandaki hukukta ülkemizde yer alan kültür varlıklarına karşı koruma çalışmaları yapılarak çıkarılan temel yasa 1983 yılında yürürlüğe giren 2863 sayılı “*Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu*” dur . Bu kanun 1987 yılında “3386 sayılı Kanun” la ve 2004 yılında “5226 sayılı Kanun” la değişikliğe uğramıştır. Kanun, taşınır kültür varlıklarını ve taşınmaz kültür varlıklarını da kapsamaktadır (Resmi Gazete, 2021).

Bu kanun aynı zamanda ele almış olduğu maddelerde tanımı yapılan taşınır kültür varlıklarının alımını, satımını ve devrini, kültür varlıklarını yurtdışına çıkarma yasağını, müzelere alınmasını ve kültür varlıklarının ticaretini ve kopya çıkarmasını da düzenlemektedir (Dülger, 2014:110).

1970 UNESCO Sözleşmesi;

Türkiye, “Kültür Varlıklarının Kanunsuz İthal, İhraç ve Mülkiyet Transferinin Önlenmesi ve Yasaklanması İçin Alınacak Tedbirlerle İlgili 1970 UNESCO Sözleşmesi” ni 2256 sayılı Yasa ile 25.12.1979 yılında kabul etmiştir . Dolayısıyla bu sözleşme ülkemizde yürürlüktedir. Türkiye Cumhuriyeti, UNESCO’ nun kurucusu olduğu 20 üyesinde yer alan ülkeler arasındadır ve 1971 yılından günümüze kadar bünyesinde daimi üye bulundurmaktadır (UNESCO, 2021). Bu sözleşme, kültür varlıkları ile ilgili olarak ilk kez 1954 Lahey Sözleşmesi ile getirilmiş korumanın içeriğini genişletmek maksadıyla, 1970 yılında 122 üye devlet tarafından imzalanmıştır (Ceylan, 2008:136). UNESCO, aynı zamanda 1978 yılında, “Kültürel Varlıkların Ait Oldukları Ükelere İadesinin Teşviki Hükümetler Arası Komitesi” ni kurarak uzlaştırma, müzakere, arabuluculuk, ve önemli kültürel varlıkların iadesini kolaylaştırmayı amaçlamaktadır. Komitenin kararlarının herhangi bir bağlayıcılığı olmayıp tavsiye niteliği taşımaktadır. Temel amacı ise, kültür varlıklarının iadesinin olduğu kadar, bu konuda kamu bilincini de yaygınlaştırmaktır. UNESCO aynı zamanda, özellikle krizin olduğu durumlarında kamu bilincini uyandırmak maksadıyla acil müdahale tedbirleri de almaktadır (UNESCO, 2021).

Diğer Çok Uluslu Sözleşmeler:

- “Arkeolojik Mirasın Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi” (Valetta Sözleşmesi, 1992) Türkiye tarafından 1999 yılında onaylanmış ve 2000’de yürürlüğe girmiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi, (2021).
- “Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunması Sözleşmesi” (Paris, 1957) Türkiye tarafından 1982’de onaylanmış ve 1983’te yürürlüğe girmiştir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2021).
- “Somut olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi” (Paris, 2003) Türkiye tarafından 2006 yılında onaylanmış ve yürürlüğe girmiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi, (2021).
- “Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi” (Granada Sözleşmesi, 1985) Türkiye tarafından 1989’da onaylanmış ve 1990’da yürürlüğe girmiştir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2021).

İKİNCİ BÖLÜM

ERZURUM İLİ

2.1. GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE ERZURUM İLİ TARİHİ

Erzurum ve çevresinin konumu araştırıldığında bilinmesi gereken önemli hususlardan birisi özellikle son Kalkolitik ve Eski Tunç çağından itibaren yoğun iskân olarak ve siyasi olayların yaşandığı ve diğer bir nokta ise tarihi ticaret yolları ile olan bağlantısıdır. Bunun sebebi geçmiş çağlardan kalma önemli askeri yolların ve ticari yolların kesişme noktasında olması, zengin akarsu kaynaklarını üzerinde bulundurması ve doğal savunma arazisine sahip ayrıcalıklı konum özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Şehrin sert geçen iklim koşullarına rağmen dağ uzantıları ve akarsu boylarındaki verimli yaylalar tarıma ve özellikle hayvancılığa uygun şartlar oluşturmuştur (Erzurum Valiliği, 2021).

Erzurum, yukarıda bahsi geçen özelliklerinin ve devletlerarası özel ilişkilerin etkisiyle tarih boyunca birden fazla devletin istilasına maruz kalmıştır. Bunun neticesinde de geçmişten günümüze kadar yaşanan şehrin gelişmesi, şehir halkının sosyal ve kültürel hayatı üzerinde büyük etkisi bulunmaktadır.

Erzurum ili, yerleşim tarihi bakımından çok köklü bir geçmişi olduğu bilinmektedir. Kafkasya, İran, Mezopotamya ve Anadolu arasında kavşak olan Erzurum, 6000 yıllık geniş zaman dilimi içerisinde tarih boyunca çeşitli kavimlerin etkisi ve himayesinde kalmış ve iskâna tabi olmuştur. Aşağıda kronolojik olarak Erzurum tarihinde hakimiyet sürmüş devletler verilecektir (Karaca vd., 2018:1 ve Koca,2007:210);

Tablo 2.1. Erzurum Kronolojik Tarihi

<u>Devletin Adı</u>	<u>Yıl</u>	<u>Devletin Adı</u>	<u>Yıl</u>
Hayâşa - Azzi Birleşik Krallığı	MÖ. XI. yy.	Bizans İmparatorluğu	949
Hurriler ve Urartular	MÖ. VIII. yy.	İbrahim Yınal ve Kutalmış Bey Akınları	1048
Kimmerler	M.Ö. VII. yy.	Tuğrul Bey'in Akınları	1054
Medler	M.Ö. VI. yy. (585-550)	Yakut Bey'in Akınları	1058
Persler	M.Ö. VI. yy. (550-530)	Saltuklular	1071
İskender İmparatorluğu	M.Ö. 531-523	Anadolu Selçuklu Devleti	1202
Selokit Krallığı	M.Ö. 323-120	Moğollar	1242
Partlar Dönemi	M.Ö. 120-34	İlhanlılar	1295
Roma İmparatorluğu	M.Ö. 35	Karakoyunlular	1385
Bizans İmparatorluğu	M.Ö. 395	Akkayunlular	1434
Sasaniler	610	Safeviler	1502
Bizans İmparatorluğu	X. yy. (686)	Osmanlı Devleti	1517
Emeviler	700-752	93 Rus Harbi	1828-1877
Abbasiler	948	Türkiye Cumhuriyeti	1923

Tarihi Süreçlerde Erzurum'a Verilen İsimler

Erzurum'un geçmişine dair kaynaklara bakıldığında ilk yazılı belgeler Hitit (Boğazköy) dönemine aittir. Burada kazılardan çıkarılan tabletlerden, yörenin uzun süreli savaflara ev sahipliği yaptığına ulaşılmaktadır. Şehir, Hitit kaynaklarında "Azzi-Hayaşa" ülkesi olarak geçmektedir (Doğanay, 2000:175). Erzurum'un tarihi ile ilgili bu kaynaklar gözden geçirildiğinde; şehir için "Karintis, Carin, Karin, Karnoi Kalghak, Karana, Karnoi Kağak" gibi isimlerin kullanıldığı bilgisine ulaşılmıştır (Konukçu, 1989:4).

Erzurum Ovası, Sakalar devrinde eski adı ile "Karun-Karannist" isimleri ile anılmıştır. Ermeniler ise bölgede hüküm sürdükleri dönemlerde Karun ismine benzer bir isim kullanmışlardır. Romalıların bölgeyi istilasından önce Erzurum'un bulunduğu yerde Ermenilerin "Garin ,Karna, Karin" diye adlandırdıkları bir şehir olduğu bilinmektedir. Daha uzun bir isimle bu şehre "Karin mıntıkasının beldesi" manasına gelen "Kalhak,

Karnoi'' ismi de verilmiştir (Konyalı, 1960:10). Sasanilerle Bizanslılar arasında çıkan savaş sonunda bulunduğu alanda Anatolius tarafından yeni kurulan şehir, Bizans kralı II. Theodosius'a ithafen "Theodosiopolis" (Theodosius' un şehri) adı verilmiştir (Kürkçüoğlu, 2007:17).

VIII. yüzyılda ise İslam'ın yayılışı Erzurum'a kadar ilerlemiştir. Abbasiler ve Emeviler Rumca ismi kaldırarak, "Kalikala" ismini kullanmışlardır. Dönemin İslam yazarları olan Taberi, Belazuri, Vakıdi ve diğer yazarlarda eserlerinde hep bu ismi kullanmışlardır (Konukçu, 1989:5).

Ovanın eskilerden beri yerleşim yeri olan en büyük ve en gelişmiş şehri "Erzen"dir. Bu şehrin "Erze, Arze, Erzen" olarak adlandırıldığı da görülmüştür. Selçuklular, Theodosiopolis şehrinin kuzeybatısında bulunan "Artze-Erzen" (Bugünkü Karaz) şehrini kuşatarak ele geçirmiş sonrasında İbrahim Yınal, Erzen şehrini yakıp yıkmıştır. Bu yakıp yıkılan şehre Türkler "Kara Arz , Kara Arza, Kara Erzen" adını vermişler ve daha sonra zamanla halkın dilinde "Karaz" adını almıştır (Konyalı, 1960:23).

X. yy.'dan önce Erzen ismi ile bilinen üç şehir vardı. Bunlardan ilki, Ahlat civarlarında, ikincisi günümüzde ki Erzurum, üçüncüsü ise İran'da Şiraz yakınlarında yer alan Erzen'dir. Araplar Erzurum'u diğer Erzen'lerden ayırmak için bir dönem Romalıların idaresinde olan şimdiki Erzurum Şehri'ne Erzenirum adını vermişlerdir (Umar,1993:255 ve Som, 2005:34).

Erzurum yöresi tarihinde "Darel-Celal" (buradaki Celal kelimesi, büyüklük, ululuk, şan, azamet) ismini de kullanmıştır . Ayrıca Dede Korkut Destanında ise (şehirden dâhil olmak üzere) ova Karun İli diye zikredilmektedir (Konukçu, 1989:6).

Tarih boyunca Erzurum şehrine birden fazla isimler verilmiştir. Fakat verilen bu isimler arasında günümüzde kullanılan ismiyle en bağlantılı olanı yabancı seyyahların da verdiği isim olan ve Lûgat-i Tarihiyye ve Coğrafiyye eserinin sahibi Ahmet Rıfat Bey'in Galatatt-i hafidiye'sine göre "Erzurum" kelimesinin "Rum'un en yüksek yeri" anlamına gelen "Erzen-ir-Rum"dan türetildiği ifade ediliyor. Diğer taraftan bunun "Romalıların Hisarı" anlamına "Arx-Romanorum"dan kısaltılarak geldiğini söyleyenler de vardır (Konyalı, 1960:25).

Kaynak: ERVAK, (2021).

Fotoğraf 2.1. Erzurum, Josep P.De.Tourneford Ait Gravür Çizimi (1701).

Fotoğraf 2.2. Yakutiye medresesi, Ch. Texier Ait Gravürü Çizimi (1840).

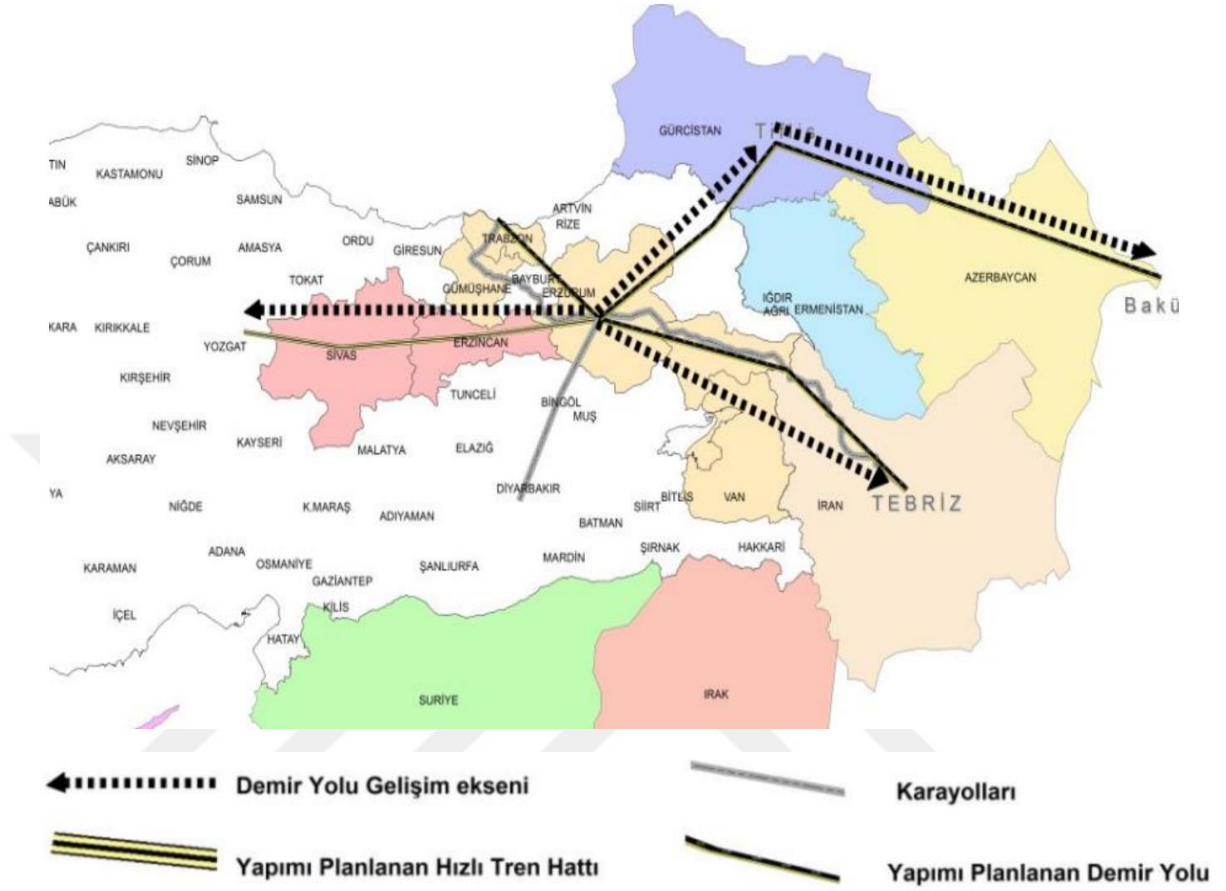
2.2. ERZURUM İLİ GENEL ÖZELLİKLERİ

2.2.1. Ulaşım Durumu

Bir ülkenin ve bölgenin turizm kaynaklarını, çekiciliklerini yalnızca turist kaynaklara ulaşabilirse kullanılabilir. Ulaşım esasen turizm endüstrisinin gelişmesindeki etkiye tepkisidir yani iyileştirilen ulaşım olanakları turizmi hareketlerine teşvik ederken, turizmin yaygınlaşması ve geliştirilmesi de ulaşımı kolaylaştırmayı teşvik etmiştir (Özgüç, 2003: 94).

Erzurum'a yapılan ulaştırma çeşitleri, başta karayolu olmak üzere demiryolu ve havayolu ile yapılmaktadır. Batı Avrupa ve Orta Doğu ülkeleri arasında kullanılan ve günümüzde aktif olarak işlemekte olan karayolu taşımacılığının önemli bir kısmını oluşturan E-80 karayolu, Erzurum ilinden geçmektedir. Erzurum –Erzincan ve Erzurum –Kars istikametindeki demiryolu taşımacılığı, günlük düzenli seferler halinde devam etmektedir. Uzaklık ve kış koşullarının zorlu geçmesi gibi sebeplerden dolayı turistik faaliyetlere yönelik etkinlikte genellikle yaz sezonlarında havayolu ve karayolu tercih edilmektedir. Kış turizmi faaliyetlerinde ise hemen bütünüyle havayolu ulaşımı tercih edilir. Aslında NATO havalimanı olup, 1966' dan günümüzde kadar hava trafiğine açık olan Erzurum havalimanı daha çok sivil hava yolu taşımacılığına hizmetini devam ettirmektedir. THY ve diğer özel sektörler havalimanına düzenli olarak günlük seferler yapmakta ve kışları sadece Ankara ve İstanbul bağlantılı seferler değil aynı zamanda

Bakü - Trabzon, Moskova - Kiev ve, Tiflis - Trabzon bağlantılı seferler de yapılmaktadır (H. Doğanay ve S. Doğanay, 2005:156-157).

Şekil 2.1. Erzurum Taşımacılık Ağları (KUDAKA, 2021)

Erzurum’da son 30 yıldan fazla olan gelişmeler, çevre bağlantılarının da coğrafi yönden değişim gösterip gelişmesine neden olmuştur. Şehre giriş çıkışların yapıldığı kapılar (Kars Kapı, İstanbul Kapı, Tebriz Kapı, Erzincan Kapı, Gürcü Kapı, Kilise Kapı, Yeni Kapı, Harput Kapı, Kavak (Ardahan) Kapı ve diğer kapılar) yerine, yeni bağlantılı yollar yapılmıştır. Günümüzde ise şehrin ana giriş yolları; Artvin, Erzincan, Bingöl, Kars, karayolları ile, demiryolu, karayolu ve havalimanı yolu gibi bağlantılardan oluşmaktadır. Değişik yollardan şehir merkezine giriş yapan bu bağlantı yollarının pek çoğunun çevresinde yerleşmeler mevcuttur. Yerleşmelerden kamu kurum ve kuruluşlarının denetimindekiler, planlı olarak yapılaşma yaptıkları için şehir girişleri için iyi nitelik taşımaktadır. Diğer taraftan da bu hazine arazilerinin bulunduğu yerlerdeki plansız yapılaşma ve gecekondulaşma yol boyunca çevrenin görüntüsünü de bozmaktadır (Gök, 2000:162).

2.2.2. Konaklama Hizmetleri

Erzurum'da son yıllardaki artış gösteren turist yoğunluğu ile turizm endüstrisi bölgede önemli ekonomik getirisi olan sektör haline gelmiştir. Erzurum'da, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın 2012 araştırma sonuçlarına göre, 12 adet Turizm Bakanlığı onaylı (2.398 adet yatak), 64 adet Belediye onaylı (2881 adet yatak) olmak üzere toplam 76 adet konaklama tesisi bulunurken KUDAKA' nın son çalışmalarında bu rakamlar turizm belgeli 16 adet (2468 adet yatak), belediye belgeli 78 adet (3851 adet yatak) olmak üzere toplam da doksan dört konaklama tesisi bulunmaktadır. Tesislerin toplam yatak ise 6319'dur (KUDAKA, 2021 ve Ervakıt, 2021: 32).

2.2.3. Sosyo - Ekonomik Durumu

Erzurum'da yerli halkın başlıca gelir kaynakları arasında kırsal kesimlerde hayvancılık ve tarım faaliyetleri yürütülürken turizm sektörünün yaygınlığı ise özellikle şehir merkezinde daha çok görülmektedir. Erzurum; yıllık nüfus artış hızı, şehirleşme oranı, kişi başına gayri safi yurtiçi hâsıla ve sanayi de çalışanların toplam iş istihdamına oranı açısından sanayide gelişmiş olan il ortalamasının altında olup; tarım sektöründe çalışanların toplam istihdama oranında ise Türkiye oranlamasında ortalamanın üstündedir. Bölgede tarım işletmeleri genellikle hayvansal ve bitkisel üretimi birlikte yürütmektedir (KUDAKA, 2021).

Genel olarak ekonomisi tarıma dayanan şehrin sanayi kolu da son yıllarda gelişmektedir. Yerel halkın % 80'i hayvancılık, tarım ve ormancılıkla uğraşmaktadır. 1969'da açılan ve günümüzde hala devam eden "Doğu Fuarı" bölgenin ekonomik pazarındaki gelişimini dünyaya duyurmakta ve bölgede yürütülen turizm çalışmalarına da katkı sağlamaktadır. Bölge de açılan fuar, 650 bin m² 'lik alanda 300'den fazla kuruluşun katılımıyla, ortalama 500 bin kişiden fazla insan bu fuar merkezini ziyaret etmektedir. Her sene 23 Temmuz-23 Ağustos tarihlerinde açılışı yapılmaktadır.

Tarım: İklim şartları çok sert olan Erzurum için yetişen ürünler sayılı olmasından dolayı hayvancılık tarla ürünlerinden önce gelir. Bölge de iklimsel elverişliliğe cevap veren ürünler; mercimek, çavdar, buğday, ayçiçeği, arpa, fiğ (hayvan yemi), pancar, korunga, patates, yulaftır. Mevsim geçişleri sebze yetiştirmeye elverişli olmadığından, ihtiyacın büyük bir bölümü güney illerden ithal edilir. Meyve üretimi olarak da belli

bölgelerde elma, armut, ceviz, erik, ayva, vişne, kiraz, kızılçık ve kayısı yetiştirilir. Erzurum-Pasinler ovasında sulama tesisleri yapılarak sulu tarım ile verim artırılmaya çalışılmıştır.

Bununla birlikte son yıllarda modern tarıma yönelerek Gübre kullanma, İlaçlama ve Makine gibi alternatifler üretilmeye başlanmıştır.

Hayvancılık: Şehrin arazi yapısını uygunluğunun yanı sıra yaylalar, çayır ve mer'aların elverişliliği kırsaldaki yerel halkı hayvancılığa teşvik etmiştir. Dolayısıyla nüfusun büyük kısmı da hayvancılıkla uğraştığı için Erzurum ekonomisinin bel kemiği sayılmaktadır. Kırsalda genel olarak büyük baş besiciliği yaygındır. Ayrıca koyun ve kıl keçisi besiciliği de yapılmaktadır. Bölgede arıcılık da gelişmiştir. Bölgede arıcılık yapanların kovan sayısı 60 bin civarındadır. Ilıca'da ise modern olarak geliştirilmiş at harası bulunmaktadır.

Ormancılık: Şehrin orman varlığı fazla zengin değildir; yaklaşık olarak 200 bin hektardır. Ormanları verimsiz olan yerleşkede 107 köy de orman içinde ve kenarında yer almaktadır. Her sene 22 bin ster yakacak odun ile 42 bin m³ sanayi odunu elde edilir. Şehir içi ve dışında ağaçlandırma faaliyetleri belirli periyotlarla yapılmaktadır. Örnek olarak 1984-88 tarihleri arasında şehir içinde 650.000'e yakın ağaç dikilerek şehre ağaçlık alanlar kazandırma girişimlerine öncülük edilerek yeşil alanlar gittikçe çoğaltılmak istenmiştir. Yerel yönetim tarafından 2019-2020 tarihlerinde 10bin fidan dikimi daha yapılarak 5 milyondan fazla fidan dikimi yapılacağı belirtilmiştir.

Mâdenleri: Erzurum'un en önemli madenleri Oltu taşı, bakır, demir ve kaya tuzudur. Bunlarla birlikte kurşun, linyit, civa, perlit, manganez, maden kömürü, krom, çinko ve alçıtaşı rezervleri de bulunmaktadır. Bu madenlerden özellikle Oltu taşı turizm pazarında önemli bir yere sahiptir. İlin tanıtımının yapılmasında bir araç olarak da kullanılan hediyelik eşya tasarımında sunulan Oltu taşı çeşitli, takı çeşitliliğinde alternatifler sunarak turistlerin ilgisini çekmektedir.

Sanayi: Erzurum iklim koşulları sebebiyle sanayi endüstrisinde az gelişen illerimizdendir. Son yıllarda ilde istihdamın yükseltilmesi ve il ekonomisine katkı sağlayacak yatırımlar yapılarak başlıca sanayi kuruluşları şunlardır: "Şeker Fabrikası", "Et Kombinası", "Pasinler Tuğla ve Kiremit Fabrikası", "Yem Fabrikası", "Aşkale Çimento Fabrikası", "Erzurum Yün İşletmesi", "Süt Fabrikası", "Nebatî Yağ Fabrikası",

“Deri ve Ayakkabı Fabrikası”, “İspir Ayakkabı Fabrikası”, “Bütangaz Dolum Tesisleri”, “Sümerbank Yünlü Sanayi ve Yapağı Yıkama Tesisleri”, ve Tekele ait Tuzlalar yer almaktadır. Son yıllarda alınan kararlar doğrultusunda doğuda yatırımlara teşvikler artmış ve kolaylıklar sunularak istihdam oluşturulmak istenmiştir (Coğrafya Dünyası, 2021).

Turizm: Sahip olduğu kültürel yapıları ve doğal güzellikleri ile turizm sektöründe aranan kaliteye sahip imkan ve olanaklar yer almaktadır. Özellikle kış sezonunun uzun sürmesi ile ilde kış turizmi için gelen turistlere birçok alternatifler sunulabilmektedir. Kış turizmine hitap eden şehrin pek çok alternatif turizm çeşitliliğine de ev sahipliği yaptığı görülmektedir.

2.2.4. Alternatif Turizm Çeşitliliği

Kültürel anlamda büyük bir turizm kapasitesine sahip olan Erzurum, alternatif turizm çeşitliliği açısından da önemli destinasyonlara sahiptir. Bu çerçevede aşağıdaki başlıklarda açıklamalarla ifade edilecek olan turizm çeşitlerinin Erzurum’un bünyesinde bulundurduğu turizm potansiyeli göz önünde bulundurularak, Erzurum turizminin ne kadar gelişebileceği anlaşılabacaktır.

2.2.4.1. Sağlık ve Termal Turizmi

Termal turizm, yapısında mineral bulunan termal kaynak suları ile çamurların insan sağlığı için olumlu katkıların alanında uzman doktorlar tarafından yürütülen rehabilitasyon, fizik tedavi ve egzersiz vs. desteklendiği alanlara yapılan turistik hareketlerdir.

Yer altından çıkan bu su kaynaklarının erimiş madenlerin içermesi ve çıkan su sıcaklığının da 33°C’nin üzerinde olması gereklidir (Bastem,1997).

Erzurum ve çevresi arazi yapısı gereği tektonik kökenli sular açısından zengin bir bölgededir. Bölgede yer alan termal kaynakları da sıcak fay kaynaklarıdır. Verilerin kesinliği netleştirilememekle birlikte bu kaynakların 1000 m’den daha fazla derinlikten geldiği bilinmektedir (Doğanay, 1989:163).

Tablo 2.2. Erzurum'da Yer Alan Termal Alanların Listesi

İlçe – Termal alan	İlçe - Termal alan
<u>Aşkale</u> Kızılarkale Çermiği Kızıl Şorak Çermiği Cinis Çermiği Kesik Köprü Acı Suyu	<u>Cat</u> Köseler Çermiği İkiler Çermiği Hölenk Çermiği Budak Çermiği Yel Çermiği
<u>Hınıs</u> Dere Çermik Demirci Çermiği Gemik Çermiği Yelpis Çermiği	<u>Aziziye</u> Aziziye Kaplıcaları Oluklu Çermik Zincirli Çermik Tuzlu Çermik Adsız Çermik Çatak Çermik Akkaynarca Çermiği Balıklı Çermik Sondaj Çermiği Gelingeldi Çermik Kaşmuşat Kaynarcası
<u>Pasinler</u> Pasinler Kaplıcaları Soğuk Çermik Küçük Çermik Büyük Çermik Pancar Çermiği Değirmen Çermiği Gözeler Çermiği Camiş Çermiği Serçe Boğazı Çermiği As Boğa Çermiği	<u>Senkaya</u> Acısu Sarısu Yelsu
<u>Horasan</u> Balıklaya İçmesi Acı Kurun İçmesi Çermik Kantarkaya Çermiği	<u>Tekman</u> Çamurlu Çermik Gökoğlan Çermiği Hamzan Çermiği Yukarı Meman Çermiği Orta Meman Çermiği
<u>Karayazı</u> Gücür Çermiği Yekmal Çermiği	<u>Oltu</u> Başaklı Çermiği Uzun Hamam Çermiği
<u>Narman</u> Çarıklı Çermiği Taşburun İçmesi	<u>Olur</u> Ilıkaynak Çermiği Süngübayırı Çermiği
<u>Tortum</u> Esendurak Çermiği	<u>Köprüköy</u> Deliçermik

Tablo 2.2. Erzurum Merkez İlçelerinde Yer Alan Diğer Termal Kaynaklar (Devamı)

Konaklı (Kevgiri) Çermiği	Paşalı Çermiği
Akdağ Çermiği	Çamurlu Çermik
Kalor Çermiği	Aygır Gölü Çermiği
Müdüрге Çermiği	Taşıma Sulu Çermik
Keşan Çermiği	Arzutu Çermiği
Tasmasor Çermiği	Kızıl Çermik
Uzun Çermik	Uzun Çermik
Uzun Ahmet Çermiği	Sağlık Çermik

2.2.4.2. Kış Turizmi

Erzurum, tarihi ve tabiat yapısının özelliklerinden dolayı ulusal ve uluslararası turizm pazarı açısından dikkatleri üzerine çekmeyi başaran ve özellikle de kış mevsim sürecinin kaliteli geçmesi kış sporları turizmi kapsamında dünya merkezleri arasında yer almaya başlamasında önemli bir paya sahiptir. Nitekim 2011 yılında “Universiade Kış Oyunları”nın ve 2017 yılında EYOF’ un (Kış Avrupa Gençlik Olimpik Festivali) Erzurum’da yapılması bunlara kanıt olarak da gösterilebilir. Erzurum sahip olduğu turizm potansiyeli nedeniyle Türkiye’ de bulunan ve en değerli turizm merkezlerinden biri olmasının yanı sıra kendine has olan iklim özellikleri, jeomorfolojik yapısı, ulaşım kolaylıkları, özel konumu, gibi özellikleriyle de dikkat çekerek dünyada önde gelen pek çok kış turizm ve kış sporları merkezine rakip olup rekabet sağlayacak kapasiteye sahip potansiyeldedir (Ağger, 2011:39).

Kış iklimin uzun sürdüğü ve yılda ortalama beş ay kış sporlarının aktif olarak yapılabilirdiği, kış sporları için hizmet veren merkezinin varlığı Erzurum turizmi açısından büyük bir katkı sağlamaktadır. Kaliteli ve dayanıklı kar yapısıyla, ulaşımındaki alt yapısının iyileştirilmesiyle ve en önemlisi de her geçen gün merkeze ve şehir içine yenisi eklenen modern tesisler sayesinde Erzurum’un bir turizm markası olması ve bu kimliği kazanmasında önemli bir yer teşkil etmektedir (Şebin, 2009:22).

Kış turizmi, karın yerde kalma süresi ve mevsim sezonunun uzunluğu ile doğru orantılıdır. Kış turizmi potansiyeline sahip olan bir bölgenin bu potansiyeli değerlendirebilmesi için gerekli şartlardan biri de ulaşım altyapısı ve konaklama

AÇIK HAVA TESİSLERİ

- 1- Palandöken: “Serbest stil kayak, snowboard”.
- 2- Konaklı: “Alp disiplini”.
- 3- Kiremitliktepe: “Kayakla atlama”.
- 4- Kandilli: “Kuzey disiplini, kayaklı koşu, biatlon”.

Bu tesislerle birlikte Konaklı Kayak Merkezi’nde yapımı 2011 yılında bitmiş 6 adet mekanik tesis olmasıyla birlikte 11 adet daha mekanik tesisin yapımının da bitmesiyle arz talep dengesi yakalanmış olacaktır. Diğer taraftan Palandöken Kayak Merkezi’nde yer alan 3 adet liftin yapımı tamamlanmış, gölet, pist, suni kar yapma sistemleri oluşturulmuştur. Palandöken’de “Slalom” ve “Büyük Slalom” yarışmaları için 2 adet tescilli pisti (Ejder ve Kapıkaya) bulunmaktadır. Kayak Merkezinde 5 adet telesiyej (toplam 4500 kişi/saat kapasiteli), 1 adet gondol lift (1500 kişi/saat kapasiteli), 2 adet baby lift (toplam 1800 kapasiteli), 1 adet teleski (300 kişi/saat kapasiteli) turistlere hizmet vermektedir. Ayrıca Palandökende kayak yapmak için bulunan alanın oldukça geniş olması her türden kayakçıya hizmet verebilecek bir yapıya sahiptir (Ağger, 2011:60).

2.2.4.3. Kongre Turizmi

Erzurum’da yer alan kış turizm merkezleri ve şehrin merkezinde yer alan iki devlet üniversitesi kongre turizmi açısından büyük bir fırsat oluşturmaktadır. Bu potansiyele yakın bölgelerde yer alan diğer üniversiteler de katkı sağlamaktadır. Atatürk Üniversitesi ve Erzurum Teknik Üniversitesi’nin birçok bilimsel kongre, konferans ve seminer gibi çeşitli aktivitelere ev sahipliği yapmaktadır. Bununla birlikte çeşitli tarım ve hayvancılık fuarları, kitap fuarları, tekstil ve mobilya fuarları gibi büyük organizasyonlar düzenlenerek şehrin turizm tanıtımına katkı sağlanmaktadır (Ağger, 2011:131 ve KUDAKA, 2021).

Erzurum’da çeşitli yıllarda düzenlenen kongre, konferans ve seminerlerin bazıları aşağıdaki tabloda verilmektedir;

Tablo 2.3. Erzurum İlinde Düzenlenen Kongre-Konferans-Seminer Etkinlikleri

<u>Etkinliğin Adı</u>	<u>Etkinliğin Tarihi</u>
“Atatürk Üniversitesi Dış İlişkiler Ofisi Konferansları”	25 Aralık 2009
“Küresel Güçler Ekseninde Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye”	10 Aralık 2010
“Turizmde Bölgesel Paylaşım Konferansı”	01 Ekim 2011
“Kadın Çiftçiler Yarışması Türkiye Finali”	23 Kasım 2011
“Turizm Tanıtım Organizasyonu (Ukrayna ve Rusya Medya Temsilcileri ve Tur Operatörleri)”	15-20 Aralık 2013
“Ulusal Erzurum Doğu Kitap Fuarı”	4-13 Nisan 2014
“Uluslararası Katılımlı Nobelyum Bilim” Kongresi	14-15 Nisan 2018
“1.Uluslararası Kış Turizmi Kongresi”	19-21 Aralık 2019
9.Palandöken Kadın Doğum Kongresi	12-15 Mart 2020
“Avrasya 9. Uluslararası Uygulamalı Bilimler Konferansı”	11-12 Ağustos 2021
“Turizm Fakülteleri Dekanlar Konseyi”	10-11 Aralık 2021
“Üst Ekstremitte Ortak Kış Sempozyumu”	6-9 Ocak 2022

2.2.4.4. İnanç Turizmi

Erzurum, tarihte pek çok medeniyetlere ev sahipliği yapmış ve bu medeniyetlerin inançlarına ait somut eserler bırakmışlardır. Günümüze kadar gelen ve şehrin turizm çeşitliliği adına İnanç turizmi kapsamında türbeler ve kümbetler, camiler ve kiliseler, medreseler yer almaktadır.

- **Medreseler**

- Çifte Minerali Medrese (Hatuniye Medresesi)
- Kurşunlu Medresesi,
- Şeyhler Medresesi,
- Ahmediye Medresesi,
- Kadioğlu Mektebi.

- **Camiler ve Kiliseler**

- Ulu Cami (Atabek Cami),
- Lala Mustafa Paşa Cami,
- Murat Paşa Cami,
- Gürcü Kapısı (Ali Ağa) Cami,
- Caferiye Cami,
- Boyahane Camii,
- Narmanlı Camii,
- İbrahim Paşa Camii,
- Ayas Paşa Camii,
- Gürcü Mehmet Paşa Camii,
- Kurşunlu (Fevziye- Şeyhülislam) Camii,
- Kale Mescidi.
- Cennetzade Camii,
- Öşvank Kilisesi,
- Oltu Rus Kilisesi,
- Haho Kilisesi (Taş Camii).

- **Türbeler ve Kümbetler**

- Ebu İshak Kazeruni Hz. Türbesi,
- Emir Şeyh Hz. Türbesi,
- Ane Hatun Türbesi,
- Habip Baba Türbesi,
- Abdurrahman Gazi Hz. Türbesi,
- Alvarlı Efe Hazretleri Türbesi,
- Ali Baba Türbesi,
- Pir Ali Baba Hz. Türbesi,
- Üç Kümbetler,
- Çifte Minerali Medrese İçindeki Kümbet,
- Yakutiye Medresesi İçindeki Kümbet,
- Cime Hatun Kümbeti,
- Rabia Hatun Kümbeti,

- Karanlık Kümbet,
- Mehdi Abbas Kümbeti,
- Gümüşlü Kümbet,

2.2.4.5. Kültür Turizmi

Kültür, insan topluluklarının bir arada yaşadığı çevrede şekillenen ve zamanla bireyin yaşam şeklini alan, birçok unsurun bir araya getirdiği değerler bütünüdür. İnsanlar kültürü yaşayıp, kendi aralarında paylaşıp ve kendilerinden sonraki nesillere aktarırlar (Yıldırım ve Karabey, 2016: 428).

Erzurum, Anadolu tarihini yansıtmaları bakımından önemli kültürel varlıklara sahip olup, kültür turizmi kapsamında kuleler ve kaleler, köprüler ve bedestenler, müzeler ve örenyerleri, hanlar, hamamlar ve çarşılar, tabyalar yer almaktadır.

- **Kuleler ve Kaleler**

- Erzurum Kalesi,
- Pasinler Kalesi (Hasankale),
- İspir Kalesi,
- Oltu Kalesi,
- Saat Kulesi.

- **Köprüler ve Bedestenler**

- Çobandere Köprüsü,
- Dervişağa Köprüsü,
- Kız Köprüsü,
- Kireçli Köprü,
- Tivnik Köprüsü,
- Karaz Köprüsü,
- Nebi Hanları Köprüsü,
- Ağaver (Demirgeçit) Köyü Köprüsü,
- Rüstempaşa Bedesteni.

- **Müzeler ve Örenyerleri**

- Arkeoloji Müzesi,

- Türk -İslam Eserleri ve Etnografya Müzesi (Yakutiye Medresesi),
- Atatürk Evi Müzesi,
- 23 Temmuz Kongre Salonu.

- **Hanlar, Hamamlar ve Çarşılar**

- Gümrük Hanı,
- Hacılar Hanı,
- Komesli Hanı,
- Cennetzade Hanı,
- Kanburoğlu Hanı,
- Karasu Hanı,
- Rüstem Paşa Kervansarayı,
- Çifte Göbek Hamamı,
- Lalapaşa Hamamı,
- Murat Paşa Hamamı,
- Boyahane Hamamı,
- Saray Hamamı,
- Kırkçeşme Hamamı,
- Fuadiye Hamamı,
- Küçük Hamam,
- Gümrük Hamamı,
- Taşmağazalar Çarşısı,
- Bakırcılar Çarşısı,
- Kavaflar Çarşısı,
- Saraçlar Çarşısı.
- Nazik Çarşı,

- **Tabyalar**

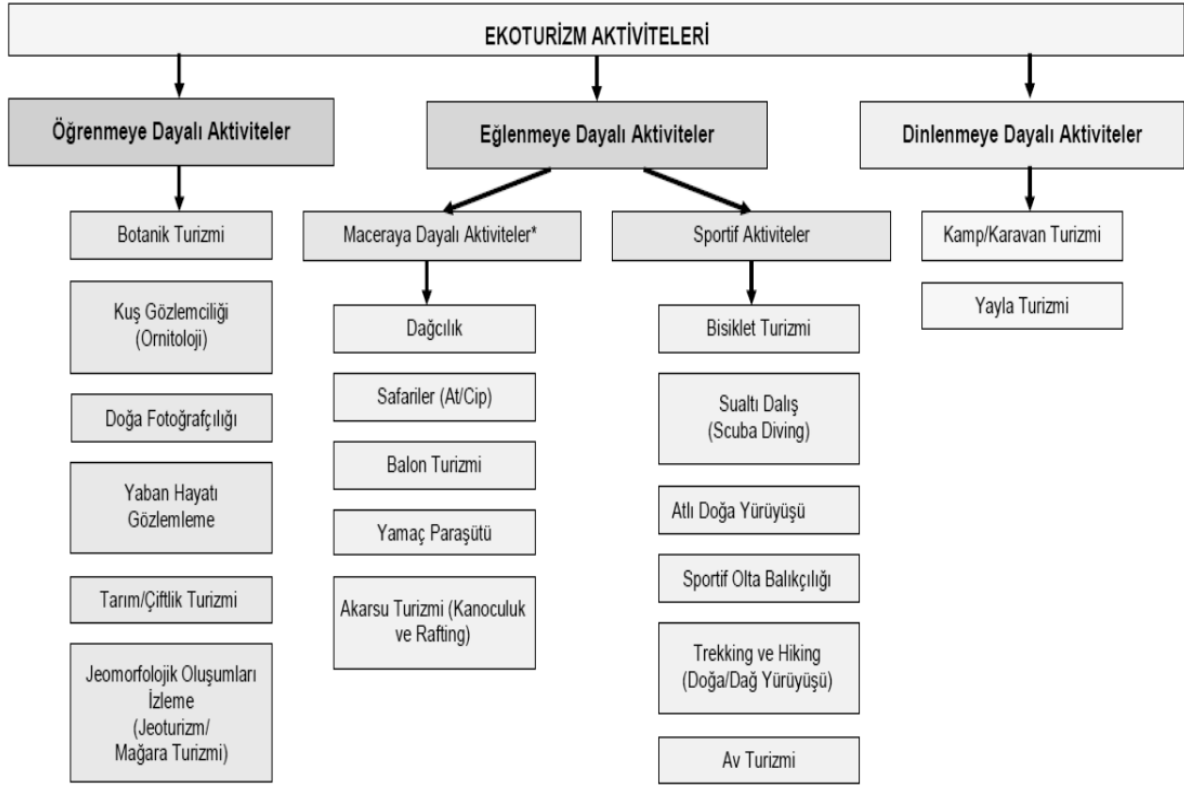
- Mecidiye Tabyası,
- 1. Aziziye Tabyası,
- 2. Aziziye Tabyası,
- 3. Aziziye Tabyası,
- Büyük Palandöken Tabyası,

- Küçük Palandöken Tabyası,
- Büyük Kiremitlik Tabyası,
- Küçük Kiremitlik Tabyası,
- Sivişli Tabya,
- Gez Tabya,
- Büyük Höyük Tabya,
- Küçük Höyük Tabya,
- Dolangez Tabya,
- Toparlak Tabya,
- Uzunahmet Tabya,
- İlave Tabya,
- Çobandere Tabyası,
- Tabya Ahali,
- Ağzıaçık Tabya,
- Tafta (Şahappaşa) Tabya,
- Karagöbek Tabya.

2.2.4.6. Ekoturizm

“Uluslararası Doğa Koruma Birliği” nin (IUCN) yapmış olduğu ekoturizm tanımlamasına göre, doğayı ve içinde bulundurduğu kültürel varlıkları bilinçli şekilde korumayı amaçlayan, düşük oranda ziyaretçi sayısı olan ve bölgenin yerel halkına sosyo-ekonomik anlamda getiri sağlayan, dokusu bozulmamış olan doğal alanlara çevresel anlamda sorumluluk yükleyen seyahatlerdir (Kurdoğlu, 2001: 4).

Ekolojik merkezli bir yaklaşım içerip doğaya saygıyı esas alan ekoturizm, kitle turizminin aksine, turizmi tüm yıla yaymayı, ekolojik denge ve doğal çevreye uygulanan baskıyı azaltarak, oluşabilecek her türlü tahribatı düzeltmeye yönelik değil, önleyici planlama ve çalışmalara yönelik uzun vadeli ekonomik fayda gözetmeyi hedefleyen bir turizm türüdür (Külekçi, 2012:14).

Şekil 2.3. Ekoturizm Aktivitelerinin Sınıflandırılması (Tetik, 2012:103)

Erzurum doğal mekânlar ve gezi alanları çeşitliliğine sahip, turizm ağını sığ bir kalıba sokmadan pek çok alternatifler sunan turizm cazibesi bir bölgedir.

2.2.4.7. Cittaslow

Cittaslow, anlam olarak İtalyanca “Citta”ve İngilizce “Slow” kelimelerinden türetilerek oluşturulmuştur. Citta, şehir anlamı, Slow kelimesi sakın, yavaş gibi anlamlar içermektedir. Cittaslow, sakın şehir, sakın kent, yavaş kent gibi anlamlara çevrilebilir (Sezgin ve Ünüvar, 2011: 127).

Cittaslow hareketi, Slowfood hareketinden esinlenerek oluşturulan, sakinleşme, yavaşlama (Slow) felsefesinin kentsel yaşama taşınmasını, kent kalitesinin korunmasını amaçlayan bir turizm hareketidir. 1999 yılında İtalya’nın dört kentine bağlı belediye başkanları (Bra Francesco Guida, Orvieto - Stefano Cimicchi ve Positano - Domenico Marrone) İtalya - Greve in Chianti şehrinde toplanarak kentin belediye başkanı Paolo Saturnini’nin başkanlığında sakın kent hareketinin temelini atmışlardır (Cittaslow Türkiye, 2021).

Türkiye'nin toplam da 18 cittaslow şehirlerinden 11. sırada yer alan Erzurum'un Uzundere ilçesi, İtalya - Greve in Chianti şehrinde gerçekleşen "Cittaslow Uluslararası Koordinasyon Komitesi"nde Mart 2016 tarihinde Cittaslow ağına katılmıştır.

2.3. "KÜLTÜREL MİRAS VARLIKLARININ KORUNMASINDA YEREL HALKIN ALGISI: ERZURUM KÜLTÜR YOLU PROJESİ ÖRNEĞİ" ÇALIŞMASI VE PROJEDE YER ALAN KÜLTÜREL VARLIKLAR

Erzurum Kültür Yolu Projesi, şehir merkezinde yer alan Üç Kümbetler ve etrafındaki eski Erzurum Evleri'nden başlayarak, Çifte Minareli Medrese ile devam edip Erzurum Kalesi'nden Yakutiye Medresesi'ne kadar olan alanı kapsayan geniş çaplı bir taşınmaz somut kültürel varlıkları koruma çalışması projesidir. Projeye, Kültür ve Turizm Bakanlığı Rölöve ve Anıtlar Kurulu'na Erzurum Büyükşehir Belediyesi aracılığıyla başvurularak restorasyon çalışmaları için onay alınarak başlanmıştır. Erzurum Kalesi ve çevresi Doğu Anadolu Projesi (DAP) Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı finansmanlığı ile restorasyona girecektir. Bu kapsamda restorasyona ilişkin protokol imzaları (DAP) Başkanlığı, Erzurum Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Erzurum Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü, Müze Müdürlüğü ve Erzurum Büyükşehir Belediye Başkanlığı katılımıyla atılmıştır (Milliyet, 2022).

Çalışma sahasının toplamda 77 bin metrekare olarak belirlenmesi ile birlikte hak sahibi olan yerel halk mağdur edilmemek adına belirli ödemeler yapılarak kamulaştırma çalışması yürütülmüştür. Proje toplam da üç etaba bölünerek hem çevre ve görüntü kirliliğinin önüne geçmek hem de yerel halk mağdur edilmemek istenmiştir (Erzurum Büyükşehir Belediyesi, (2022). Üç Etaplık Kültür Yolu Projesi'nin çalışmaları öncelikle taşınmaz kültür yapılarının restore edilmesi ile başlayıp ardından çevre ve peyzaj düzenlemeleri yapılarak restorasyon gören yapıların gece ışıklandırma sistemleri tamamlanacaktır. Etkinlik alanları olarak ziyaretçi karşılama merkezi, kent müzesi, fuar ve kongre merkezi, restoranlar, konaklama tesisleri, çeşitli ticaret birimleri, yürüyüş yolları ve seyir terası gibi mekanlar yer almaktadır. Diğer taraftan yürütülen proje koridoru boyunca yapılan çalışmalara arkeolojik kazılarda eklenerek tarihi kalıntılar gün yüzüne çıkarılmıştır (Erzurum Büyükşehir Belediyesi, 2022).

2.3.1. Üç Kümbetler

Erzurum ilinin güney bölgesinde yer alan Sultan Melik Mahallesi’ nde “Üç Kümbetler” (1189-1190 yılları arası) olarak bilinen ve hem bu eserlerin en büyüğü olma özelliği taşıyıp hem de diğer kümbetlerin genel diğer adıyla da “Emir Saltuk Kümbeti” olarak adlandırılan Saltuklular’ a ait yapı mevcuttur. Kümbetin üzerinde yapımına ait kitabesi olmadığından türbenin kim tarafından ve ne zaman yapıldığı kesin olarak bilinmemekle birlikte Saltuklu Atabeylerinden olan İzzeddin Saltuk’a ait olduğu kabul edilmektedir (Yurttaş, vd. 2008: 137).

Bu kümbetler esasında dört kümbetten oluşmasına rağmen yaygın olarak “Üç Kümbetler” diye bilinmektedir. Eserlerin yer aldığı bu mahalleye verilen ismin İzzeddin Saltuk’un kullandığı “Sultan Melik” unvanı Saltuklu hükümdarı İzzeddin Saltuk sebebiyle verildiği doğrulanmıştır (Konyalı, 1960:10).

XII. yüzyılın sonlarına doğru yapılmış olan “Emir Saltuk Kümbeti” Anadolu’nun bilinen en eski kümbetlerinden olma özelliği taşımaktadır. Yapımında iki ayrı renkte kesme taş kullanılarak imar edilmiş olan kümbetin sağlam mimarisi de dikkat çeken diğer bir husustur. Alttan, her cephesi üçgen bir alınlıkla şekillendirilen sekizgen gövdesi, üstte silindirik tamburuyla (Eski Türk Mahruti Çadırı) iki katlı heybetli bir eserdir. Ayrıca taşımış olduğu bu mimari özellikleriyle de geç Roma üslubu ile benzerlik taşımaktadır.

Fotoğraf 2.3. Emir Saltuk Kümbeti (H. Önkal, 1996; ERVAK, 2021)

Üç Kümbetler, imar edildiğindeki üçgen kesitli sekiz nişe yerleştirilmiş hakiki veya efsanevi varlıklara ait figür ve bezemeler ve dolayısıyla Anadolu'daki ilk dönem beyliklerine ait inşa edilmiş, en erken yapılar arasında oldukları bilinmektedir. Nitekim kümbetlerden ikincisinde olan nişlerde motifler Uzakdoğu-Türk ve Çin sanatındaki 12 hayvanlı takvimi simgeleyen, Orta Asya Türk inancı ve yaşayışı ile ilgili mitolojik konuları yansıtan kabartmalar da yer almaktadır ve bunlar sekiz tanedir (Gündoğdu tsz.: 175):

1. Kanatları açık kartal,
2. Stilize edilmiş hayat ağacı,
3. Palmet (stilize edilmiş hayat ağacı),
4. Grifon (Hayali yaratık),
5. Boynuzları arasında bir insan başı bulunan boğa başı,
6. Yüzleri birbirine dönük sıçan ve ejderha,
7. İstiridye niş altında tavşan (kırık),
8. İstiridye niş altında tavşan.

Fotoğraf 2.4. Emir Saltuk Kümbeti Niş Motifleri (H.Özkan, 2016: 116)

Eski fotoğraflara bakıldığında, Üç Kümbetler, eteklerini ve çevrelerini kaplayan bir mezarlığın içinde yer aldığı görülmektedir. Mezarlıkların seviyesinin yüksek oluşu, türbelerin toprak üstünde kalması gereken kısımlarının yere gömülmelerinden anlaşılmaktadır. Kümbetlerde türbelere ait sandukalara da rastlanmamıştır. Çini kaplı veya mermer olması kuvvetle muhtemel bulunan sandukalar geçen zaman içinde maalesef yok olmuştur (Konyalı 1960: 418-419).

Fotoğraf 2.5. Üç Kümbetler Mezarlığı ve Zamanla Yok Oluşu (wowTURKEY, (2021)

2.3.2. Çifte Minareli Medrese (Hatuniye Medresesi)

Erzurum kent merkezinde yer alan yapı Hatuniye ismiyle de bilinen Çifte Minareli Medrese'nin yazılı herhangi bir kitabesi olmadığından yapım tarihi ile alakalı herhangi bir bilgi olmamakla beraber duvar işçiliğinde rastlanan malzeme ve yapım farklılıkları olması gibi sebeplerle muhtemelen XII. yüzyılın ortalarına ait bir Saltuklu yapısının kalıntıları üzerine inşa edildiği düşünülmekte ve imar tarihi olarak da XIII. yüzyılın sonları / 1270-1300 tarihleri arasında yapıldığı tahmin edilmektedir (Kuran, 1969:115 ; İslam Ansiklopedisi, 2021). Bugüne kadar pek çok isimlerle anılan yapı; Hund Hatun Medresesi, Hundi Hatun Medresesi, Eski Medrese Camii, Çifte Minareli Mescid, Çifte Minare ve Hatuniye Medresesi gibi isimlerle anılan medresenin en çok kullanılan ismi

ise Çifte Minareli Medrese olmuştur. Taç kapının giriş tarafında yer alan iki minareden dolayı bu isimle anıldığı bilinmektedir (Konyalı, 1960:336).

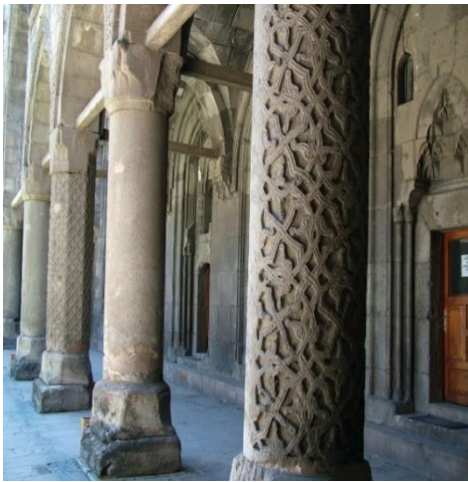
Yapı içkale bölümünde kalan ve 35×48 m. boyutları ile Anadolu'nun en büyük Selçuklu medresesi olma özelliği taşımaktadır (İslam Ansiklopedisi, 2021). Açık avlulu mimari ile yapılan medrese iki katlı olması dolayısıyla Anadolu'nun en büyük açık avlulu medresesi olma özelliğini taşımaktadır (Özkan, 2000: 101). Yapının zemin katında 19 oda, ikinci katında ise 18 odası olan yapının avlusu 26m x 10m ölçülerindedir. Dört tarafı revaklarla çevrelenen yapının giriş kısmının batısında bulunan kare mekân bir zamanlar mescid olarak kullanılmıştır. Zemin katta yer alan revaklar kalın sütunlar üzerine yapılmış ve yapı inşa edilirken kullanılan sütunların çoğu silindirik bunlardan dört tanesi sekizgen gövdelidir. Medresenin iç odalar bölümü ise beşik tonoz yöntemiyle örtülmüştür (Aydın, 2012:102).

Medresenin Avlusu

Odalar Bölümü

Silindirik ve Sekizgen Sütunlar

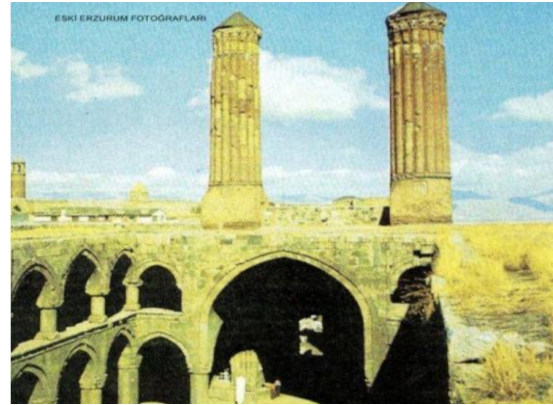
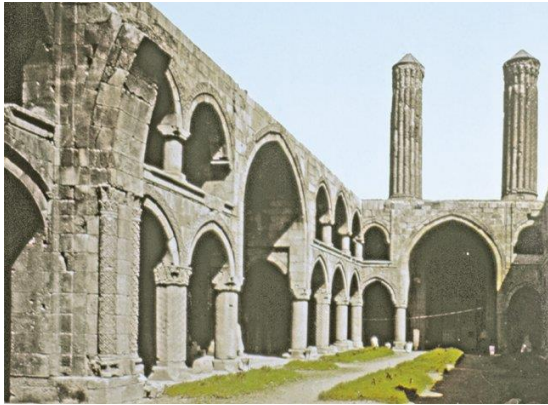

Mescid

Fotoğraf 2.6. Medresenin İç Mekanları (Türkiye Kültür Portalı, (2021))

Ön cephesinden bir merdiven ile çıkılan ve dışa doğru çıkıntı yapan yüksek taç kapısı, bitki işlemeli bir bordür ile çevrilidir. Bunun ortasında bu sivri kemer içinde, iki yanında birer gömme sütunu olan ve tepesi mukarnaslı kapı nişi vardır (Konukçu, 1992:64). Taç kapının iki yanında birer minare kürsüsü var ve bu minarelerin boyu 26 metre uzunluğundadır. Minarede bulunan çinilere “Allah”, “Muhammed” ve dört halifenin isimleri yazılıdır. Minarelerin oturduğu taş kaidenin alt tarafında ise iki taraflı şekilde dört adet, birer kaval silmenin çerçevelenmiş halde sivri kemerli niş içinde iki ejderhanın kuyruk kısmında yer alan hilalden çıkan, tepe kısmına Erzurum’un sembollerinden olan çift başlı kartal motifi oturtularak üzerlerine hayat ağacı motif işlemleri uygulanmıştır.

Yapının esasen eğitim-öğretim yapılması için inşa edilen Çifte Minareli Medrese, İlhanlı hâkimiyetinin sonuna kadar bu amaçta kullanılmamıştır. Daha sonradan Erzurum’un Osmanlı hakimiyeti altına girdiği XVI. yy. başlarına kadar da yine esas kuruluş amacı olan eğitim-öğretim faaliyetlerinde medrese olarak çok fazla aktif kullanılmamıştır. Osmanlı döneminde askeri birim ve top döküm yeri olarak kullanılan medrese bu sebepten dolayı bazı tahribatlara uğramış ve sonrasında onarım çalışmaları yapılmıştır. Top dökümhanesi olarak yaklaşık 300 yıl faaliyet gösteren medresede, 1976 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından medresenin avlusunda yapılan sondaj kazı çalışmalarında çok sayıda top güllesi bulunmuştur (Gündoğdu, 2015: 39).

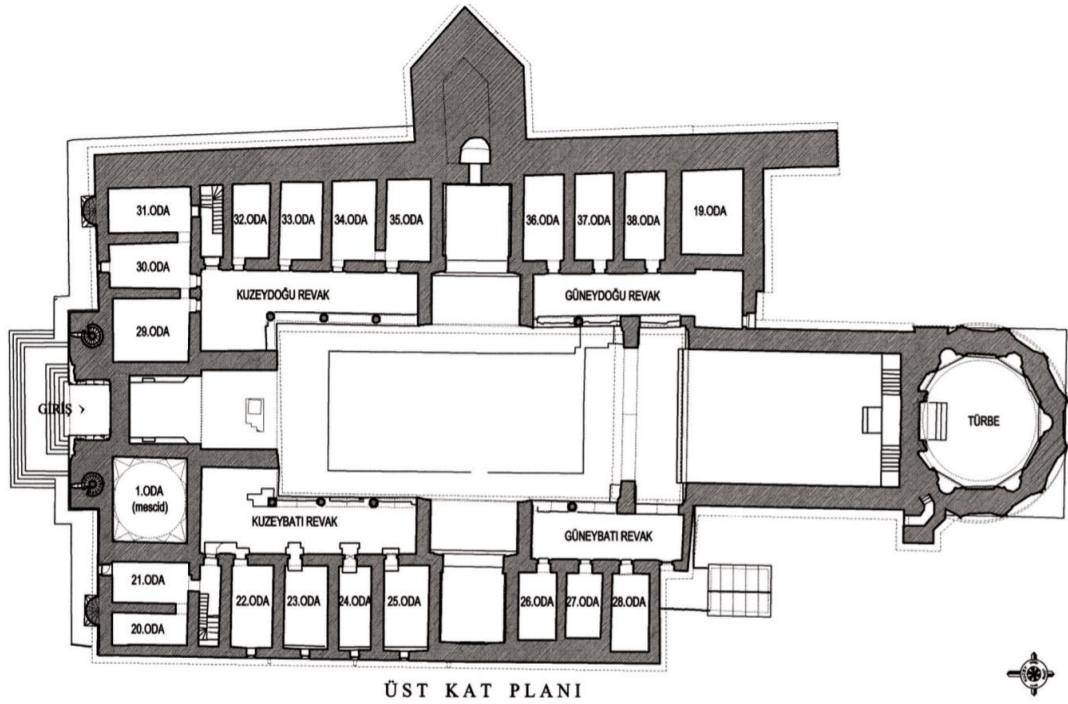
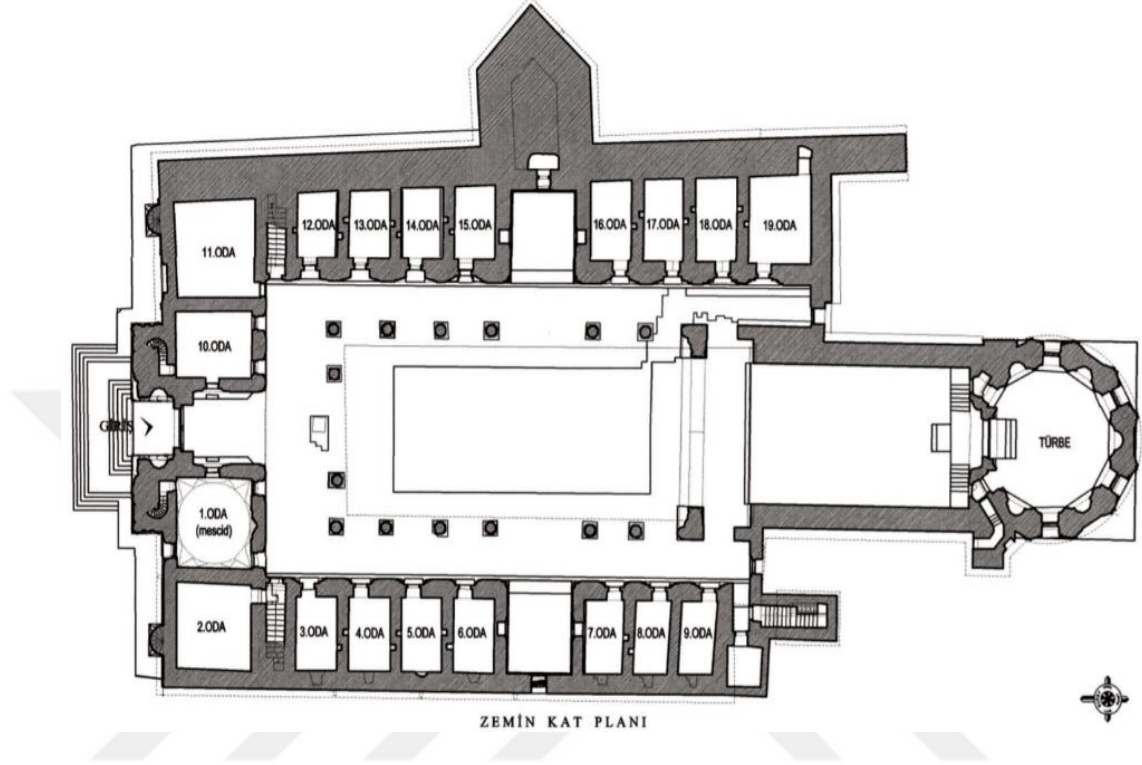

Kaynak: İslam Ansiklopedisi, (2021) ; ERVAK, (2021)

Fotoğraf 2.7. Medresenin 1940’lı Yıllarına Ait Görseller

Medrese 1940 yılına kadar kullanım aşımından ve fazla bakımı olmadığından çok kötü duruma gelmiştir. Medresenin içerisine 1943 yılında taş eserler konularak müze yapılmış ve 1976 yılında medresede büyük bir restorasyona başlamışlardır. Restorasyondaki bu çalışmalar sırasında yapıda meydana gelen bazı açıklıklar kapatılmış, duvarlara yapılan sıvadan ötürü altta

kalan kısmın orijinalliyi kaybolmuştur. 2011 yılında hücre mekanlarında ve avluda restorasyon çalışmasına tabi tutulan yapıda sondaj çalışmaları ve sıva sökümü yapılarak orijinalliyine tekrardan kavuşturmaya çalışılmıştır (Gündoğdu, 2015: 40).

Fotoğraf 2.8. Çifte Minareli Medrese Planı Çizimi (H. Gündoğdu, 2015)

2019 yılında Tabiat Varlıları Koruma Kurulu' nun almış olduğu karar ile teşhir ve tanzimi yapılan Çifte Minareli Medrese müze statüsüne alınmıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yürütülen ve KUDAKA' nın da destek vermiş olduğu çalışmada onarım yapılan eserler ile 2 Temmuz 2021' de kapılarını Müze olarak açan Erzurum Çifte Minareli Vakıf Müzesinde büyük bir bölümü 16.yy. kalma olan el yazması Kur'an-ı Kerim'ler, hat levha, halı, kilim, cami sancağı, şamdan, buhurdan, saat, imaret kazanı, gülâbdan gibi restorasyonu ve konservasyonu yapılarak müzede sergilenmeye hazır hale getirilmiş olan tarihi eserler sergileniyor. Müzede sergilenecek olan eserlerin tespit çalışmalarına Erzurum Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından belirlenen uzman kişilerce bir komisyon kurulup Erzurum, Erzincan, Bayburt, Ağrı, Kars, Ardahan ve Iğdır camilerinde incelemelerde bulunarak tarihi eserleri tek çatı altında toplanmıştır (Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2021).

2.3.3. Ulu (Atabey) Cami

Erzurum Kalesi'nin güneyinde, Çifte Minareli Medresenin yanında bulunan şimdiki şehir merkezinde bulunan Tebriz Kapı Semtinde bulunan Ulu Cami Saltukoğullarından kalma Erzurum'un en eski camisidir (Konukçu 1992: 29). Atabey Camii olarak da bilinen camii bugün mevcut olmayan bir kitabeye dayanılarak H.575 / M.1179 yılında Saltukoğullarından Emîr İzzeddin Saltuk'un oğlu Melik Nâsirüddin Muhammed tarafından Ebü'l-Feth Mehmed'e yaptırıldığı kabul edilmektedir (Beygu, 1936: 98-103).

Ulu Cami' nin günümüze kadar ulaşamayan bir kitabesinin olduğu bilinmektedir. Mehmet Nusret, Tarihçe-i Erzurum adlı eserinde de Ulu Cami'yi anlatırken ilave bir bilgi ile caminin duvarında asılı yıpranmış bir levha bulunduğunu belirtmiş ve levhada gördüğünü yazıya aktarmıştır (Nusret, 1338/1920:32).

Ulu Cami, tarih boyunca savaşlarda ambar, sonrasında hastane, cephanelik ve silah deposu olarak da kullanılmıştır. Farklı zamanlarda yangına ve depreme maruz kalan Ulu Cami'nin esas mihrabı, kemerleri ve bazı ayaklarının dışında hemen her tarafı günümüze kadar pek çok kez onarılmış ve değiştirilmiştir (Karamağaralı 1981: 142-147).

Camide onarımların yapılması kitabelerle de belirtilmiştir fakat bunların sadece üçü kitabelerle belirtilmiştir. Caminin batıdan birinci sahnında, kible duvarındaki pencerenin

solunda celî talik ile yazılan dört satırlık bir tamir kitabesi yer almaktadır (Karamağaralı 1981: 140).

Ulu Cami'ye ait ikinci kitabe, minarenin gövde bölümünün batı yönü istikameti, alt kısmında, hemen kaidenin üstünde yer almaktadır. Sarımtırak renkte bir taşla talik hatla dört beyit hâlinde yazılan kitabe neşredilmiş ancak dördüncü beytin ilk mısrası, son kelime (müezzin) hariç okunamamıştır (Yurttaş 2001: 198-199).

Atabey Cami'nin kuzeye üç, doğuya iki kapısı vardır. Kapılarda da çeşitli tamirler yapıldığı için hiçbirini diğerine benzememektedir. Doğuya açılan birinci kapının üstünde de üçüncü onarım kitabesi olan beş beyitlik bir onarım kitabesi mevcuttur (Kara, 2017: 364).

Caminin üçüncü kitabesinde de caminin yer yer harap olduğu, Sultan Abdülmecid'in son hükümdarlık yılında İbrahim Ethem Paşa'nın arzı ile tamir ve ihya edildiği yazılmıştır. Kitabedeki tarih, hem rakamla 1277/1860 hem de son mısradaki ebced hesabıyla gösterilmiştir (Kara, 2017: 365).

Caminin iç mimari özelliklerinde orta sahnın mihrap önü kısmında ölçüleri 11.27m x 11.34m olan ve 14.77m yüksekliğinde ahşaptan, “kırlangıç örtü” olarak adlandırılan ve özellikle yörenin evlerinde yaygın olarak kullanılan ahşap bir kubbe bulunmaktadır (Özkan, 2000:110). Yapı depremler, yangınlar ve değişik tahribatlardan sonra ilk yapısından geriye kalan tek mimari elemanı mihrabıdır (Özkan, 2000:112). Mihrabın Kırlangıç Örtü üzerinde kalan iki pencere vardır ve bunlara “fil gözü” ismi verilmiştir. Sağdaki pencere güneydoğu yönüne soldaki pencere ise güneybatı yönüne bakar. Bu pencerelerin belirli bir kullanım amacı vardır. Sağdaki yani güneydoğuya bakan pencereden gelen ışık, doğan güneşin aydınlığı ile birlikte içeriye elips şeklinde ışığın silüeti vurur ve öğlen namazı vaktinin girdiğini ifade eder. O an pencereden giren ışığın tam daire şeklini aldığı andır. Soldaki yani güneybatıya bakan pencereden aynı şekilde ikinci namazının vaktinin girdiğini gösterir. Böylelikle güneş ışınlarından faydalanarak saat kavramını doğanın göstergelerinden faydalanarak caminin içine taşınmıştır (Marmara Life, 2021).

Orta sahnın ortasında kalan dikdörtgen alan, sonradan yapılan çalışmalar neticesinde doğu ve batı yanlarına birer kemer atılarak kare şeklini almış ve tepesi açık, ölçüleri 8.43m x 6.86m olan ve 14.00m yüksekliğinde mukarnaslı bir tonoz ile

örtülmüştür. Caminin tam merkezinde olan bu mukarnas kubbenin de yine yapım amacı bulunmaktadır. Yapılan bu kubbe ile sesin akustiğinin artması sağlanmış ve cami içine yayılmasını kolaylaştırmıştır. Ayrıca orta sahnın bölümünde bulunan karşılıklı 4 sütun aynı hizada yapılmamış ve her biri 15 cm. ileriye çıkıntılı olarak inşa edilmiştir. Bunun sebebi ise ses akustiği bu sütunlara çarparak caminin diğer bölümlerine yayılmasını sağlamaktır (Özkan, 2000:111; Marmara Life, 2021).

2.3.4. Narmanlı Cami

Narmanlı Cami Erzurum'un Yakutiye ilçesi Narmanlı mahallesinde, Çifte Minareli Medrese'nin doğusunda yer almaktadır. Caminin giriş kapısında yer alan Veysi Efendi tarafından hazırlanan dört satırlık mermer kitabenin son mısrası, yapım yılı olarak ebced hesabına göre H.1111 / M. 1738 yılını göstermektedir. Cami, Sultan I. Mahmud (1730-1754) Dönemi'nde Narmanlı Hacı Yusuf Efendi tarafından yaptırılmıştır. Vakfiyesi de caminin inşasından çok sonra H.1189 / M.1775 yılında tescil ettirilmiştir. Vakfın sahibi babası Salih'tir. Kendisi ise dedesinin adını almıştır (Gül, 2018:65).

Camide sivri kemerin tablası üzerinde yer alan altı satırlık türkçe tarih kitabesi bulunmaktadır. Kuzey cephesi ve minare kırmızı renkli kanber taşı ile, diğer duvarlar da kül renkli olan düzgün kesme taşlarla kaplanmıştır. Mihrap nişi mukarnaslı bir kavsarası ile yapılmıştır. Ayrıca altı destek üzerine inşa edilmiş olan mahfel, ahşaptan yapılmıştır (Ünal, 1973:72).

2.3.5. Erzurum Kalesi (Saat Kulesi)

Erzurum Kalesi, MS 415-422 yılları arasında Doğu Roma (Bizans) İmparatoru II. Theodosius tarafından doğuda Sasanilere karşı topraklarını korumak amacıyla inşası küçük ölçekte olan iç ve dış kaleden ibaret olmak üzere yapılmıştır. Şehri çevreleyen sur duvarları ve burçlardan oluşan bu küçük çaptaki kale, aslında Doğu Roma'nın bir çeşit askeri garnizonu olarak inşa edilmiştir (Gündoğdu, 2018:180). Ayrıca son yıllarda yapılan çalışmalar da kale inşasının 387 yılına kadar inebileceği gösterilmiştir (Küçükuşurlu-Çelik, 2013, 38). Kale şehrin merkezinden yüksekçe bir höyükte olan İç Kale ve onu çevreleyen Dış Kale'den meydana gelmektedir (Kürkçüoğlu, 2007:181).

Erzurum kalesinin tarihi şehrin kuruluş tarihi kadar eskiye dayanmaktadır. Şehre hâkim olan milletlerin, şehrin inşasında olduğu gibi Erzurum Kalesi' nin imarında da payları vardır. Erzurum kalesinin mimari tarzının gelişim süreci ise şu aşamalarda gerçekleşmiştir: Dönemin teknolojisine göre silah teknolojisi de geliştikçe, kale içinde yaşayan nüfus sayısı da arttıkça güvenlik ihtiyacı doğmuş ve duvarların daha sağlam yapılmasına, mevcut duvarların etrafına da yenilerinin inşa edilmesine ihtiyaç duyulmuştur. Şehre hakim olan milletler yaptıkları savaşlardan sonra kale duvarlarının yıkılan yerleri onarıma alınmış yahut beğenilmeyen bölümler yıkılarak yenileri ve hatta eklemeler yapılmıştır. Erzurum Kalesi tarihte bir çok millet tarafından el değiştirmiştir (Konyalı, 1960:85-86).

502'li yıllarda İranlıların hakimiyetine geçen kale ve şehir 504 yılında İranlılarla yapılan savaş sonrasında tekrardan Bizanslıların eline geçmiş ve 530 yılında Belisairos tarafından onarıma alınmıştır. Daha sonradan 756 yılında Halife El Mansur Ebu Cafer tarafından ciddi bir şekilde onarılmıştır. 840 yılında harap olan kale, 922'de Bizanslılar (Doğu Roma) tarafından onararak bazı ilaveler yapılmıştır. Kale yıllar içerisinde Bizanslılar, Sasaniler ve Müslüman Araplar arasında sürekli el değiştirmiş ve her defasında tahrip edilerek hakimi olanlar tarafından tamir edilmiştir (Çelik, 1997:67-68). 1048 yılında savaşta hasar gören kale, 1080 yılında kurulan Saltukoğulları tarafından yeniden yapılmış ve iç kale kısmına 1124-1132 yıllarında Tepsi Minare de eklenmiştir. 1201' de Rükneddin Süleyman Şah tarafından kale tekrardan onartılmıştır. İlhanlı Devleti, Erzurum' a hakimiyeti sürecinde şehrin imarına çok önem vermiştir. Şehrin merkezi konumunda olan Erzurum Kalesi, İlhanlılardan Olcayto Han (1304-1317) döneminde gerçekleştirilen imarla tahkim edilmiştir (Solmaz,2000:17). 1385 yılında Karakoyunlular ile Akkoyunlular arasında el değiştiren kale daha sonrasında 1514 yılında Osmanlı Devleti'nin hakimiyetine geçmiştir. Kanuni Sultan Süleyman I. Ve II. İran Seferleri (1534-1548) sırasında kalede iki kez onarımlar yaptırmıştır. İç Kale kısmına 1552-1553 yıllarında ilaveler yapılarak kışlalar eklenmiştir. 1554 yılında yine Kanuni sultan Süleyman tarafından onartılan kale XVIII. yüzyılda (1827) Ruslar tarafından işgal edilerek bir kısmını yıkmış ve "Rus Kalesi" olarak adlandırdıkları yeni bir kale yapmışlardır. Bu dönemde şehrin savunması amacıyla çevreye kale taşları kullanılarak tabyalar yaptırılmıştır. 1867-1874 yıllarında kale tekrardan onartılmıştır, ancak I. Dünya Savaşı'nda Rusların işgaline maruz kaldığından savaştaki yıkımdan dolayı günümüze

kaleden çok az izleri kalmıştır (Boran, 2002:881). Kalede yapılan bu onarım ve tahkim çalışmalarının hiçbir kitabesi mevcut değildir.

Erzurum Kalesi mimarisi üç katlı olup, iç kale, dış kale ve varoş olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. İç kale üç kattan oluşmaktadır ve bir mühimmat mahzeni, tophane, cephâne, baruthane, humbarahane, zindan ve yedi kısımdan oluşan bir ambarı bulunmaktaydı. Dış kaleden şehre doğru açılan belirli kapılar bulunmaktaydı. Bu kapılar doğu, batı, güney ve kuzey yönlerine bakıp; Tebrizkapı, Erzincankapı, Gürcükapı ve Yenikapı olarak isimlendirilmiştir. Bu kapılardan Tebrizkapı, Erzincankapı ve Gürcükapı’da kapıların giriş ve çıkışından sorumlu kişi olan bevvâb adı verilen kapı bekçileri nöbet bekletilmiştir. Bu kapılardan iç kaleye ve şehrin dışına doğru istikametlerde gidilmekteydi. Dış kapı ile varoş kısmında kalan çeşitli çapta derinlik ve uzunluğa sahip hendekler ve bu hendekler üzerinde kapılar bulunmaktaydı. Hendeklerin derinliği ve uzunluk her yerde aynı olmayıp kimi yerde daha derin kimi yerlerde ise daha az bir derinlikte yapılmıştı. Kaleye inşa edilen kulelere de sürekli olarak toplar hazır bulundurulmuştur. Son olarak kalenin varoş tarafında ise günümüzdeki Dere Mahallesi, Çırçır Mahallesi, Gez Mahallesi, ve Gavurboğan Mahallesi bulunmaktadır (Demlikoğlu,2013: 260).

İç Kale; Erzurum şehir merkezinde günümüzde sağlam olarak kalan İç Kalesi’nin duvarları ile şehrin ötesinde görülen sur parçalarından başka bir kalıntı geriye kalmamıştır. Bizanslıların, Saltukluların ve Türkiye Selçuklularının yaptırdıkları kuleler ve yüksek duvarlar tarih boyunca yaşanan savaşlar ve çeşitli yıkımlardan dolayı bütünüyle ortadan kalkmıştır. Yalnızca İç Kale surunun güneye uzanan duvarlarındaki kuleler günümüze kadar gelebilmiştir (Beygu, 1936:19). Günümüze kadar gelmesinde en büyük katkıyı Osmanlılar yapmışlardır. Çünkü Osmanlılar döneminde yapılan onarımlar sayesinde olmuştur. Güney tarafından ana kapıdan girince iç avludan ilerleyince bir hamam kalıntısı ve muhafız hücreleri bulunmaktadır. Devamında tonozlu bir kapı ile iç kale sahnına geçilir (Karpuz, 1993:158). Kalede günümüze kadar gelmiş olan Saltuklular tarafından yapılmış olan bazı mimari eserler bulunmaktadır. İç kale’ nin güney-batı köşesinde gövdesinin tuğladan inşa edilmiş ve kaidesi kesme taşlarla yapılmış olan bir minare bulunmaktadır. Bu minareye; Saat Kulesi, Tepsi Minare, Minare Kule , Kesik Kule gibi isimler verilmektedir. Giriş kapısı tuğla dekorasyona sahip olan

minarenin, hem Kale Mescidi Minaresi olarak hem de kale içi gözcü kulesi olarak kullanılmıştır (Kürkçüoğlu, 2007:168).

Erzurum Kale Mescidi; İç Kale kısmında Tepsi Minare' nin doğusunda yer alan Kale Mescit' in yapım tarihine ilişkin herhangi bir kitabeye rastlanmamıştır. Ancak Tepsi Minare' nin üzerindeki yazıdan yola çıkarak Mescit' in XII. yüzyılın ilk yarısında Saltuklu döneminden kaldığı söylenebilir (Yurttaş vd. 2008: 93).

Dış Kale; Kalenin inşa edildiği yüzyıllarda şehrin en yüksek bölümünü içine alan İç Kale ile şehrin, sokaklarını, caddelerini ve mahallelerini içine alan Dış Kale olarak güvenli bölge inşa edilmiştir. Aradan geçen uzun zamandan sonra Osmanlı döneminde yapılan genişletmelerle birlikte XIX. yüzyıl ortalarına kadar önemini koruyan dış kale surları, XX. yüzyılda tamamıyla harap olurken günümüzde dış kale surlarına ait sadece isimleri yaşayan kapılarla varlığını sürdürmektedir (Gündoğdu,2018:177).

XVII. yüzyılda zamanın önemli seyyahlarından biri olan Evliya Çelebi, Erzurum'da 1640-1641 yılları arasında gümrük memuru olarak görev yaptığında Erzurum ile ilgili yazmış olduğu deneyimlerinde şehrin surları hakkında ayrıntılı bilgiler yazmıştır. Surların o zaman içerisinde hala kullanıldığını, kalenin son derece sarp, sağlam ve amansız olduğunu aktarmıştır. Ayrıca İç Kale'nin de yine aynı sağlamlıkta olduğunu ve surlarının daha yüksek olduğunu ifade etmiş, dış surlarının önünde hendek bulunduğunu belirterek, İç Kale ile Dış Kale arasında olan sur duvarında 110 burç olduğunu, içerisinde yapıların ve tesislerin olduğunu belirtmiştir (Evliya Çelebi, 2006:176-177).

1701 yılında seyahatle Erzurum'a gelen J. P. de Tournefort eserinde Palandöken Dağı eteğindeki Erzurum'u kendi betimlemeleriyle çizmiş İç Kale ve Dış Kale surlarını, konumunu, abide ve evleri, gerçeğe çok yakın halleriyle surları, yapılan tahkimatları da ayrıntılı bir biçimde yansıtmıştır (Gündoğdu,2018:187).

Dış Kale surlarının Tebriz Kapı' da olan kalıntılardan başka hiçbir parçası günümüzde kalmamıştır. Gürcü Kapı'daki banka inşaatının yapımı esnasında temelinden ve Mumcu'da yapılan temel kazı çalışmalarında bu surların izlerine rastlanmıştır (Karpuz, 1993:159).

1) Avlu Girişinde Bekleyen Bevvablar

2) İç Kale Avlu Girişi

3) İç Kale Kuş Bakışı Görünümü

4) Saat Kulesi (Tepsi Minare)

5) Kale Mescidi Dış Görünümü

6) Kale Mescidi İç Görünümü

Kaynak: 1) Özkan,2016:34. ; 2) Erzurum Portalı, 2021 ; 3) Sanatın Yolculuğu, 2021;
4) Erzurum Portalı, 2021 ; 5) Gündoğdu, 2018:200. ; 6) Cambaz, 2021

Fotoğraf 2.9. Erzurum Kalesi

2.3.6. Ebu İshak Kazeruni Türbesi

Asıl adı İbrahim Bin Şehriyarî olup künyeleri Ebu İshak'tır. 352/963 yılında İran-Şiraz civarında Kazerûni'de doğmuştur. İran, Hindistan, Çin, Hindistan ve Anadolu topraklarında İslâmiyet'in yayılmasında öncülük etmiş, sağlığında 24.000 Mecusi'nin Müslüman olmasını sağladığı bilinmektedir. İç Kale'yi Çifte Minareli Medrese'ye bağlayan sur duvarı üzerinde bulunan köşeli burçlardan biri, içten kubbe ile örtülerek, asıl mezarı Kazerun'da bulunan Ebu İshak Hazretleri için bir türbe (makam) inşa edilmiştir (İslam Ansiklopedisi, 2021).

H.426 (M.1035) yılında yetmiş iki yaşında vefat etmiştir. Kazeruni'nin asıl türbesi olmayıp makam türbesi olarak kabul edilen türbenin girişinde sağ tarafında seddin üstünde bir büyük, aşağıda ise üç küçük sandukalı mezar bulunmaktadır (Seyitoğlu,1999:79). Bu mezarlardan biri Osmanlı Paşalarından olan Mürteza Paşa'ya diğeri de Dişlenk Hüseyin Paşa'ya ait mezarlarıdır.(Taşyürek, 2010:31). Ebu İshak Kazeruni'nin mezarını Osmanlı Padişahı I.Süleyman tarafından da ziyaret edilmiş olan bir mekândır.

2.3.7. Cime Hatun Türbesi

Yapı, şehir merkezinde Cumhuriyet Caddesi üzerinde, Ulu Camii yakınında yer almaktadır. Cime Sultan Kümbetin kavsarasında yer alan kitabenin Türkçesi; “..... *Bu kubbenin (Türbenin) sahibesi bağışlanmış melike Ahmed Kan Kızı Çengâl Hatun'u Allah bağışlasın. Allah onun makamını serin kılsın. (Cehennem sıcağından korusun). 1304 senesinin Eylül (704 senesinin Sefer) ayında vefat etti.*” olarak geçmektedir (Yurttaş,2012:47). Yapının inşa tarihi olarak XIII. sonu XIV. yüzyıl başı olarak belirtilen kümbetin kim tarafından yaptırıldığı tam olarak bilinmemekle birlikte 2009-2010 yılları arasında yapılan çalışmalar esnasında bulunan kitabe de ki bilgiler doğrultusunda İlhanlılar döneminde yapıldığını ortaya koymaktadır (Özdemir,2011:58) .

2009-2010 yılında kümbet ve çevresinde yapılan çalışmalarla yapının etrafı açılmış ve gömülü olan bu alanda da incelemelerde bulunulmuştur. Bu çalışmalar sırasında incelemelerde kümbetin altında gizli bir oda da tespit edilmiştir. Kümbetin hemen altındaki gizli odada, iki adet mezar ve mumya odasına rastlanılmış ve kümbetin tarihin ışık tutacak kitabeye de ulaşılmıştır. Gizli odadaki mezarların etrafının kiremitlerle örülü

olduğu ve kemiklerinde kibleye doğru gömüldüğü gözlemlenmiştir. Odanın altında kapatılmış olan mazgallarda ise bazı iskelet kalıntılarına rastlanılmıştır. Kümbet içerisinde bulunan mezarların henüz kime ait olduğu tespit edilememiştir (Erzurum, 2021).

2.3.8. Erzurum Evleri

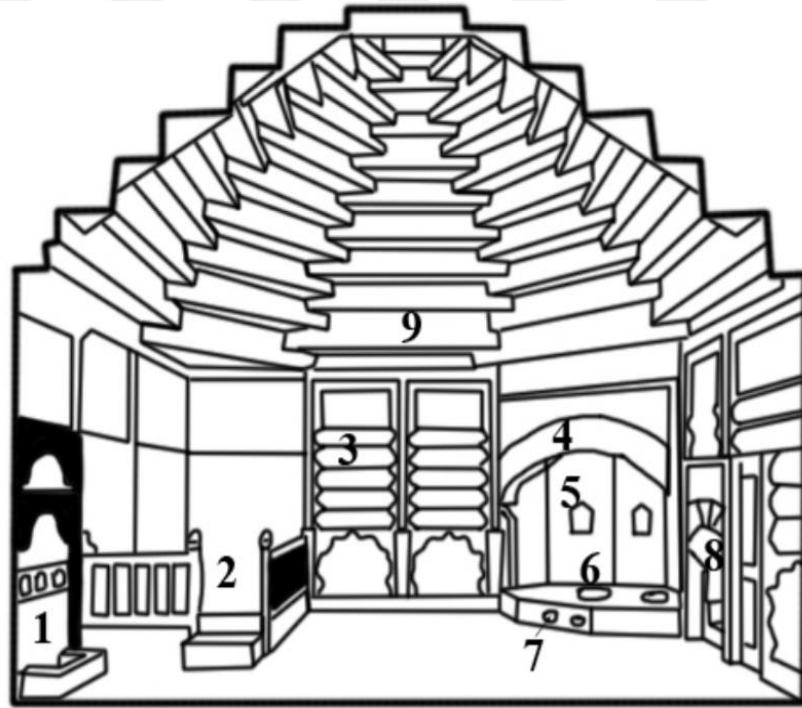
Tarih boyunca bir çok farklı medeniyetlere ev sahipliği yapan Erzurum, sayısız savaşlar yapılarak sürekli tahribat alan şehir, hakimiyet süren devletler tarafından tekrardan onarıma alınarak şehri kalkındırılmaya çalışılmıştır. Yine şehrin XIV. yüzyılda, Karakoyunlu ve Akkoyunlu Türkmen grupları arasında çıkan savaşlardan dolayı özellikle şehrin büyük bir bölümü yakıp yıkıldığı bilinmektedir (Yaşantı, 2019: 287). Şehirde, Osmanlılar tarafından 1514 yılında fethedilmesiyle Kanunî devrinde büyük çapta imar çalışmalarına başlanmıştır. XVII. ve XVIII. yüzyıldan sonra da günden güne yayılıp gelişmeye başlamıştır. Ancak, 1828 yılında Rusların işgali ile şehrin gelişmesi tekrardan durmuştur (Karpuz, 1993: 7).

Erzurum evlerinin, kronolojik çalışmalar neticesinde en eskisi XVIII. yüzyılın ilk yarısına tarihlenmekte olduğu saptanmıştır. XVIII. yüzyılda inşa edildiği bilinen beş civarında eve karşılık olarak otuz kadar evin XIX. yüzyıla tarihlendiği görülmektedir. XX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar tarihlenen ev sayısı ise altı veya yedi kadardır (Ünal, 1995: 330).

Ahşap hatıllı taş mimarisi ile inşası yapılan Erzurum Evleri, Kuzey Doğu Anadolu'nun Güney Kafkasya ve Dağıstan yöre mimarisi ile benzerlik göstermektedir (Kuban, 1995: 227). İnşasında kalın taşlarla yapılan duvarlara sahip olan bu tarihi evlerin tavanı ahşap ve toprak dam ile örtülüdür. Genel olarak çift katlı planlanmıştır; bunun yanı sıra fakir halkın yaşamış olduğu basit tek katlı evlere de rastlanmaktadır. Bu tarihi evlerin planlamasının bir çoğunda kapalı avlusu vardır ve esas yaşama mekânı olarak planlanan zemin katta ise tandirevi, ahır, merak gibi mekânlara bu avludan gidilir. Tandirevi tavanları genellikle yöreye has olan, “kırlangıç örtü” adıyla anılan üst üste bindirme ahşap hatıllarla dizayn edilmiş kubbeyi andıran bir tavan ile örtülüdür (Ünal, 1995: 329). Ev, aşhane gibi isimleri çağrıştıran tandirevi, tandırbaşısı, sekisi, kurunu ve örtü tekniği ile kendine özgü mimari yapısı ile bir bütünlük içerisindedir. Tandirevine açılan zemin katta

bulunan bir veya iki oda, hanımlar için yapılmış “haremlik” dir. Evin birinci katında daracık bir sofaya açılan bir veya iki oda bulunur ki bu odaların birisi başoda “ayvan oda” selamlık olarak belirlenir. Erzurum evlerinin, odalarının iç düzen planlaması ise genel olarak; gusülhane, yüklük, sedir-makat gibi unsurları ve haremlik-selamlık ayırımı gibi bölümleri ile bir Türk evine ait bütün özelliklerine sahiptir (Karpuz, 1976:14).

Evliya Çelebi yazmış olduğu seyahatnamesinde Erzurum evlerinin kargir yapıdan inşa edildiğini ve evlerin hepsinin taştan yapıldığından söz etmektedir. Şehrin ikliminin çok sert geçtiğini yazıp yılın on, on bir ayında kar yağdığından dolayı evlerinin tek kat inşa edildiğini ve bu evlerinin dam ve çatılarının muşambalı bacaları olduğundan bahsetmektedir. (Evliya Çelebi, 2008: 240.). fakir halkın evlerinin ortasında ocakları olduğunu belirtmiş, dört taraftan hayvanların durduğunu ve tandırlarında yemek ve ekmek pişirildiği için evlerinin hamam gibi sıcak olduğunu belirtmektedir (Evliya Çelebi, 2006: 180.). İbn Battûta da seyahatnamesinde Erzurum evlerinden bahsetmiş ve bu evlerin çoğunun bağ ve bahçeler arasında bulunduğunu ifade etmektedir (İbn Battûta, 2004: 418.).

(1-Kurun, 2-Seki, 3-Terek, 4-Tandırbaşı, 5-Niş, 6-Tandır, 7-Külve, 8-Baba Ocağı-Küçük Ocak, 9-Kırlangıç-Karlanguş-Tüteklikli Örtü)

Şekil 2.4. Tüteklikli (Karlanguş-Kırlangıç) Örtü ile Kaplı Olan Somunoğlu Evi’nin Tandrevi Plânı. (Kayserili, 2011: 125)

2.3.9. Yakutiye Medresesi

Başkenti Tebriz olan İlhanlıların Anadolu’ daki hakimiyetinde İlhanlı sultanlarından olan Olcaytu Han ile Gazan Han döneminde topraklarında gerçekleştirilen geniş çaplı bir bayındırlık hareketliliği dikkat çekmektedir. Olcaytu Han ve Gazan Han’ın benimsedikleri yeni din gereği, hayır-hasenat geleneği doğrultusunda değişik şehir ve kasabaları medrese, kervansaray, cami, mescit, türbe ve zaviyeler inşa ederek kendi hüküm sürdükleri toprakları süslediler. Müslümanlığı seçen sultanlarının izinden giden diğer devlet yetkilileri de, aynı heyecanla kendi bölgelerinde bunlara benzeyen mimari eserler inşa etmişlerdir. İlhanlıları Dönemindeki yetkililerden biri de, Sultan Olcaytu döneminde görev yapan Erzurum yöresi emiri Gazanlı Cemaleddin Hacı Yakut’tur (Gürbüz, 2004:140).

Yakutiye Medresesi hakkında bilinenler Medresede bulunan kitabelerden edinilmiştir. Medresede iki adet inşa kitabesi bir adet vakıf kitabesi olmak üzere toplam da üç Arapça kitabe yazılmıştır. Bunlardan ilki taç kapının üzerine yerleştirilmiş orta ve son bölümlerinde kelime eksiklikleri olan kitabe de Medreseyi yaptıran kişiden bahsedilmektedir. Kitabenin Türkçesinde *"Allahtan başka ilah yoktur. Dualar Muhammed (a. s.)'ın üzerine olsun. Emir'in yardımcısı, alim ve adil Emir emretti..."* yazmaktadır (Karakaş, 2012:48).

İkinci kitabenin yer aldığı taç kapı ana nişinin ön yüzünü dolanacak biçimde, tek satır olarak yazılan Medresenin kimin adına yaptırıldığı ve hangi hükümdar zamanında inşa edildiği yazmaktadır. Kitabenin Türkçesinde; *"Bu Medresenin yapılmasını 1310 yılında Sultan Olcayto 'nun Allah mülkünü ebedi kılsın-hükümdarlık günlerinde Sultan Gazan ve Bolugan Hatunun-Allah burhanlarını aydınlatsın-yüce ve alicenap yardımları ile Cemaleddin Hoca Yakut emretti"* yazmaktadır (Ünal, 1992:55).

Üçüncü kitabe Medrese’nin güney eyvanın doğu ve batı duvarlarına yerleştirilmiş biçimdedir. Duvarların karşılıklı olarak ikişer satır halinde düzenlenmiş kitabeden Medresenin vakıfları ile ilgili bilgi verilmektedir. Kitabenin Türkçesinde ise; *"Allah'ı anmak çok iyidir ve bunu öne almak evlâdır. Bu şerefli Buka 'nın yapılmasını yüce sultan Olcayto 'nun-Allah mülkünü ebedi kılsın.- Saltanat yıllarında sultan-i sait Gâzân ve Horasan'lı Bolugan Hatunun – Allah burhanlarını (tanıklıklarını) ışıklandırın. Toprakları iyi olsun – büyük ve güzel yardımları ile (fevazılı ile) yüce efendim, Cemal-üd*

Devlet-i ve'd-din Hoca Yakut, Allah desteğini aziz etsin – emretti. Buka'nın ihtiyaçları için akarlar ve şu köylerin hepsini vakfetti; "Pasin Vilayetinde (Hertenf) ve (Kingfank) köyleriyle, Erzen-ir-rum kasabasında (Süngenariç) ve (Terariç) köyleri, yine Erzen-ir-rum'da büyükhanın, dükkânların, iki hamamın, sebze tarlasının ve sabunhanenin, deve bağlamak için iki hanın (Deve Hanı) ve bir değirmenin tamamı ve Bayburt kasabasında Hart, Kurzo, Fıka'i, Ermina, Hınzaferek, Havnus, Ferakos köylerinin hepsini ve yine vâkıfın yapısı olarak bilinen iki hamamı Allah rızası için sahih, şer'i ve ebedi olarak vakfetti. Bunlar satılamaz, irs yolu ile başkalarına geçemez, rehin bırakılamaz ve değiştirilemez. Ancak bunlar usulüne uygun olarak kadıların kütüklerinde tescil edilen vakfiye şartlarına göre ve muayyen masrafları yapılmak üzere cereyan eder. Allah iyi iş yapanın ecrini zayi etmez. Allah vakfiye şartlarına ve tertiplerine riayet edene ve vâkıfa dua edene rahmet etsin. Vakfın iptaline çalışana ve şartlarına aykırı şekilde tasarruf edenlerin üzerlerine kıyamete kadar Allah'ın mukarreb meleklerin, peygamberlerin ve bütün insanların lânetleri olsun." yazmaktadır (Konyalı, 1960, s.324-325; Ünal, 1992, s. 58-59).

Fotoğraf 2.10. Medrese'nin Güney Eyvanın Duvarlarına Yerleştirilmiş Arapça Kitabe (Yurttaş ve Köşklü, 2017: 358,360)

Medresenin ana girişinin köşelerinde yer alan kalın gövdeli yapılmış minarelerden kuzey köşesindeki minare önceden yıkılmış üzeri konik bir külâhla kapatılarak köşe kule olarak restore edilmiştir.. Kuzey istikametinde olan minarenin de şerefeden üst tarafı mevcut değildir. Tuğladan yapılan minarede kabartma geçme motifleriyle mor ve firuze renkli çiniler, çok uzaklardan dikkati çekmektedir (Gezi Rehberi, 2008:50 ; Taflan, 2008:24).

Yakutiye medresenin güney ve batı kesiminde yer alan XVII. yy.dan sonra askeri amaçlarla kullanılan II. Abdülhamit döneminde yaptırıldığı aktarılan yapı ise Morgof

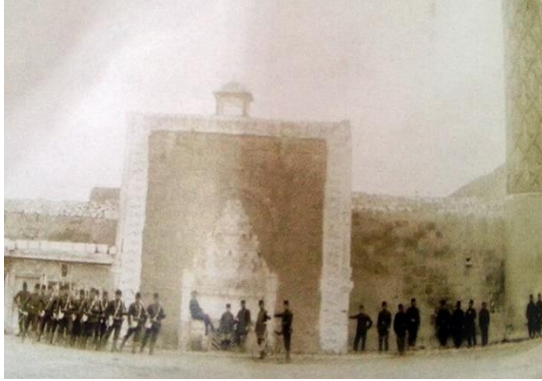
Kışlası olarak bilinmektedir . Erzurum’a yapılan Rus işgalinde, Morgof adında bir Rus generalin burayı karargah olarak kullanmasından dolayı binanın adı da Morgof olarak kalmıştır (Konyalı, 1960: 302). Erzurum’un merkez kışlalarından olan Morgof Kışlası, I. Dünya savaşı sırasında Ermeniler tarafından da kullanılmıştır. Oda sayısının fazla olması ve merkezi konumda olması askeri eğitimlerin yapılmasında ve karargah olarak kullanılmasında elveriş sağlamıştır (Bulut, 1997: 73). 1960’lı yıllara kadar askeri yapıların olduğu medrese çevresi, dönemin belediye başkanı olan Orhan Şerifsoy tarafından bu yapılar yıkılarak yerine yeşil alanlar yapılmıştır. Günümüzde ise Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından restorasyon ve tamiri yaptırılan medrese Türk İslam Eserleri Müzesi olarak hizmet vermektedir. (Ünal, 1992: 43).

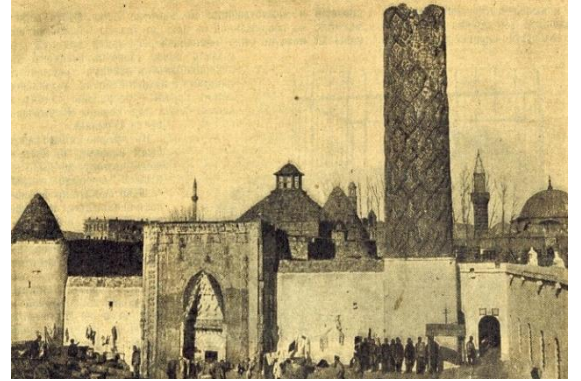
1) Merkez Karargah Binası

2) 1940 yılı Moskof Kışlası

3) Medrese Önü ve Osmanlı Askerleri

4) 1916 Yılı Yakutiye Medresesi

Kaynak: 1) Erzurum, 2021 ; 2) Erzurum, 2021; 3) Erzurum Portalı, 2021.; 4) Türkiye Arşivi, 2021

Fotoğraf 2.11. Yakutiye Medresesi Çevresinin Eski Görünümü

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜLTÜREL MİRAS VARLIKLARININ KORUNMASINDA YEREL HALKIN ALGISI: ERZURUM KÜLTÜR YOLU PROJESİ ÖRNEĞİ

3.1. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Ülkemizin topraklarında var olan kültürel miraslarımızın yok olmadan gelecek nesillere aktarılabilmesi için günümüz şartlarındaki modernleşen şehirlerin içinde yer aldığı tarihi kent yapılarının korunması, yaşamış olduğumuz dönemin gerekliliği olarak ele alınmaktadır. Ancak özellikle günümüz itibarıyla kültürel mirasımız ve mimari tarihi açısından önemli olarak atfedilen yerleşimlerin kendine has olan yapıları günden güne yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır. Bünyesinde pek çok tarihi yapıt barındıran Türkiye’deki yerleşimlerin belirlenmesi, aralarında olan bağlantılarının saptanması ve gelecek nesillere aktarılmasını sağlayacak yasal prosedürlerin yürürlüğe girmesi, kültürel anlamdaki tarihi birikimi korumada önceliklidir. Gerek kamu mülkiyetinde bulunan gerekse şahsi kişilerde bulunan tarihi eserler, çıkarılan yasal düzenlemeler ile korunmaya alınmasının yanı sıra, bu eserlerin yenilenmesi ve varlıklarının devam ettirilmesi için zorunlu tutulmalıdır. Bu tarz yapılan yenileme faaliyetleri ile şehirlerin dokularının korunması da önem arz etmektedir (Yasin 2005). Bu kapsamda da kültürel mirasın korunmasına ve yenilenmesine yönelik çalışmalar, ülkemizde 1970’li yıllarında başlangıç olarak kabul edilmiş ve devamında da 1983 yılında bu çalışmalar “*Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu*” olarak yürürlüğe girmiştir (Uçkan ve Uçkan, 2004).

Çıkarılan yasaların işlevselliğini hızlandırmak adına ve koruma bilincini yaygınlaştırmak adına yürütülen çeşitli çalışmalarda valilikler, belediyeler, Kültür ve Turizm İl Müdürlükleri ve bu il müdürlüklerine bağlı olan Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulları ve birçok üniversite, kültürel miras varlıklarının korunmasında aktif olarak görevlerini icra etmektedirler (Tören; Kozak; Demiral, 2012: 71,72).

Dünyada turizm sektöründe yaşanan kültür turizmine olan ilgi gün geçtikçe daha da bilinçlenerek artış göstermektedir. Ülkemiz de ve özellikle de çalışmanın araştırma sahası olan Erzurum ilinde de azımsanamayacak oranda olan kültürel varlıklar

bulunmaktadır. Bu varlıklar ülke kültürünün yanı sıra birçok farklı medeniyetin de ortak kültürlerini taşımaktadır. Haliyle ülkeye ve bölgeye olan turistik nitelikteki ziyaretler gerek ekonomik gerekse istihdam yaratıcı katkılar sunarak yöreye özgü kültürel tanıtıcı faaliyetler öne çıkarmaktadır. Araştırmanın temel amacı, kültürel miras varlıklarının korunması kapsamında kamu kurumlarının uygulamalarının yerel halk tarafından bilinirliği ve benimsenme durumunu ortaya koymaktır.

3.2. ARAŞTIRMA EVRENİ VE ÖRNEKLEM

Bir konu hakkında yürütülecek çalışma öncesinde araştırmanın konusuyla ilgili bilgilerin toplanmasına geçmeden önce bu bilgilere ulaşılabilecek evren ve evreni temsil edebilecek örneklemin belirlenmesi gerekmektedir (Lorcu, 2015). Evren, konuya ilişkin araştırma sahasının kapsamında bulunan, araştırmaya katkı sağlayabilecek unsurlar olan ve bilgi alabilme amacıyla canlı ve cansız her türlü eleman üzerinde gözlem yapılmasına olanak sunan ana kitle şeklinde tanımlanmaktadır. Başka bir tanıma göre ise; araştırma sorularına yanıtlar bulabilmek adına araştırma sonunda çıkan sonuçların oluşturduğu topluluk biçiminde tanımlanmaktadır (Büyüköztürk vd., 2013: 80; Erözkan vd., 2007: 81)

Yapılan araştırmanın evrenini, Erzurum'da ikamet eden yerel halk oluşturmaktadır. Araştırmada, evreni temsil edecek olan örneklem sayısını belirleyebilmek için evrenin büyüklüğünü tespit etmek önem arz etmektedir. Araştırma evrenini oluşturan Erzurum ili merkez ilçelerinin nüfusu (Yakutiye, Palandöken, Aziziye) 2021 TÜİK verilerine göre 428.302 olarak belirlenmiştir (TÜİK, 2022).

Örnekleme, evreni nitelik ve nicelik olarak temsil eden bütünün bir parçasıdır. Burada dikkat edilmesi gereken husus, araştırma evreni hakkında bilgi toplamak zaman ve maliyet kaybına yol açtığı için örneklem, araştırma evrenini temsil etmektedir (İslamoğlu & Alınacak, 2016). Araştırmanın örnekleme, kolayda örneklem olarak belirlenmiştir. Kolayda örneklem yöntemine göre, araştırmaya ait evren grubunda var olan ve araştırmaya katılmak isteyen her katılımcının örneklem grubuna eklenmesi olarak tanımlanmaktadır (Ural ve Kılıç, 2013:42).

Tablo 3.1. Belirli Büyüklükteki Evrenlere Karşılık Örneklem Büyüklükleri

N-n	N-n	N-n	N-n	N-n
10-10	100-80	230-114	400-196	1.000-278
20-19	110-86	240-148	420-201	5.000-357
30-28	120-92	250-152	500-217	10.000-370
40-36	130-97	300-169	550-226	50.000-381
50-44	140-103	360-186	600-234	100.000 ve üzeri-384

N: Evren büyüklüğü n: gerekli örneklem büyüklüğü

Kaynak: (Ural ve Kılıç, 2013:47).

Tablo 3.1 incelendiğinde araştırmanın evrenini karşılayan örneklem sayısının 384 olması gerektiği belirlenmiştir. Örneklem büyüklüğü belirlenmesinin ardından araştırma da belirlenen amaçlara ulaşabilmek maksadıyla oluşturulan anket formları 2021 Aralık-Ocak ayları aralığında Erzurum ili merkez ilçelerinde yaşayan yerel halka uygulanmıştır. Verilerin toplanabilmesi amacıyla Google form üzerinden hazırlanan anket formu katılımcılara gönderilmiştir. Gönderilen anket formlarına 450 adet katılımcı yanıt vermiş ve elde edilen veriler analiz edilmek üzere düzenlenmiştir. Yapılan anketlerin kontrollerinde yanlış ve hatalı doldurulduğu belirlenen 25 anket, güvenilirliği sağlamak için çalışmaya dâhil edilmemiştir. Gönderilen anket formlarına katılmayan ve anketlerin eksik katılımcı olmasından dolayı analizlere dâhil edilmemesi neticesinde araştırma kapsamında 425 anket değerlendirmeye alınmıştır.

3.3. VERİ TOPLAMA YÖNTEMİ

Araştırma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci ve ikinci bölümde literatür taraması yapılmıştır. Üçüncü bölümde araştırma verilerinin analizi yapılarak çalışmanın hipotezleri test edilmiştir. Literatür taraması; tezler, süreli yayınlar, internet siteleri, veri tabanları kütüphane ve kitaplar incelenerek elde edilmiştir. Veri toplama yöntemi olarak, anket yöntemine karar verilmiştir. Anket uygulaması ile toplanan bilgilerin analizlerinde, sosyal bilimler için geliştirilerek kullanılan SPSS 22.0 istatistik programı kullanılmıştır.

Araştırmada uygulanan anket çalışması iki bölümden oluşturulmuştur. Birinci bölümde katılımcılara yöneltilen demografik özelliklerini kapsayan cinsiyeti, yaşı, medeni durumu, eğitim durumu, mesleği, aylık gelirleri, yabancı dil bilgileri, turizm ile ilgili bir işte çalışıp çalışmadıkları, Kültür Yolu Projesi'nde yer alan yapıtları daha

önceden ziyaret edip etmedikleri ve Kültür Yolu Projesi'nde yer alan yapıtların tarihini bilip bilmediklerini öğrenmek maksadıyla yöneltilen 10 soru sorulmuştur. Anketin ikinci bölümünde ise 17 sorudan oluşan kültürel miras varlıklarının korunmasında yerel halkın algısı ölçeği yer almaktadır. İki boyuttan oluşan ölçeğin ilk 7 soruyu destek boyutunu, kalan 10 soru ise çalışma boyutunu göstermektedir.

Ankette katılımcılara yöneltilen soruların cevapları 5'li likert ölçeği şeklindedir. (1) “Kesinlikle Katılmıyorum”, (2) “Katılmıyorum”, (3) “Kararsızım”, (4) “Katılıyorum” ve (5) “Kesinlikle Katılıyorum” şeklindedir.

3.4. ARAŞTIRMANIN VARSAYIMLARI VE SINIRLIKLARI

Yapılan araştırmada de bazı varsayım ve sınırlılıkların mevcut olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmanın varsayımları:

- Anket uygulamasına katılan katılımcıların Erzurumlu ve şehrin yerel halkı olduklarını söylemeleri doğru olarak varsayılmıştır.
- Katılımcılara yöneltilen anket çalışmasının tüm katılımcılar tarafından anlaşılır halde hazırlandığı varsayılmıştır.
- Katılımcıların anket değerlendirmelerinde objektif oldukları varsayılmıştır.

Araştırmanın Sınırlıkları:

- Araştırma sonuçları sadece anketin uygulandığı Erzurum ilinde yaşayan yerel halk destinasyonuna yönelik olup diğer destinasyonlar için genellenemez.
- Anketler sadece Google form üzerinden geri dönüş yapan katılımcılar tarafından doldurulmuştur.
- Katılım gösterenlerin bazıları anketlere dönüş yapmadığı için sayısal anlamda veri kayıpları yaşanmıştır.
- Araştırma sadece yılın belirli bir döneminde Aralık-Ocak ayları ile sınırlı tutulmuştur.

3.5. ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ

H1: Kültür varlıklarının korunmasında, yerel halkın algısı ile cinsiyet arasında fark vardır.

H2: Kültür varlıklarının korunmasında, yerel halkın algısı ile yaşları arasında fark vardır.

H3: Kültür varlıklarının korunmasında, yerel halkın algısı ile medeni durumları arasında fark vardır.

H4: Kültür varlıklarının korunmasında, yerel halkın algısı ile eğitim durumları arasında fark vardır.

H5: Kültür varlıklarının korunmasında, yerel halkın algısı ile meslekleri arasında fark vardır.

H6: Kültür varlıklarının korunmasında, yerel halkın algısı ile aylık gelirleri arasında fark vardır.

H7: Kültür varlıklarının korunmasında, yerel halkın algısı ile yabancı dil bilme durumları arasında fark vardır.

H8: Kültür varlıklarının korunmasında, yerel halkın algısı ile turizm sektöründe çalışma durumları arasında fark vardır.

H9: Kültür varlıklarının korunmasında, yerel halkın algısı ile KYP’de yer alan eserleri ziyaret etme durumları arasında fark vardır.

H10: Kültür varlıklarının korunmasında, yerel halkın algısı ile KYP içerisinde yer alan eserlerin tarihleri ile ilgili bilgileri olup olmaması arasında fark vardır.

3.6. VERİLERİN ANALİZE UYGUNLUĞUNUN GÖZDEN GEÇİRİLMESİ

Veri setinin normal dağılımı ve uç değer temizlenmesi işlemi, yapılan analizlerin daha doğru sonuçlar verebilmesi için önemli kriterler olarak kabul edilmektedir. Uç değer temizliği veri setinin hatalardan ayıklanması işlemi olarak yapılan bir analiz tekniğidir (Ovla ve Taşdelen, 2012). Veri setinde Z puan değerleri $-3 < Z < +3$ aralıkları referans alınarak (Ovla & Taşdelen, 2012) incelenmiş ve veri setinde bulunan 425 ölçeğin bu referans aralığında olduğu belirlenmiştir.

Veri setinin normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek için mod ve medyan değerlerinin aritmetik ortalamaya uzaklığına, çarpıklık basıklık değerlerine, histogram grafiğine ve Kolmogorov Smirnov testleri analiz sonuçları incelenmiştir. Cengizhan (2018)'e göre mod ve medyanın aritmetik ortalamaya uzaklığı -1 ile +1 aralığında olup ayrıca çarpıklık ve basıklık değerlerinin -1,96 ile +1,96 aralığında olması gerektiğini belirtmiştir. Veri seti incelendiğinde aritmetik ortalama (3,3356), mod (3,00) ve medyan (3,3529) olarak bulunmuştur. Tüm bu değerler ışığında ilk kriterin normal dağılıma işaret ettiği söylenebilir. Diğer bir koşul olan çarpıklık (-,500) ve basıklık (,488) kriterlerinin de belirlenen referans aralığında olduğu belirlenmiştir. Kolmogorov Smirnov analizinin $p>,05$ olması beklenmektedir (Tabachnick ve Fidell, 2015). Ölçeğe ilişkin yapılan analizde Kolmogorov Smirnov testi $p<,05$ olarak tespit edilmiştir. Bu analizin şartı sağlayamaması büyük ölçekli veri setlerin beklendik bir durumdur ve tek başına normal dağılıma karar vermek için yeterli değildir (Koçak ve Seçer, 2018). Son olarak histogram grafiğine bakılmış verilerin normal dağılım gösterdiği belirlenmiştir. Tüm bu analizler ışığında veri setinin normal dağıldığı kabul edilmiş ve parametrik testler yapılmasına karar verilmiştir. Araştırmaya ait hipotezlerin analiz edilebilmesi için bağımsız örneklem t test ve tek yönlü varyans analizin yapılmasına bir engel olmadığı sonucuna varılmıştır.

3.7. BULGULAR VE YORUMLAR

3.7.1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine Göre Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde araştırmaya yapılan anket çalışmasına katılan yerel halkın profillerine ilişkin demografik veriler ele alınarak incelenmiştir. Demografik veriler, frekans oranlarının dağılımı yapılarak yorumlanmıştır.

Tablo 3.2. Katılımcıların Cinsiyet Dağılımı.

Cinsiyet	Frekans	Yüzde %
Erkek	227	53,4
Kadın	198	46,6
Toplam	425	100,0

Araştırmaya katılan katılımcıların %53,4 oranı ile 227 kişi erkek, % 46,6 oranı ile 198 kişi kadın oluşturmaktadır. Çalışmanın büyük çoğunluğunu erkek katılımcıların daha yoğun olduğu belirlenmiştir.

Tablo 3.3. Katılımcıların Yaş Dağılımı.

Yaş	Frekans	Yüzde %
18 – 25 Yaş Arası	120	28,2
26 – 35 Yaş Arası	176	41,4
36-45 Yaş Arası	62	14,6
46-55 Yaş Arası	46	10,8
56 Yaş ve Üzeri	21	4,9
Toplam	425	100,0

Araştırmaya katılan katılımcıların yaş dağılımına baktığımızda % 41,4'lük kısmın 176 kişisi 26-35 olanların daha yüksek olduğu, 56 yaş ve üzeri katılımcılar ise %4,9'luk oranla en az katılım gösteren yaş aralığını oluşturmaktadır.

Tablo 3.4. Katılımcıların Medeni Hallerinin Dağılımı.

Medeni Hali	Frekans	Yüzde %
Evli	210	49,4
Bekâr	215	50,6
Toplam	425	100,0

Katılımcılara yöneltilen medeni durumlarına ilişkin sorulara verilen yanıtlarda %50,6'sının bekâr olduğu görülürken, %49,4 oranında olan katılımcıların ise evli cevabını verdiği belirlenmiştir.

Tablo 3.5. Katılımcıların Eğitim Durumu Dağılımı.

Eğitim Durumu	Frekans	Yüzde %
İlköğretim	39	9,2
Lise	98	23,1
Önlisans	103	24,2
Lisans	148	34,8
Lisansüstü	37	8,7
Toplam	425	100,0

Tablo 3.5 incelendiğinde katılımcıların eğitim durumuna vermiş olduğu cevaplar bulunmaktadır. Lisans bölümü mezunlarının % 34,8 (148 kişi) oran ile en fazla katılım gösterdiği, %8,7 (37) oranı ile lisansüstü mezunlarının en az katılım gösterdiği görülmektedir.

Tablo 3.6. Katılımcıların Meslek Dağılımı.

Meslek	Frekans	Yüzde %
Öğrenci	105	24,7
Kamu Çalışanı	114	26,8
Kamuda Yönetici	10	2,4
Ev Hanımı	64	15,1
Emekli	23	5,4
Özel Sektör Çalışanı	43	10,1
Özel Sektörde Yönetici	13	3,1
Esnaf	26	6,1
Tüccar	11	2,6
Diğer	16	3,8
Toplam	425	100,0

Araştırmaya katılan katılımcılar 10 farklı meslek grubunda incelenmiştir. Katılımcıların meslek dağılımlarına ait Tablo 3.6’da da görüldüğü üzere en fazla katılım sağlayan grubu %26,8 ile kamu çalışanları oluştururken, en az katılım sağlayan meslek grubu ise %2,6 ile tüccarlar oluşturmaktadır.

Tablo 3.7. Katılımcıların Aylık Gelir Dağılımı.

Aylık Gelir	Frekans	Yüzde %
0-2825 TL	72	16,9
2826-3500 TL	34	8,0
3501-4000 TL	41	9,6
4001-5000 TL	46	10,8
5001-6000 TL	37	8,7
6001-7000 TL	25	5,9
7001 TL ve üzeri	90	21,2
Gelirim Yok	80	18,8
Toplam	425	100,0

Katılımcıların aylık gelirlerine ait dağılım Tablo 3.7’de verilmiştir. En yoğun katılım 90 katılımcı ile %21,2’lik oranla 7001TL ve üzeri olanlar baskın grup olurken, 6001TL-7000TL gelir grubunda bulunanlar (25 kişi)%5,9’luk oranla ile en az katılım gösteren grup olmuştur.

Tablo 3.8. Katılımcıların Yabancı Dil Bilgisi Dağılımı.

Yabancı Dil Bilgisi	Frekans	Yüzde %
Evet	152	35,8
Hayır	273	64,2
Toplam	425	100,0

Katılımcıların %35,8’lik kısmı yabancı dil biliyor musunuz? Sorusuna Evet yanıtını verirken, %63,8’i ise Hayır cevabını vermiştir. Araştırmaya katılan bireylerin büyük kısmının yabancı dil bilmedikleri tespit edilmiştir.

Tablo 3.9. Katılımcıların Turizmle İlgili İşte Çalışma Dağılımı.

Turizmle İlgili İşte Çalışma	Frekans	Yüzde %
Evet	67	15,8
Hayır	358	84,2
Toplam	425	100,0

Araştırmaya katılan bireylere turizm ile ilgili bir işte çalışıp çalışmadıkları sorulmuştur. Katılımcıların büyük kısmının turizm sektöründe çalışmadıkları (%84,2–358 kişi) geriye kalan %15,8’lik kısmının ise turizm sektöründe faaliyet gösterdiği belirlenmiştir.

Tablo 3.10. Katılımcıların Kültür Yolu Projesi’nde Yer Alan Yapıtları Ziyareti Dağılımı.

Kültür Yolu Projesi’nde Yer Alan Yapıtlara Ziyaret	Frekans	Yüzde %
Evet	252	59,3
Hayır	173	40,7
Toplam	425	100,0

Araştırmaya katılan katılımcıların %59,3’ü Kültür Yolu Projesi’nde yer alan yapıtları ziyaret etmiş ve Evet yanıtını verip baskın grup olmuştur. Kalan katılımcıların %40,7’si ise Hayır cevabını vermiştir.

Tablo 3.11. Katılımcıların Kültür Yolu Projesi’nde Yer Alan Yapıtların Tarihinin Bilinmesi Dağılımı

Kültür Yolu Projesi’nde Yer Alan Yapıtların Tarihinin Bilinmesi	Frekans	Yüzde %
Evet	190	44,7
Hayır	235	55,3
Toplam	425	100,0

Katılımcıların %44,7’lik oranı Kültür Yolu Projesi’nde yer alan yapıtların tarihini bildiğini beyan ederek Evet yanıtını vermiştir. Kalan katılımcıların %55,3’lük oranı ise bilmediğini ifade ederek Hayır cevabını vermiş ve baskın grubu oluşturmuşlardır.

3.7.2. Ölçeğe İlişkin Güvenirlik Analizi

Araştırmada kullanılan anket çalışması, daha önce yapılmış olan anket formlarından alındığından literatürlerde sıkça kullanıldığı için geçerliliği ve güvenilirliği açısından test edilmiştir. Çalışmaya uygulanan ölçeğin güvenilirliğini test etmek için Cronbach's Alpha (α) katsayısına bakılmıştır. Ölçeğin güvenirliliği aşağıda verilen ölçütler aralığında olması halinde güvenirlilik analizinden olumlu bir sonuç alınacaktır.

$0,00 \leq \alpha < 0,40$ ise ölçek güvenilir değildir,

$0,40 \leq \alpha < 0,60$ ise ölçek güvenilirliği düşüktür,

$0,60 \leq \alpha < 0,80$ ise ölçek oldukça güvenilir olup kabul edilir seviyededir,

$0,80 \leq \alpha < 1,00$ ise ölçek yüksek derecede güvenilir bir ölçektir (İstanbul Üniversitesi,2022).

Tablo 3.12. Kültürel Mirasların Korunmasında Yerel Halkın Algısı Güvenirlilik Analizi.

Ölçek	Cronbach α	N
Yerel Halkın Algısı	0,921	17

Tablo 3.12 incelendiğinde veri setine ait Cronbach α katsayısının 0,921 olduğu belirlenmiştir. Bu doğrultuda araştırmada kullanılan ölçeğin yüksek derecede güvenilir bir ölçek olduğu kanısına varılmıştır. Bu sayede araştırmada elde edilen verilerin sağlıklı sonuçlar verebileceği kanaatine varılmıştır.

3.7.3. Katılımcıların Demografik Özelliklerine Göre Kültürel Mirasın Korunmasında Yerel Halkın Algısı Arasındaki Farklılıkların Belirlenmesi

Çalışmada katılımcılara yapılan ankette kültürel mirasın korunmasında yerel halkın algısı ölçeklerinin veri seti normallik analizlerine ve veri setinin istatistiksel olarak dağılımlarına bakılarak normal dağılım gösterdiği tespit edilmiştir. Araştırmada kullanılan hipotezlerin test edilebilmesi “Bağımsız Örneklem t Testi” ve “Tek Faktörlü Varyans Analizi (ANOVA)” uygulanmıştır. Katılımcıların demografik özelliklerine göre kültürel mirasın korunmasında yerel halkın algısının istatistiksel bazda ele alıp anlamlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığını test etmek için “yaş, eğitim durumu, meslek, aylık gelir” durumlarına göre ANOVA analizi, “cinsiyet, medeni hali, yabancı dil bilgisi, turizmle ilgili bir işte çalışıp çalışmadığı, Kültür Yolu Projesi’nde yer alan yapıtları daha önceden ziyaret edip etmediği, Kültür Yolu Projesi’nde yer alan yapıtların tarihini bilip bilmediği” durumlarına göre bağımsız örneklem t testi yöntemi uygulanmıştır.

Tablo 3.13. Kültürel Mirasın Korunmasında Yerel Halkın Algısının Cinsiyete Göre Bağımsız Örneklem t Test Analizi Sonuçları

Yerel Halkın Algısı	Cinsiyet	n	$\bar{X}$	S.s	t	p
Destek	Kadın	198	3,3644	0,67460	-0,904	0,366
	Erkek	227	3,3014	0,74947		
Çalışma	Kadın	198	3,3773	0,74843	-0,955	0,340
	Erkek	227	3,3057	0,78976		

Araştırmaya katılan bireylerin Kültürel Mirasın korunmasındaki algılarının cinsiyete göre anlamlı bir şekilde farklılık gösterip göstermediğini belirlemek üzere veri setine bağımsız örneklem t testi yapılmıştır. Verilerin varyans homojenliğini test etmek amacıyla “Levene’s Test for Equality of Variances” yapılmış ve iki boyutta da varyans homojenliğinin sağlandığı tespit edilmiştir. Destek boyutunda ($t_{425} = -0,904$, $p > 0,05$) ve çalışma boyutunda ($t_{425} = -0,955$, $p > 0,05$) yapılan bağımsız örneklem t testi sonucuna göre anlamlı olarak farklılık göstermediği tespit edilmiştir.

Tablo 3.14. Kültürel Mirasın Korunmasında Yerel Halkın Algısının Yaş Aralığına Göre ANOVA Analizi Sonuçları

Yerel Halkın Algısı	Yaş	n	$\bar{X}$	S.s.	F	p	Anlamlı Fark
Destek	18-25	120	3,3310	0,63537	3,829	0,005	36-45*46-55
	26-35	176	3,3466	0,63560			
	36-45	62	3,0668	0,85430			
	46-55	46	3,5932	0,68543			
	56 ve üzeri	21	3,4014	0,74178			
Çalışma	18-25	120	3,3292	0,71613	1,511	0,198	-
	26-35	176	3,3614	0,73980			
	36-45	62	3,1694	0,87845			
	46-55	46	3,5283	0,82075			
	56 ve üzeri	21	3,2952	0,83933			

Araştırmaya katılan bireylerin Kültürel Mirasın korunmasındaki algılarının yaşına göre anlamlı bir şekilde farklılık gösterip göstermediğini belirlemek üzere veri setine ANOVA testi yapılmıştır. Verilerin varyans homojenliğini test etmek amacıyla “Levene’s Test for Equality of Variances” yapılmış ve iki boyutta da varyans homojenliğinin sağlandığı tespit edilmiştir. ANOVA testi sonucunda destek boyutunun ($F_{425} = 3,829$, $p < 0,05$) anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Çalışma boyutunun ise ($F_{425} = 1,511$, $p > 0,05$) yapılan analiz sonucuna göre anlamlı olarak farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Destek boyutunda anlamlı bir farklılık bulunması ve veri setinin homojen dağılmasından dolayı “Post Hoc Tukey” testi yapılmıştır. Test sonucunda 36-45 yaş aralığında bulunan grupla 46-55 yaş aralığında bulunan grup arasında anlamlı bir fark olduğu sonucuna varılmıştır. Grupların aritmetik ortalamaları incelendiğinde 36-45 yaş aralığında bulunan bireylerin ($\bar{X} = 3,0668$) 46-55 yaş aralığındaki bireylere ($\bar{X} = 3,5932$) göre daha yüksek destek boyutu olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 3.15. Kültürel Mirasın korunmasında Yerel Halkın Algısının Medeni Haline Göre Bağımsız Örneklem t Test Analizi Sonuçları

Yerel Halkın Algısı	Medeni Hali	n	$\bar{X}$	S.s	t	p
Destek	Evli	215	3,4113	0,70507	-2,361	0,019
	Bekâr	210	3,2483	0,71821		
Çalışma	Evli	215	3,4233	0,78640	-2,290	0,023
	Bekâr	210	3,2529	0,74636		

Katılımcı algılarının medeni hallerine göre anlamlı bir şekilde farklılık gösterip göstermediğini belirlemek üzere veri setine bağımsız örneklem t testi analizi uygulanmıştır. Verilerin varyans homojenliğini test etmek amacıyla “Levene’s Test for Equality of Variances” yapılmış ve iki boyutta da varyans homojenliğinin sağlandığı tespit edilmiştir. Destek boyutunda ($t_{425} = -2,361$, $p < 0,05$) ve çalışma boyutunda ($t_{425} = -2,290$, $p < 0,05$) yapılan bağımsız örneklem t testi sonucuna göre iki boyutta da anlamlı olarak farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Bu doğrultuda cinsiyet değişkenine ait aritmetik ortalamalar kontrol edilmiştir. Destek boyutunda evli olan grubun ($\bar{X} = 3,4113$) bekâr olan gruba ($\bar{X} = 3,2483$) göre daha yüksek aritmetik ortalamaya sahip oldukları, çalışma boyutunda evli olan grubun ($\bar{X} = 3,4233$) bekâr olan gruba ($\bar{X} = 3,2529$) göre destek boyutunda olduğu gibi daha yüksek aritmetik ortalamaya sahip oldukları belirlenmiştir. Buradan hareketle yerel halkın, kültürel varlıkları korumasında evli olan bireylerin bekâr olan bireylere göre daha hassas oldukları söylenebilir. Evli bireylerin bekâr bireylere göre daha fazla sorumluluk sahibi olmaları bu sonucu destekler nitelikte olduğu kanısına varılmıştır.

Tablo 3.16. Kültürel Mirasın Korunmasında Yerel Halkın Algısının Eğitim Durumuna Göre ANOVA Analizi Sonuçları

Yerel Halkın Algısı	Eğitim Durumu	n	$\bar{X}$	S.s.	F	p	Anlamlı Fark
Destek	İlköğretim	39	3,2784	0,95323	0,812	0,518	-
	Lise	98	3,2420	0,75827			
	Önlisans	103	3,3551	0,72812			
	Lisans	148	3,3533	0,63264			
	Lisansüstü	37	3,4633	0,58068			
Çalışma	İlköğretim	39	3,2103	1,04196	1,495	0,203	-
	Lise	98	3,2357	0,75084			
	Önlisans	103	3,4718	0,73317			
	Lisans	148	3,3426	0,73790			
	Lisansüstü	37	3,3649	0,69730			

Araştırmaya katılan bireylerin Kültürel Mirasın korunmasındaki algılarının eğitim durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılık gösterip göstermediğini belirlemek üzere veri setine ANOVA testi yapılmıştır. Verilerin varyans homojenliğini test etmek amacıyla

“Levene’s Test for Equality of Variances” yapılmış ve iki boyutta da varyans homojenliğinin sağlandığı tespit edilmiştir. ANOVA testi sonucunda hem destek boyutunun ($F_{425} = 0,812$, $p > 0,05$) anlamlı farklılık göstermediği tespit edilmiş hem de çalışma boyutunun ($F_{425} = 1,495$, $p > 0,05$) anlamlı olarak farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Test sonucunda katılımcıların eğitim durumları arasında anlamlı bir fark olmadığı sonucuna varılmıştır.

Tablo 3.17. Kültürel Mirasın Korunmasında Yerel Halkın Algısının Mesleğine Göre ANOVA Analizi Sonuçları

Yerel Halkın Algısı	Meslek	n	$\bar{X}$	S.s.	F	p	Anlamlı Fark
Destek	Öğrenci	105	3,2626	0,74682	1,716	0,83	-
	Kamu Çalışanı	114	3,3446	0,63656			
	Kamuda Yönetici	10	3,6429	0,92398			
	Ev Hanımı	64	3,5089	0,70533			
	Emekli	23	3,1677	0,71772			
	Özel Sektör Çalışanı	43	3,2890	0,68262			
	Özel Sektörde Yönetici	13	3,4725	0,68607			
	Esnaf	26	3,1484	0,74008			
	Tüccar	11	3,6753	0,76155			
	Diğer	16	3,0625	0,83131			
Çalışma	Öğrenci	105	3,2352	0,82182	1,684	0,91	-
	Kamu Çalışanı	114	3,3912	0,63491			
	Kamuda Yönetici	10	3,8500	0,69482			
	Ev Hanımı	64	3,4563	0,82997			
	Emekli	23	3,3348	0,93255			
	Özel Sektör Çalışanı	43	3,1744	0,69010			
	Özel Sektörde Yönetici	13	3,6462	0,87141			
	Esnaf	26	3,2692	0,79134			
	Tüccar	11	3,4909	0,82274			
	Diğer	16	3,0688	0,76483			

Araştırmaya katılan bireylerin Kültürel Mirasın korunmasındaki algılarının mesleklerine göre anlamlı bir şekilde farklılık gösterip göstermediğini belirlemek üzere veri setine ANOVA testi yapılmıştır. Verilerin varyans homojenliğini test etmek amacıyla “Levene’s Test for Equality of Variances” yapılmış ve iki boyutta da varyans homojenliğinin sağlandığı tespit edilmiştir. ANOVA testi sonucunda destek boyutunun ($F_{425} = 1,716$, $p > 0,05$) anlamlı farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Çalışma boyutunun da ($F_{425} = 1,684$, $p > 0,05$) anlamlı olarak farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Test sonucunda katılımcıların meslekleri arasında anlamlı bir fark olmadığı sonucuna varılmıştır.

Tablo 3.18. Kültürel Mirasın Korunmasında Yerel Halkın Algısının Aylık Gelirine Göre ANOVA Analizi Sonuçları

Yerel Halkın Algısı	Aylık Gelir	n	$\bar{X}$	S.s.	F	p	Anlamlı Fark
Destek	0-2825TL	72	3,1964	0,81005	0,801	0,587	-
	2826-3500TL	34	3,2059	0,79438			
	3501-4000TL	41	3,3136	0,75675			
	4001-5000TL	46	3,3416	0,68378			
	5001-6000TL	37	3,4208	0,74455			
	6001-7000TL	25	3,3543	0,61184			
	7001TL ve Üzeri	90	3,4143	0,66939			
	Gelirim Yok	80	3,3643	0,65560			
Çalışma	0-2825TL	72	3,1236	0,89372	1,801	0,86	-
	2826-3500TL	34	3,1647	0,90248			
	3501-4000TL	41	3,2390	0,78258			
	4001-5000TL	46	3,3739	0,64651			
	5001-6000TL	37	3,4622	0,83111			
	6001-7000TL	25	3,4560	0,65706			
	7001TL ve Üzeri	90	3,4522	0,67711			
	Gelirim Yok	80	3,4175	0,72510			

Katılımcıların kültürel mirasın korunmasında yerel halkın algısının aylık gelirine göre anlamlı olarak farklılaşma gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla veri setine ANOVA analizi uygulanmıştır. Çalışmanın boyutlarına yönelik uygulanan ANOVA testi

sonucunda destek boyutu ($F_{425}=0,801$, $p>0.05$), çalışma boyutu ($F_{425}=1,801$, $p>0.05$) aylık gelir durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı olarak farklılık göstermediği tespit edilmiştir.

Tablo 3.19. Kültürel Mirasın korunmasında Yerel Halkın Algısının Yabancı Dil Bilgisine Göre Bağımsız Örneklem t Test Analizi Sonuçları

Yerel Halkın Algısı	Yabancı Dil Bilgisi	n	$\bar{X}$	S.s	t	p
Destek	Evet	152	3,3759	0,73263	0,971	0,332
	Hayır	273	3,3056	0,70576		
Çalışma	Evet	152	3,3579	0,81179	0,376	0,707
	Hayır	273	3,3286	0,74818		

Araştırmaya katılan bireylerin Kültürel Mirasın korunmasındaki algılarının yabancı dil bilgisine göre anlamlı bir şekilde farklılık gösterip göstermediğini belirlemek üzere veri setine bağımsız örneklem t testi yapılmıştır. Verilerin varyans homojenliğini test etmek amacıyla “Levene’s Test for Equality of Variances” yapılmış ve iki boyutta da varyans homojenliğinin sağlandığı tespit edilmiştir. Destek boyutunda ($t_{425}= 0,971$, $p>0,05$) ve çalışma boyutunda ($t_{425}= 0,376$, $p>0,05$) yapılan bağımsız örneklem t testi sonucuna göre anlamlı olarak farklılık göstermediği tespit edilmiştir.

Tablo 3.20. Kültürel Mirasın Korunmasında Yerel Halkın Algısının Turizm ile İlgili Bir İşte Çalışma Durumuna Göre Bağımsız Örneklem t Test Analizi Sonuçları

Yerel Halkın Algısı	Turizmde Çalışma Durumu	n	$\bar{X}$	S.s	t	p
Destek	Evet	67	3,1876	1,01327	-1,324	0,190
	Hayır	358	3,3575	0,64305		
Çalışma	Evet	67	3,2597	0,96012	-0,763	0,448
	Hayır	358	3,3539	0,73051		

Araştırmaya katılan bireylerin Kültürel Mirasın korunmasındaki algılarının yabancı dil bilgisine göre anlamlı bir şekilde farklılık gösterip göstermediğini belirlemek üzere veri setine bağımsız örneklem t testi yapılmıştır. Verilerin varyans homojenliğini test etmek amacıyla “Levene’s Test for Equality of Variances” yapılmış ve iki boyutta da

varyans homojenliğinin sağlandığı tespit edilmiştir. Destek boyutunda ($t_{425} = -1,324$, $p > 0,05$) ve çalışma boyutunda ($t_{425} = 0,448$, $p > 0,05$) yapılan bağımsız örneklem t testi sonucuna göre anlamlı olarak farklılık göstermediği tespit edilmiştir.

Tablo 3.21. Kültürel Mirasın Korunmasında Yerel Halkın Algısının Kültür Yolu Projesi'nde yer Alan Yapıtları Önceden Ziyaret Etme Durumuna Göre Bağımsız Örneklem t Test Analizi Sonuçları

Yerel Halkın Algısı	Ziyaret Etme Durumu	n	$\bar{X}$	S.s	t	p
Destek	Evet	252	3,3957	0,74622	2,269	0,024
	Hayır	173	3,2362	0,65874		
Çalışma	Evet	252	3,3440	0,81363	0,165	0,869
	Hayır	173	3,3318	0,70577		

Araştırmaya katılan bireylerin Kültürel Mirasın korunmasındaki algılarının yabancı dil bilgisine göre anlamlı bir şekilde farklılık gösterip göstermediğini belirlemek üzere veri setine bağımsız örneklem t testi yapılmıştır. Verilerin varyans homojenliğini test etmek amacıyla “Levene’s Test for Equality of Variances” yapılmış ve iki boyutta da varyans homojenliğinin sağlandığı tespit edilmiştir. Destek boyutunun ($t_{425} = 2,269$, $p < 0,05$) anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Çalışma boyutunun ise ($t_{425} = 0,165$, $p > 0,05$) yapılan analiz sonucuna göre anlamlı olarak farklılık göstermediği tespit edilmiştir.

Tablo 3.22. Kültürel Mirasın Korunmasında Yerel Halkın Algısının Kültür Yolu Projesi'nde yer Alan Yapıtların Tarihini Bilme Durumuna Göre Bağımsız Örneklem t Test Analizi Sonuçları

Yerel Halkın Algısı	Tarihlerini bilme Durumu	n	$\bar{X}$	S.s	t	p
Destek	Evet	190	3,3759	0,79180	1,147	0,252
	Hayır	235	3,2942	0,64655		
Çalışma	Evet	190	3,3347	0,83758	-0,104	0,917
	Hayır	235	3,3426	0,71389		

Araştırmaya katılan bireylerin Kültürel Mirasın korunmasındaki algılarının yabancı dil bilgisine göre anlamlı bir şekilde farklılık gösterip göstermediğini belirlemek üzere

veri setine bağımsız örneklem t testi yapılmıştır. Verilerin varyans homojenliğini test etmek amacıyla “Levene’s Test for Equality of Variances” yapılmış ve iki boyutta da varyans homojenliğinin sağlandığı tespit edilmiştir. Destek boyutunda ($t_{425}=1,147$, $p>0,05$) ve çalışma boyutunda ($t_{425}= -0,104$, $p>0,05$) yapılan bağımsız örneklem t testi sonucuna göre anlamlı olarak farklılık göstermediği tespit edilmiştir.

Tablo 3.23. Katılımcıların Kültürel Mirasın Korunmasında Yerel Halkın Algısının Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum			
	F	%	F	%	F	%	F	%	F	%	$\bar{X}$	Ss
O1	27	6,4	58	13,6	139	32,7	150	35,3	51	12,0	3,33	1,057
O2	38	8,9	76	17,9	146	34,4	129	30,4	36	8,5	3,12	1,081
O3	30	7,1	69	16,2	134	31,5	148	34,8	44	10,4	3,25	1,071
O4	29	6,8	75	17,6	161	37,9	125	29,4	35	8,2	3,15	1,027
O5	23	5,4	46	10,8	124	29,2	187	44,0	45	10,6	3,44	1,001
O6	17	4,0	36	8,5	99	23,3	195	45,9	78	18,4	3,66	1,001
O7	26	6,1	45	10,6	147	34,6	157	36,9	50	11,8	3,38	1,025
O8	26	6,1	40	9,4	153	36,0	155	36,5	51	12,00	3,39	1,017
O9	29	6,8	54	12,7	143	33,6	147	34,6	52	12,2	3,33	1,063
O10	31	7,3	46	10,8	118	27,8	178	41,9	52	12,2	3,41	1,069
O11	20	4,7	33	7,8	102	24,0	191	44,9	79	18,6	3,65	1,020
O12	33	7,8	48	11,3	126	29,6	157	36,9	61	14,4	3,39	1,104
O13	36	8,5	69	16,2	137	32,2	131	30,8	52	12,2	3,22	1,119
O14	29	6,8	47	11,1	137	32,2	164	38,6	48	11,3	3,36	1,044
O15	34	8,0	69	16,2	142	33,4	141	33,2	39	9,2	3,19	1,071
O16	34	8,0	60	14,1	131	30,8	156	36,7	44	10,4	3,27	1,082
O17	35	8,2	67	15,8	143	33,6	148	34,8	32	7,5	3,18	1,053

Araştırmaya katılan katılımcılardan 425 kişinin O1 (*Turistler Kültür Yolu’nu ziyaret ederken çevreye duyarlı davranmaktadır.*) sorusuna Katılıyorum cevabını vererek 150 kişi (35,3) ile en yüksek oranda işaretleme alan ölçek olmuştur.

O2 (*Bölgenin fiziksel korunma düzeyi yeterli seviyededir.*) sorusuna cevap veren 425 katılımcının 146 kişisi (34,4) Kararsızım ölçeğine verdiği cevap ile ölçeği en yüksek oranda işaretleme alan ölçek olmuştur.

O3 (*Yerel halk Kültür Yolu'nun korunmasına yeteri düzeyde ilgi göstermektedir.*) sorusuna cevap veren 425 katılımcının 148 kişisi (34,8) Katılıyorum  l eğine verdiği cevap ile en yüksek oranda işaretleme alan ölçek olmuştur.

O4 (*Kültür Yolu uluslararası düzeyde tanınmaktadır.*) sorusuna cevap veren 425 katılımcının 161 kişisi (37,9) Kararsızım  l eğine verdiği cevap ile en yüksek oranda işaretleme alan ölçek olmuştur.

O5 (*Kültür Yolu turistik ürüne çevrilmiş bir değerdir.*) sorusuna cevap veren 425 katılımcının 187 kişisi (44,0) Katılıyorum  l eğine verdiği cevap ile en yüksek oranda işaretleme alan ölçek olmuştur.

O6 (*Yerel halk bu bölgeye gelen ziyaretçilere karşı son derece misaf rperverdir.*) sorusuna cevap veren 425 katılımcının 195 kişisi (45,9) Katılıyorum  l eğine verdiği cevap ile en yüksek oranda işaretleme alan ölçek olmuştur.

O7 (*Kültür Yolu'nda bulunan tarihi eserler yeterince korunmaktadır.*) sorusuna cevap veren 425 katılımcının 157 kişisi (36,9) Katılıyorum  l eğine verdiği cevap ile en yüksek oranda işaretleme alan ölçek olmuştur.

O8 (*Yerel halk bölgedeki kültür turizminin korunmasına gereken desteği sağlamaktadır.*) sorusuna cevap veren katılımcının 155 kişisi (36,5) Katılıyorum  l eğine verdiği cevap ile en yüksek oranda işaretleme alan ölçek olmuştur.

O9 (*Kültür Yolu'na kültür turizmini korumak ve geliştirmek amacıyla yeterli yatırımlar yapılmaktadır.*) sorusuna cevap veren katılımcının 147 kişisi (34,6) Katılıyorum  l eğine verdiği cevap ile en yüksek oranda işaretleme alan ölçek olmuştur.

O10 (*Mevcut yerel yönetim tarihi yapıların korunmasına yönelik restorasyon faaliyetlerine önem vermektedir.*) sorusuna cevap veren katılımcının 178 kişisi (41,9) Katılıyorum  l eğine verdiği cevap ile en yüksek oranda işaretleme alan ölçek olmuştur.

O11 (*Kültür Yolu bölgesi turizm kalkınma planlarında önemli bir yere sahiptir.*) sorusuna cevap veren katılımcının 191 kişisi (44,9) Katılıyorum  l eğine verdiği cevap ile en yüksek oranda işaretleme alan ölçek olmuştur.

O12 (*Kültür Yolu'nda fiziksel  evre korunmaktadır.*) sorusuna cevap veren katılımcının 157 kişisi (36,9) Katılıyorum  l eğine verdiği cevap ile en yüksek oranda işaretleme alan ölçek olmuştur.

O13 (*Kültür Yolu'nun uluslararası tanınırlığı için yeterli düzeyde çalışmalar yapılmaktadır.*) sorusuna cevap veren katılımcının 137 kişisi (32,2) Kararsızım ölçeğine verdiği cevap ile en yüksek oranda işaretleme alan ölçek olmuştur.

O14 (*Kültür Yolu'nda sosyo-kültürel çevre korunmaktadır.*) sorusuna cevap veren katılımcının 164 kişisi (38,6) Katılıyorum ölçeğine verdiği cevap ile en yüksek oranda işaretleme alan ölçek olmuştur.

O15 (*Bölgedeki yerli ve yabancı yatırımlar kültürel turizmin sürdürülebilirliği açısından yeterli düzeye sahiptir.*) sorusuna cevap veren katılımcının 142 kişisi (33,4) Kararsızım ölçeğine verdiği cevap ile en yüksek oranda işaretleme alan ölçek olmuştur.

O16 (*Kültür ve Turizm Bakanlığı bölgedeki kültür turizmi potansiyelinin artması için yeterli düzeyde çalışmalar yapmaktadır.*) sorusuna cevap veren katılımcının 156 kişisi (36,7) Katılıyorum ölçeğine verdiği cevap ile en yüksek oranda işaretleme alan ölçek olmuştur.

O17 (*Mevcut yerel yönetimin Kültür Yolu çevresine ilişkin altyapı çalışmaları yeterli düzeydedir.*) sorusuna cevap veren katılımcının 148 kişisi (34,8) Katılıyorum ölçeğine verdiği cevap ile en yüksek oranda işaretleme alan ölçek olmuştur.

SONUÇ

21. yüzyılın ekonomik getirisinin paydaşlarından biri olan turizm endüstrisi, küresel anlamda tüm dünya ülkelerinin vazgeçilmezi haline gelmiştir. Özellikle teknolojik gelişmeler, sanayi çalışmalarının ivme kazanması ve bu gelişmelere paralel olarak yaygınlaşan şehirleşme ve beraberinde sunulan modernleşme hareketi insanlık toplumunu daha farklı arayışlar içine sürüklemiş dahası farklı yaşam sürerek dinlenme arzusunun kapılmışlardır. Arayışlarını genel olarak kitle turizmine yönelten toplumlar dinlenme ve eğlenme gibi faaliyetlerini de bir arada yapmaktadır. Toplumun belirli kesimleri bu tarz etkinliklerden ziyade gezip görerek öğrenmeyi, farklı kültürler tanımayı ve doğal yaşamla içinde barındırdığı kültürel mirasları sürdürülebilir kılmak için farkındalık oluşturarak korunaklı ve bilinçli seyahat etmektedir. Geçmiş çağlarda yaşamış olan medeniyetlere ait soyut ve somut kültürlere olan ilgi tam olarak burada devreye girmektedir. Turizm hareketinin olmazsa olmazları arasında sayılan tarihi ve doğal kaynaklar korunarak ziyaret etme bilinci ile hayata geçirilen kültür turizmi de, bu özelliği ile alternatif turizm çeşitleri arasında farklı bir yere sahiptir.

Kültürel turizm çalışmalarının sürdürülebilirliğinde bölgeye gelen turistlerin payı kadar bölgede yaşamını sürdüren yerel halkın da payı bir o kadar büyüktür. Kültür varlıklarının evrenselliği bilinerek gelen turistlere bu ölçütte davranırlar. Kendi ikamet ettikleri bölgelerde bulunan taşınmaz kültür varlıklarının gönüllü korumaları olarak buraları sürdürülebilir hale getirirler. Yerel halk, kültür turizminin ekonomiye getirisini de hesaba katarak bölge turizminin gelişimine katkı sağlayacaktır.

Araştırma da yürütülen çalışma ile Erzurum Kültür Yolu Projesi'nin kültürel miras varlıklarının korunmasında yerel halka yönelik algısının tespit edilerek, bölge insanının bireysel özelliklerinin, ekonomisinin, sosyo-kültürel etkisinin ve çevresel etkisinin birbirleri arasında olan farklılıkları ortaya konulacaktır. Sözü geçen etkilerin bulunabilmesi için araştırmada yapılan anket sonuçları çeşitli istatistiksel yöntemlerle analiz edilerek bulgular elde edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda katılım sağlayan yerel halkın Erzurum Kültür Yolu Projesi'nin kültürel miras varlıklarının korunmasında yerel halkın algısı genel oranlamada “olumlu” cevaplar verdikleri görülmüştür.

Araştırma ilk olarak Erzurum ili genelinde yapılmak istenmiştir. Fakat küresel sağlık krizi olarak ortaya çıkan COVID-19 sürecinden dolayı araştırmanın evrenini

sınırlandırarak Erzurum ili merkez ilçeleri olan Yakutiye, Palandöken ve Aziziye’de ikamet eden yerel halk oluşturmuştur. Çalışmanın yürütülmesindeki esas amaç olarak kültürel miras varlıklarının korunmasında yerel halkın algısını ölçerek kültür turizmine bakış açısını analiz ederek bölgede var olan kültür varlıklarını bu alanda değerlendirmektir.

Araştırmanın daha hızlı ve akıcı ilerleyebilmesi adına örneklem yöntem belirlenirken analiz aşamasında veri toplamanın erişilebilirliğini daha kolay kılmak için çalışmaya yakın örneklem yöntemleri kullanılmıştır. İlk aşamada 450 katılımcı olarak belirlenen kişi sayısını vermiş olduğu cevapların güvenilirliği olmadığı düşüncesiyle 25 anket çıkarılarak toplam 425 katılımcı anketi analizlerde değerlendirmeye alınmıştır.

Araştırmanın anket bölümleri iki kısım halinde hazırlanmıştır. Birinci kısmı; katılımcıların demografik bilgilerinin yer aldığı sorular, ikinci kısmı ise; beşli likert ölçeğinde hazırlanmış olan yerel halkın algıları oluşturmaktadır. COVID-19 hastalığından dolayı katılımcılarla yüz yüze anket çalışmaları yapılmamış bunun yerine Google forms üzerinden hazırlanan anket katılımcıların görüşlerine sunulmuştur.

Katılımcılardan alınan verilerden 25 kişinin anketi sayılmayarak uç değerleri çıkarılmış ve aritmetik ortalamalarla mod ve medyan değerleri karşılaştırılarak değişkenlerin normal dağılımları belirlenmiştir. Çarpıklık ve basıklık değerlerine bakılarak histogram grafikleri incelenmiştir.

Araştırmaya katılan yerel halkın demografik özellikleri incelendiğinde; cinsiyet durumları, katılımcıların 227 kişisi (%53,4) erkek, 198 kişisi (%46,6) ise kadın olduğu, yaş aralıklarının çoğunluğunu 176 kişi (%41,4) ile 26-35 yaş arasında oluşturduğu, medeni durumlarının 210 kişinin (%49,4) evli, 215 kişinin ise (%50,6) bekar olduğu görülmektedir. Eğitim durumlarında katılımcıların 148 kişi (%34,8) ile çoğunluğunu lisans cevabı oluşturmaktadır. Katılımcıların meslek dağılımlarına bakıldığında 114 kişi (%26,8) ile kamu çalışanı en çok katılan meslek olmuştur. Aylık gelir dağılımında 7001 TL ve üzeri olan 90 kişilik (%21,2) katılımcı ile en fazla cevap veren grup olmuştur. Katılımcıların yabancı dil bilme oranlarında 152 kişi (%35,8) evet yanıtını, 273 kişi (%64,2) ise hayır yanıtını vermiştir. Katılımcılara sorulan turizmle ilgili işte çalışma durumuna 67 kişi (%15,8) evet, 358 kişi (%84,2) hayır yanıtlarını vermişlerdir. Katılımcıların Kültür Yolu Projesi’nde yer alan yapıtları ziyareti durumuna 252 kişisi

(%59,3) evet derken 173 kişi ise (%40,7) hayır demiştir. Katılımcıların Kültür Yolu Projesi'nde yer alan yapıtların tarihini bilme durumuna 190 kişi (%44,7) evet yanıtı verirken, 235 kişi (%55,3) hayır yanıtı vermiştir. Araştırmanın sonucunun doğru bilgiye ulaşması için ve istatistiksel olarak güvenilirliği kanıtlanabilmesi için yerel halkın algısı ölçeğine Cronbach α analizi uygulanmıştır. Yapılan analiz değerlendirmelerine göre sonuç 0,921 olarak bulunup $0,80 \leq \alpha < 1,00$ şartını sağlayarak araştırmada kullanılan ölçeğin yüksek derecede güvenilir bir ölçek olduğu kanısına varılmıştır.

Araştırma kapsamında yerel halkın algısı analizinde yöneltilen sorulara karşılık geliştirilen hipotezlerin katılımcıların verdiği yanıtlar doğrultusunda incelendiğinde;

H1: “*Kültür varlıklarının korunmasında, yerel halkın algısı ile cinsiyet arasında fark vardır.*” Hipotezinin doğrulanabilmesi için bağımsız örneklem t testi uygulanmış ve katılımcıların cinsiyetine göre destek ve çalışma boyutlarında ($p > 0,05$) istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiş ve H1 hipotezi kabul edilmemiştir. Bu doğrultuda, erkeklerin turizmin kültürel varlıklar üzerindeki algılarının kadın katılımcılara göre daha belirleyici olduğu sonucuna ulaşılabilir. Bunu sebebi olarak erkek katılımcılar dış dünya ile daha fazla iletişim halinde olduklarından dolayı kültürel varlıklara olan algılarının daha fazla destekleyici unsur olması sebebine bağlanabilir. Kadın katılımcıların ise turizmin kültürel etkilerine olan algıları daha olumsuz olduğu kanısına ulaşılabilir.

H2: “*Kültür varlıklarının korunmasında, yerel halkın algısı ile yaşları arasında fark vardır.*” Hipotezinin doğrulanabilmesi için ANOVA testi yapılarak katılımcıların yaşına göre destek boyutunda ($p < 0,05$) istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği, çalışma boyutunda ise ($p > 0,05$) anlamlı olarak farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Levene's Test for Equality of Variances” yapılan ve iki boyutta da varyans homojenliğinin sağlandığı ayrıca destek boyutunda anlamlı farklılık bulunup homojen dağılımından dolayı Post Hoc Tukey testinde 36-45 * 46-55 yaş aralığında bulunan grup arasında anlamlı bir fark olduğu sonucuna varılmıştır. Diğer yaş aralıkları arasında herhangi bir farklılık olmaması katılımcıların kültürel algılarının yaş aralıklarına göre farklılaşmadığı kanaatine varılarak H2 hipotezi kısmen kabul edilmiştir. Ayrıca bölgede yaşayan katılımcıların yaş aralıklarına bakıldığında araştırmaya yoğunluk olarak 18-25

ve 26-35 yaş aralıklarında olan genç insanlar katılarak çalışmanın yarısından fazlasını oluşturmuştur.

H3: “*Kültür varlıklarının korunmasında, yerel halkın algısı ile medeni durumları arasında fark vardır.*” Hipotezinin doğrulanabilmesi için bağımsız örneklem t testi uygulanmış ve katılımcıların medeni durumlarına göre destek ve çalışma boyutlarında ($p>0,05$) istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiş ve H3 hipotezi kabul edilmemiştir. Buradan hareketle bekar olan katılımcıların kültürel algılarının evli olan katılımcılara göre daha fazla olduğu anlaşılabılır.

H4: “*Kültür varlıklarının korunmasında, yerel halkın algısı ile eğitim durumları arasında fark vardır.*” Hipotezinin doğrulanabilmesi için ANOVA testi yapılarak katılımcıların eğitim durumuna göre destek ve çalışma boyutlarında ($p>0,05$) istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir. H4 hipotezi kabul edilmemiştir. Araştırmada sorulan eğitim durumuna verilen cevaplarda oran olarak lisans düzeyinin en yüksek seçenek çıkması katılımcıların eğitim seviyelerinin yüksek olması ve kültürel varlıkları korumadaki algılarının daha yüksek olması kanısına varılmıştır. Ayrıca araştırma sahasında yürütülen kültürel varlıkları koruma çalışmalarının, çoğunluğunun eğitim düzeyi yüksek olan katılımcılarca farkında olmamasından dolayı yapılan çalışmalara destek vermedikleri anlamı çıkarılabilir.

H5: “*Kültür varlıklarının korunmasında, yerel halkın algısı ile meslekleri arasında fark vardır.*” Hipotezinin doğrulanabilmesi için ANOVA testi yapılarak katılımcıların meslek durumuna göre destek ve çalışma boyutlarında ($p>0,05$) istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir. H5 hipotezi kabul edilmemiştir. Katılımcıların çoğunluğunu öğrenci ve kamu çalışanının oluşturduğu çalışmanın, kültür varlıklarının bölge ekonomisindeki rolünü tam olarak algılayamamış olması hipotezin reddedilmesine sebep olduğu düşünülmektedir.

H6: “*Kültür varlıklarının korunmasında, yerel halkın algısı ile aylık gelirleri arasında fark vardır.*” Hipotezinin doğrulanabilmesi için ANOVA testi yapılarak katılımcıların aylık gelir durumuna göre destek ve çalışma boyutlarında ($p>0,05$) istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir. H6 hipotezi kabul edilmemiştir. Araştırmaya, geliri en yüksek olan katılımcılar ile hiç geliri olmayan katılımcıların yüksek oranda çıkması, ekonomik anlamda aradaki makasın açık

olmasından dolayı yerel halkın algısının başka şeylere kaymasına sebep olduğu tahmin edilmektedir.

H7: “*Kültür varlıklarının korunmasında, yerel halkın algısı ile yabancı dil bilme durumları arasında fark vardır.*” Hipotezinin doğrulanabilmesi için bağımsız örneklem t testi uygulanmış ve katılımcıların yabancı dil bilgisi bilme durumlarına göre destek ve çalışma boyutlarında ($p>0,05$) istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiş ve H7 hipotezi kabul edilmemiştir. Eğitim düzeyinin yüksek olan katılımcıların yabancı dil bilme oranının çok düşük olması araştırma açısından destekleyici bir sonuç oluşturmamış ve herhangi bir farkındalık ortaya koymamıştır.

H8: “*Kültür varlıklarının korunmasında, yerel halkın algısı ile turizm sektöründe çalışma durumları arasında fark vardır.*” Hipotezinin doğrulanabilmesi için bağımsız örneklem t testi uygulanmış ve katılımcıların turizmde çalışma durumlarına göre destek ve çalışma boyutlarında ($p>0,05$) istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilerek H8 hipotezi kabul edilmemiştir. Araştırmaya katılım sağlayanların çoğunluğunu öğrenciler ve kamu çalışanlarının oluşturmasından dolayı hipotezdeki düşüncüyü desteklememektedir. Bu da yürütülen KYP’ nin sektörde çalışan bir kişi gözüyle bakılması isteğinin oranını düşük çıkarmaktadır.

H9: “*Kültür varlıklarının korunmasında, yerel halkın algısı ile KYP’de yer alan eserleri ziyaret etme durumları arasında fark vardır.*” Hipotezinin doğrulanabilmesi için bağımsız örneklem t testi uygulanmış ve katılımcıların turizmde çalışma durumlarına göre destek ve çalışma boyutlarında ($p>0,05$) istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiş, H9 hipotezi kabul edilmemiştir. Araştırma kapsamında özellikle merkez ilçenin sınırları içerisinde yaşayan yerel halk ile sınırlandırılan evren olmasına rağmen KYP’ de yer alan yapıtları hiç ziyaret etmemiş yerel halkın olması normal bir durum olarak karşılanmamaktadır. Buradan çıkan sonuç; yerel halk için ya bulunan yapıtları merak etmediklerinden kendileri ziyaret etmemiştir ya da yerel yönetim ve ilgili kuruluşlar için yeterli düzeyde reklam, tanıtım ve çeşitli etkinliklerle bölge haklını buralara çekmeyi başaramamışlardır kanısına varılabilir.

H10: “*Kültür varlıklarının korunmasında, yerel halkın algısı ile KYP içerisinde yer alan eserlerin tarihleri ile ilgili bilgileri olup olmaması arasında fark vardır.*” Hipotezinin doğrulanabilmesi için bağımsız örneklem t testi uygulanmış ve katılımcıların

turizmde çalışma durumlarına göre destek ve çalışma boyutlarında ($p>0,05$) istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilerek H10 hipotezi kabul edilmemiştir. Katılımcıların eğitim düzeylerinin yüksek oluşu ve genç yaş aralığında yoğunluk göstermesine rağmen KYP’de yer alan kültür varlıklarının tarihlerini bilme oranının düşük olması bölge insanının tarihi yapılara ilgisizliğini ve tarihleri ile alakalı bir araştırma yapmadıkları öngörülmektedir.

Araştırmayı genel anlamıyla değerlendirmek gerekirse, Erzurum ili merkez ilçelerinde yaşayan yerel halkın kendi bölgesinde hakim olan turizm hareketliliğindeki farkındalığı henüz tam olarak yerleşmemiştir. Özellikle şehir merkezinde KYP’nde yer alan kültür varlıklarına olan ilgi ve alakanın yetersiz olması yerel halkın sorumluluğu kadar kurum ve kuruluşların da sorumluluğundadır. Bu olumsuz etkiyi ortadan kaldırmak amacıyla yerel yöneticiler ile halk arasında bir komite kurularak üstesinden gelinebilir. Yöneticiler, KYP tanıtımlarının önceliğini yerel halka yapması ile kendi sahasında var olan kültürel değerleri bilmeleri yerel halk adına yararlı olacaktır. Bunun yanı sıra araştırmaya katılan katılımcıların vermiş olduğu yanıtlar neticesinde araştırma sahasının fiziksel anlamda korunması yeterli olmadığı, KYP’nin uluslararası düzeyde tanınmamış olması ve bunun için yeterli çalışmaların yapılmaması da dikkat çeken diğer unsurlardır. Şehrin kültür turizminde gelişmesine mani olacak zayıf yönler belirlenerek öncülüğünü yerel kurum ve kuruluşların yapmasıyla gerekli tedbirlerle değişiklikler yapılarak daha farklı ve olumlu sonuçlar alınabilir.

Araştırma verilerinin sonuçlarına bakıldığında kültürel miras varlıklarının korunmasında yerel halkın algısı konusuyla alakalı yerel yöneticilere, kuruluşlara, yerel halka, turizm sektöründe yer alan paydaşlara ve yapılacak olan akademik çalışmalara bazı öneriler sunulabilir.

- Erzurum ili iklimsel nedenlerden dolayı var olan ulaşım imkanlarının gelişmesine farklı alternatifler getirerek ulaşım olanaklarının gelişmesi sağlanabilir.
- Yerel halkın KYP’nde yer alan yapılar hakkında fazla bilgiye sahip değildir. Bunun için yerel halk bu konu da kendini geliştirecek çalışmalara katılıp kültür varlıklarının ekonomik anlamda farkındalık oluşturulması adına çözümler

üretebilir. Yöneticiler de bu konu ile alakalı çeşitli kurs, seminer, tanıtım maksatlı eğitici ve öğretici ziyaretler düzenleyebilir.

- Uluslararası alanda yetersiz tanıtım faaliyetlerinin olduğu belirlenmiştir. KYP sahasında yer alan kültürel yapıtlar için teşvik edici seyahatler yapılması maksadıyla turizm pazarında tanıtım faaliyetleri düzenlenebilir.
- Bölgenin özellikle kültür turizminde bakırlığı göz önünde bulundurularak yeni yatırımcılara teşvik edici imkanlar sunulabilir.
- Araştırmaya katılım gösteren yerel halkın eğitim düzeyinin yüksek olup yabancı dil bilme oranının düşük olması araştırma sahasına gelecek olan yabancı turistlerde kötü imaj bırakmaması adına en azından turizm faaliyetlerinde mesleki yabancı dil terimlerini bilecek kadar eğitimler alınabilir.
- Tüm meslek grupları için turizmle alakalı kendi alanlarını kapsayacak eğitim ve bilgilendirme çalışmaları yapılabilir.
- KYP 'nin esas amacı turizmde sürdürülebilir bir ürün bırakmaktır. Bu yüzden elde olan kültür varlıklarının ziyaretleri esnasında daha korunaklı bir şekilde yapılması adına Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesinde ilgili koruma personelleri görevlendirilebilir.
- Bölge halkı kültür varlıklarına karşı bilinçlendirilerek, gelen ziyaretçilere karşı hoşgörü ve nezaket çerçevesinde yaklaşmalıdır. Çevre esnafları da kültürel varlıkları korumada farkındalık yaratmak adına kültür varlıklarını korumada bilgilendirilip fahri koruma gönüllüleri olarak varsayılabilir.
- KYP'yi detaylı olarak bilmeyen veya öğrenmek isteyenler için var olan tanıtıcı el rehber kitapçıkları revize edilerek yerel halka dağıtımı sağlanabilir.

Sonuç olarak, Erzurum'da var olan turizm çeşitliliği ve kültür turizmi etkilerinin, ekonomik, çevresel ve sosyo-kültürel anlamdaki çalışmalar yerel halk üzerinde olumlu yönde fazla bir etki oluşturmamıştır. Oluşan bu olumsuz etkileşimi en aza indirgeyebilmek adına, yürütülen kültür turizmini canlandırma çalışmalarına yerel yöneticiler bölge halkı ile birlikte hareket etmelidir. Yönetici-yerel halk arasından kurulan bu köprü ile yürütülen proje daha da kapsamlı hale gelecektir. Bölge halkının özellikle yerel ekonomi de sunacağı tekliflerle de bölgede turizm yatırımında daha farklı zenginleşmeler olarak hem yerel hem de ulusal anlamda ekonomik getiri sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Ağger, V. (2011). *Universiade 2011 Kış Oyunlarının Erzurum Kış Turizmi Potansiyeline Etkileri*. (Yüksek Lisans Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aktaş, A. (2002). *Turizm İşletmeciliği ve Yönetimi*. (2.Baskı). Antalya: Detay Yayıncılık.
- Andarabi, F. F. (2012). *Cittaslow Markasına Sahip Şehirlerde Yerel Halkın Turizme Yaklaşımı Üzerine Bir Analiz: Seferihisar Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Andereck, K. L., Valentine, K. M., Knopf, R. C. ve Vogt, C. A. (2005). "Residents' Perceptions of Community Tourism Impacts". *Annals of Tourism Research*, 32(4), 1056-1076.
- Arınç, P. C. (2002). *Selçuk'ta Kültür Turizmi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü.
- Atik, Ş. (2013). "Kültür Varlıklarının Sürdürülebilirliğinin Sağlanması", *Uluslararası Güvenlik Kongresi*, Hasret Çomak ve Ayşegül Gökalp Kutlu (Ed.). Bildiriler Kitabı, Ekim 8-9, (834-843). Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Yayınları.
- Avcıkurt, C. (2003). *Turizm Sosyolojisi: Turist Yerel Halk Etkileşimi*. Ankara: Detay Yayınları.
- Avcıkurt, C. (2007). *Turizm Sosyolojisi: Turist-Yerel Halk Etkileşimi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Avcıkurt, C. (2015). *Turizm Sosyolojisi: Genel ve Yapısal Yaklaşım*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Aydın, M. ve Güner, S. (2013). "Kültürel Mirasta Risk Yönetimi", *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 3(1), 70-81.
- Aydın, T. (2012). "Taş Süsleme Erzurum Çifte Minareli Medrese Örnekleri", *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14 (23), 101-107.
- Aytaç, Ö. (2002). *Sosyoloji-Bir Giriş Denemesi*. Elazığ: Dünya Matbaacılık.

- Bahar, O. (2006). T"urizm Sekt"r"n"n T"rkiye'nin Ekonomik B"y"mesi "zerindeki Etkisi: VAR Analizi Yaklaşımı". *Y"netim ve Ekonomi Dergisi*, 13(2), 137-150.
- Bastem, S. (2007). *Termal Turizmi ve Erzurum'un Termal Turizm Potansiyeli*. (Y"ksek Lisans Tezi). Erzurum: Atat"rk "niversitesi Sosyal Bilimler Enstit"s"i.
- Bastem, S. (1997). *Termal Turizmi ve Erzurum'un Termal Turizm Ppotansiyeli*. (Yayımlanmamış Y"ksek Lisans Tezi), Erzurum: Atat"rk "niversitesi Sosyal Bilimler Enstit"s"i.
- Beygu, A.ř. (1936). *Erzurum Tarihi Anıtları, Kitabeleri*. İstanbul: Bozkurt Basımevi.
- Birov, Victoria A. (1998). "Prize or Plunder?: The Pillage of Works of Art and the International Law of War", *New York University Journal of International Law and Politics*, 30(201-249).
- Boran, A. (2002), "T"rk Sanatında Kale Mimarisi", *T"rkler*, Ankara: Doğu Coğrafya Dergisi.
- Boz, M. (2004). *Turizmin Gelişmesinde Alternatif Turizm Pazarlamasının "nemi* (Doktora Tezi). İstanbul: Marmara "niversitesi Sosyal Bilimler Enstit"s"i.
- Bulut, S. (1997). *Erzurum "arşı Pazar*. Erzurum: Erzurum Halk Oyunları-Halk T"rk"leri Derneği Yayıncılık.
- B"y"k"zt"rk, ř., Kılı" "akmak, E., Akg"n, "E., Karadeniz, ř. ve Demirel, F. (2014). *Bilimsel Araştırma Y"ntemleri*. (17. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Ceylan, " (2008). *Taşınır K"lt"r ve Tabiat Varlıkları Ka"ak"lığı Su"u (K"lt"r ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu m.32, 68)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: Marmara "niversitesi Sosyal Bilimler Enstit"s"i.
- City Tourism & Culture The European Experience, ETC Research Report, No 2005 / 1 Brussels, February 2005, 123-124.
- Csapo, J. (2012). "The Role and Importance of Cultural Tourism in Modern Tourism Industry". *İ"inde Strategies for Tourism Industry-Micro and Macro Perspectives: InTech*. Sutherland, Johanna. Emerging New Legal Standards for Comprehensive Rights, 27/1, Environmental Policy & Law, 1997, 13-30.

- Çolak, E. (2017). *Muğla Halkının Turizm Olgusuna ve Turizm Etkilerine Bakış Açılarını Anlamaya Yönelik Bir Alan Araştırması*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çakır, M. (2010). “Kültürlerarası İletişimin Bir Yönü: Özün Ötekileştirilerek Yabancılaştırılması”. *Anatolia Turizm Araştırma Dergisi*, 21(1), Bahar, 75-84. Prof. Dr. Hasan Işın Özel Sayısı.
- Çal, H.(2005). “Osmanlı’dan Cumhuriyete Eski Eserler Kanunları”, *Prof. Dr. Kazım Yaşar Koparman’ a Armağan*, (234-270), Ankara: Berikan Yayınları.
- Çelik, M. (1997). *Erzurum Kitabı*, İstanbul: Erzurum Kitaplığı.
- Çelik, Ü. Ülkü, (2012). *Side Yöresine Yönelik Turistik Talep Üzerinde Kültürel Varlıkların Etkisi*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Çulha, O. (2008). “Kültür Turizmi Kapsamında Destekleyici Turistik Ürün Olarak Deve Güreşi Festivalleri Üzerine Bir Alan Çalışması”. *Journal of Yaşar University*, 3(12), 1827-1852.
- Dağ, A. E. (2004). *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğü*. İstanbul: Anka Yayıncılık.
- Deery, M., Jago, L., ve Fredline, L. (2012). “Rethinking Social Impacts of Tourism Research: A New Research Agenda”. *Tourism Management*, 33, 64-73.
- Demlikoğlu, U. (2013). *Teşkilat ve İşleyiş Bakımından 18.Yüzyılda Erzurum Kalesi*. (Yayımlanmış Doktora Tezi). Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Denk, E. (2018-2019). *Genel Turizm: Turizm ve Otel İşletmeciliği Programı*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Meslek Yüksek Okulu.
- Doğanay, H. ve Doğanay, S. (2005). “Palandöken Dağı’nın Kış Turizmi Potansiyeli ve Değerlendirilmesindeki Yeni Gelişmeler”. [Bildiri]. *Ulusal Coğrafya Kongresi*, 29-30 Eylül 2005 (s. 151-165.). İstanbul: İ. T. Ü.
- Doğanay, H. (2000). *Coğrafyaya Giriş*. Konya: Çizgi Yayınevi.
- Doğanay, H. (1989). *Erzurum Turistik Potansiyeli*. (s.163). İstanbul: Turizm Yıllığı.

- Dülger, M. V. (2014). “Kültür Varlıklarının ve Sanat Eserlerinin Hukuki Açıdan Korunması”. *İstanbul Hukuk Fakültesi Dergisi*, İstanbul Medipol Üniversitesi, 1, 107- 161
- Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tanci. (2004). *İbn Battûta Seyahatnamesi*, 1. C. (Çev. A. S. Aykut). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Eldek, S. Deniz, (2019). *Turistik Ve Kültürel Varlıkların Tanıtımında Cut Out Tekniği Uygulaması (Hezarfen İle Galata ve Kız Kulesi'nin Hikâyesi)*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erdoğan, H. (1996). *Uluslararası Turizm*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi.
- Erözkan, A., Ekiz, D., Bozkurt, E., İnanç, H., Gelen, İ., Taşlı, İ., Gündoğdu, K., Deniz, L., Yiğit, N. ve Çakıcı, Y. (2007). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. (Ed: Ekiz, D.). İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- Ervakit, E. (2021). *Erzurum İli Kongre Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi: Turizm Konaklama İşletmeleri Yöneticilerine Yönelik Bir Uygulama*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). (s.32). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Evliya Çelebi b. Derviş Mehmet Zilli (2006). *Seyahatname*, (Haz: Tefik Temelkuran-Necati Aktaş-Mümin Çevik). İstanbul: Yeni Şafak, Kültür Armağanı, 76-180.
- Evliya Çelebi (2008). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Bursa-Bolu-Trabzon-Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit* (2. C., 1. Kitap). (Haz. Y. Dağlı ve S. A. Kahraman). İstanbul: Yapı Kredi Yayıncılık.
- Fagence, M. (2003). *Tourism in Destination Communities*. Cambridge: Cabi Publishing.
- Garcia, F. A., Vazquez, A. B., Macias, R. C. ve Pelages Fernandez, M. A. (2016). “Resident’s Perceptions of Tourism Development in Benalmadema (Spain)”. *Tourism Management*, 54, 259-274.
- Genim, S. (2002). “Kültür Turizmi”, (205-210). *T.C Turizm Bakanlığı II. Turizm Şuarası Bildirileri III*. Cilt Ankara: Turizm Bakanlığı.
- Gezi Rehberi (2008). *Erzurum*. İstanbul: Tablet İletişim.

- Gottlieb, Yaron (2005). "Criminalizing Destruction of Cultural Property: A Proposal for Defining New Crimes under the Rome Statute of the ICC", *Penn State International Law Review*, Vol.23, 857-896.
- Gök, Y. (2000). "Çevre Yollarının Erzurum Peyzajına Etkileri". *Türk Coğrafya Dergisi*, cilt(sayı 0), 35-155, s. 162.
- Gursoy, D., Jurowski, C. ve Uysal, M. (2002). "Resident Attitudes A Structural Model Apporoaching". *Annals of Tourism Research*, 29(1), 79-105.
- Güçer, E. (2004). *Türkiye'deki Turizm Eğitimi İle Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerdeki Turizm Eğitiminin Karşılaştırılması ve Sektörün Turizm Eğitiminden Beklentileri* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gül, S. (2018). "Erzurum Narmanlı Camii Ahşap Mahfilindeki Kalemışı Süslemeler". *Art- Sanat Dergisi*, Sayı 10, 65.
- Gülcan, B. (2010). "Türkiye'de Kültür Turizminin Ürün Yapısı ve Somut Kültür Varlıklarına Dayalı Ürün Farklılaştırma İhtiyacı". Ankara: *İşletme Araştırmaları Dergisi*. 2(1), 99-120.
- Gürbüz, Osman (2004). *Anadolu Selçukluları Döneminde Erzurum (1202-1318)*. Ankara: Aktif Yayınevi.
- Güvenç, B. (1974). *İnsan ve Kültür*. (2.Baskı). İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Yuvalı, A. (1996). "Mozaik Kültür Kavramının Türk Kültür Tarihi Bakımından Değerlendirilmesi". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 7, 211-212.
- Genim, S. (2002). "Kültür Turizmi", *T.C. Turizm Bakanlığı II. Turizm Şurası Bildirileri*, 12-14 Nisan 2002. Ankara.
- Gündoğdu, H. (2018). "Tarihi Geçmişle Erzurum Kalesi". *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, Sayı 3, 177–187.
- Gündoğdu, H.; (tsz.), "Geçmişten Günümüze Erzurum ve Çevresindeki Tarihî Kalıntılar", *Şehr-i Mübârek Erzurum*, Ankara: Erzurum Belediyesi Kültür Yay., 137-240.

- Gündoğdu, H. (2015). “Çifte Minareli Medrese’nin Son Restorasyonunda Ortaya Çıkan Yeni Bulgular”. *Restorasyon Yıllığı Dergisi*, 10: 40.
- Gündoğdu, H. (2015). “Erzurum Çifte Minareli Medrese’nin Son Restorasyonunda Ortaya Çıkan Yeni Bulgular”. *Vakıf Restorasyon Yıllığı*, Sayı:10, 36-44.
- Gürbüz, A. K. (1999). “Piyasa Ekonomisi ve Kültür Turizmi”. *Kültür Turizmi Semineri 21– 22 Nisan*, Karaelmas Üniversitesi Safranbolu Meslek Yüksek Okulu Turizm-Otelcilik Programı Yayınlanmış Bildirileri, s.7-20, Zonguldak.
- Gilldens, A. (2000). *Sosyoloji* (Çev.: H. Özer, C. Güzel). Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Hacıoğlu, N. ve Avcıkurt, C. (2008). *Turistik Ürün Çeşitlendirmesi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Hochgatterer, A. (1996). “Kulturtouristische Angebotsformen. Am Beispiel des oberösterreichischen Busreiseveranstaltermarktes”. *Tourismus Panorama*. 2(3), 10.
- Hussein, A. H. ve Saç F. (2008). *Genel Turizm: Gelişimi ve Geleceği*. Ankara: Siyasal Yayınları.
- İncekara, A. (1998). *Doğu Anadolu’da Kış Turizmi ve Gelişme Olanakla*. İstanbul: İTO Yayın No: 1998-18.
- İslamoğlu, A., & Alınacı, Ü. (2016). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemi*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Kahraman, F. Ş. (2018). *Uluslararası Silahlı Çatışmalarda Kültürel Varlıkların Korunması*. (Yayımlanmış Doktora Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kar, M. Zorkirişçi, E.ve Yıldırım, M. (2004). “Turizmin Ekonomiye Katkısı Üzerine Ampirik Bir Değerlendirme”, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 8, 87-112.
- Kara, F. (2017). “Saltuklu Dönemi Erzurum Kitabeleri”. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı:43, 363-365.
- Karaca, Z. vd. (2018). *Erzurum İli Sosyo-Ekonomik Profili*. Erzurum: Erzurum Teknik Üniversitesi Yayınları.

- Karakaş, Z. (2012). *Erzurum'da İlhanlılar Dönemi (1256-1336)* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karamağaralı, H. (1981), "Erzurum Ulu Camii". *Yıllık Araştırmalar Dergisi* III, 140-150.
- Karpuz, H. (1993). "Erzurum ve Çevresindeki Bazı Selçuklu Kaleleri", *I-II. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri*, 158-159.
- Karpuz, H. (1993). *Türk İslam Mesken Mimarisinde Erzurum Evleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Karpuz, H. (1976). *Erzurum'da Türk- İslam Yapıları*, Ankara: Kültür Bakanlığı İller Serisi: 1.
- Kayserili, A. (2011). *Erzurum Şehri'nin Kültürel Coğrafyası (Maddi Kültür Öğelerine Göre)*, (Yayımlanmış Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Khalilova, K. (2008). *Kültür Turizmi Bakımından Azerbaycan Şirvan Bölgesinin Arz Potansiyelinin Değerlendirilmesi*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi
- Kozak, N., Kozak, Akdoğan M., ve Kozak, M. (2008). *Genel Turizm*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Kılıç, C. (2000), *Turizm Sektöründe İstihdamın Niteliğini Etkileyen Faktörler ve Türkiye'de Beş Yıldızlı Otellerin Analizi*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Kim, K. (2002). *The Effects of Tourism Impacts Upon Quality of Life of Residents in the Community*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Virginia: The Virginia Polytechnic Institute and State University.
- Koca, H., Zaman, S., Coşkun, O., (2007). "Erzurum'un Spor-Kamp Turizmi Potansiyeli", *Erzurum: Doğu Coğrafya Dergisi*, Sayı:18, 210.
- Koday, Z., Erhan, K. (2008). "Erzurum İlinin İdari Coğrafya Analizi". *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(41), 231-248.
- Konukçu, E., (1989). "Tarihte Erzurum", *Şehri Mübarek Erzurum*. Ankara: Erzurum Belediyesi Kültür Yayınları.

- Konukçu, E. (1992). *Selçuklulardan Cumhuriyete Erzurum*. Ankara: Yüksek Öğretim Kurulu Matbaası.
- Konyalı, İ. H. (1960). *Abideleri ve Kitabeleri ile Erzurum Tarihi*. İstanbul: Erzurum Tarihini Araştırma ve Tanıtma Derneği Yayınları, Sayı:2, 10-419.
- Kozak, N., Kozak, M.A., Kozak, M. (2001). *Genel Turizm: İlkeler ve Kavramlar*. (5. Baskı), Ankara: Detay Yayınları.
- Kozak, N., Kozak, Akoğlan M. ve Kozak, M. (2015). *Genel Turizm: İlkeler – Kavramlar* (Yenilenmiş 18. Baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Kuban, D. (1995). “Türk Ev Geleneği Üzerine Gözlemler”, *Türk ve İslam Sanatı Üzerine Denemeler*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Kuran, A. (1969). *Anadolu Medreseleri*. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayıncılık.
- Kurdoğlu, O. (2001). “Koruma Alanları ve Ekoturizmin Karadeniz Bölgesi Açısından İrdelenmesi”. *Orman ve Av, Türkiye Ormancılar Derneği Yayını*, (78/ 4), s.4.
- Küçükkuşurlu, M-Çelik, Ş. (2013). *Erzurum Kalesi*. İstanbul: EBB Yayınevi.
- Külekçi, E.A. (2012). *Oltu ve Olur (Erzurum) İlçeleri Doğal ve Kültürel Kaynaklarının Ekoturizm Açısından Değerlendirilmesi*. (Yayımlanmış Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Kürkçüoğlu, E. (2007). *Orta Çağ'da Erzurum (V.-IV. Yüzyıllar)*. Erzurum: Güneş Vakfı Yayınları.
- Kürkçüoğlu, E. (2007). *Ortaçağ'da Erzurum (V-XV. Yüzyıllar)*. Erzurum: Güneş Vakfı.
- Kürüm, N. (2005). *Uluslararası İlişkilerde Kültür Varlıklarının Yeri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Logan, William S. (2007). “Closing Pandora’s Box: Human Rights Conundrums in Cultural Heritage Protection, Cultural Heritage and Human Rights”, H. Silverman ve D. F. Ruggles (Eds.), Springer, 33-52.
- Lorcu, F. (2015). *Örneklerle Veri Analizi SPSS*. Ankara: Detay Yayıncılık.

- Lippman, M. (1998). "Art and Ideology in the Third Reich: The Protection of Cultural Property and the Humanitarian Law of War", *Penn State International Law Review*, Vol.17, 1-97.
- Mason, P. (2003). *Tourism Impacts, Planning and Management*. London: Butterworth Heinmann Press.
- Meydan U. S. ve Baykan, E. (2007). "Kültür Turizmi ve Turizmin Kültürel Varlıklar Üzerindeki Etkileri". *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2, 30-49.
- Nusret, M. (1338/1920), *Târihçe-i Erzurum veyâhud Hemşehrilere Armağan*. İstanbul: Ali Şükrü Matbaası.
- Ovla, H. D., & Taşdelen, B. (2012). "Aykırı Değer Yönetimi". *Mersin Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 5(3), 1-8.
- Önköl, H. (1996). *Anadolu Selçuklu Türbeleri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınevi.
- Öter, Z., Ö., O. N. (2005). Kültür Amaçlı Seyahat Eden Turistlerde Destinasyon İmajı: Selçuk-Efes Örneği. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, Cilt 16, Sayı 2, S. 127- 138, Güz.
- Özgüç, N. (2003). *Turizm Coğrafyası*. (s.94). İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Öztürk, Y. ve Yazıcıoğlu, İ. (2002). "Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Alternatif Turizm Faaliyetleri Üzerine Teorik Bir Çalışma", *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2, 21-31.
- Özdamar, M. (2011). *Şanlıurfa'da Kültür Turizmi: Şanlıurfa'ya Kültür Turizmi Kapsamında Seyahat Acentaları ile Gelen Yerli Turistlerin Profilini ve Anlık Satın Alma Davranışlarını Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Mersin: Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özdemir. T. (2011). *Erzurum Mahallelerindeki Ortaçağdan Kalma Tarihi Eserler (V.Xv.Yüzyıllar Arası)*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özel, S.(1998). *Uluslararası Alanda Kültür Varlıklarının Korunması*. İstanbul: Alkım Yayıncılık.

- Özkan, H. (2000). *XI-XII. Yüzyılda Anadolu Türk Mimarisinin Oluşumunda Doğu Anadolu'nun Rolü*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özkan, H. (2016). *Saltuklu Mimarisi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları No: 1154. 34-116.
- Prott, Lyndel V. ve Patrick J. O'Keefe. (1992). "Cultural Heritage or 'Cultural Property?'" *International Journal of Cultural Property*, 1(2), 307-320. *Protection Of Cultural Property Military Manual*.
- Richards, G. (2001). *Cultural Attractions and European Tourism*, Newyork: CABI Publishing.
- Sarı, C. (2008). "Antalya'nın Alternatif Turizm Kaynakları, Planlama Yaklaşımları ve Öneriler". *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(16), 12-45.
- Sarıkaya L. Y. (2011). "Kültür Mirasına İlişkin Koruma Politikaları ve Uygulamalarında Kamu Yararı İlkesi", *Toplum ve Demokrasi*, Yıl 5, Sayı 11, 115-132.
- Seyitoğlu, B. (1999). *Erzurum Masalları*. İstanbul: Dergah Yayıncılık.
- Sezgin, M. ve Ünüvar, Ş. (2011). *Sürdürülebilirlik ve Şehir Pazarlaması Ekseninde Yavaş Şehir*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Solmaz, G. (2000). *Ortaçağ'da Erzurum-Kars Kaleleri*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Subaşılar, B. (2007). *Turizm Tanıtımında Kültür Turizminin Yeri İstanbul Üzerine Bir Uygulama*. (Yayımlanmış Doktora Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sider, Gerald M. (1986). *Culture and Class in Anthropology and History: A Newfoundland Illustration*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Som, M.N., (2005). *Tarihçe-i Erzurum*. (Çev.: Ahmet Fidan). İstanbul: Dergâh Yayınları Erzurum Kitaplığı: 23.

- Şebin, K. (2009). *Erzurum Kış Sporları Turizmi İle İlgili Yöre Halkının Tutum ve Beklentileri*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimler Enstitüsü.
- Tabachnick, B. G. & Fidell, L. S. (2015). *Çok Değişkenli İstatistiklerin Kullanımı*. (Çev. Ed. Mustafa Baloğlu). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Taflan, H. (2008). *Erzurum Yakutiye Medresesi Taç Kapısı Üzerindeki Taş Kabartmalar Üzerine Bir Araştırma*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Taşyürek, M. (2010). *Erzurum Türbeleri ve Ziyaret Yerleri*. Erzurum: Palandöken Belediyesi Kültür Serisi-3.
- Tetik, N. (2012). *Turist Rehberlerinin Ekoturizm Alanındaki Yeterlilikleri: Doğu Karadeniz Örneği*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tezcan, K., Önal, Y.B., Karadeniz E. ve Kandır S.Y. (2007). *Türk Turizm Sektörü ve Vergi Uygulamaları*. Adana: Nobel Kitabevi.
- Thurlow, Matthew D. (2005). "Protecting Cultural Property in Iraq: How American Military Policy Comports with International Law", *Yale Human Rights & Development Law Journal*, Vol.8, 152-187.
- Theobald, William F. (1998), *Global Tourism*, Second Edition, Great Britain: Butterworth-Heinemann.
- Tören, E., Kozak, K., Demiral, G.N. (2012). "Eskişehir'in Kültürel Miras Varlıklarının Korunmasında Kamu Kurumlarının Rolü". *Aksaray Üniversitesi İİBF Dergisi*, 4(2), 71-72.
- Timothy, D. J. ve Boyd, S. W. (2003). *Heritage Tourism*. Harlow: Printice Hall.
- Tuna, M. (2007). *Turizm, Çevre ve Toplum*. (İkinci baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Tunç, Azize ve Saç, Firuzan (1998). *Genel Turizm Gelişimi Geleceği*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Turhan, M. (1994). *Kültür Değişmeleri (Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Teknik)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.

- Uçkan, Y.O. ve Uçkan, E. (2004). “Tarihi Kent Dokularının Korunması ve Geleceğe Taşınmasında Bir Örnek Olarak Eskişehir Odunpazarı Kentsel Siti”. *Birinci Uluslararası Düünden Bugüne Eskişehir Sempozyumu Bildiri Kitabı*. (447-461). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Uluslan, Y. (2009). *Alternatif Turizm Çeşitlerinin Turizm Potansiyeline Etkisi: Konya Örneği*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Umar, B. (1993). *Türkiye’de ki Tarihsel Adlar*. İstanbul: İnkılap Yayınevi.
- Ural, A. ve Kılıç, İ. (2013). *Bilimsel Araştırma Süreci ve SPSS İle Veri Analizi*. (4 Baskı), Ankara: Detay Yayıncılık.
- Usal, A. Kuşluvan, Z. (2002). *Davranış Bilimleri, Sosyal Psikoloji*, (Dördüncü Baskı). İzmir: Barış Yayınları.
- Ünal, Hüseyin R. (1992). *Erzurum Yakutiye Medresesi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayıncılık.
- Ünal, R. H. (1995). “Erzurum (Mimari)”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, (11,329-330). İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ünal, R.H. (1973). “Erzurum İli Dahilindeki İslami Devir Anıtları Üzerine Bir İnceleme”. *Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, Sayı: 6. Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını. s.72.
- Ünal, Z. G. (2014). *Kültürel Mirasın Korunması*. İstanbul: İSMEP Rehber Kitaplar.
- Ünlüönen, K., A. Tayfun ve A. Kılıçlar (2007). *Turizm Ekonomisi*. (1. Basım). Ankara: Nobel Yayınları.
- Ünüsan, Çağatay ve Sezgin, Mete (2005), *Turizmde Strateji Eksenli Pazarlama İletişimi*, (1. Baskı). Konya: Nüve Kültür merkezi Yayınları.
- Yasin, M. (2005). “Kentsel Dönüşüm Uygulamalarının Hukuksal Boyutu”. *TBB Dergisi*, 60, 105-138.
- Yaşantı, A. S. A. (2019). *İbn Battûta Seyahatnâmesi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Yurttaş, H. (2001). “Erzurum Ulu Camii'ne Ait Yeni Bir Kitabe ve Yapı Hakkında Bazı Düşünceler”. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Atatürk Üniversitesi, Sayı:17, 198-205.
- Yurttaş, H., Kındıgılı, M.L. (2012). “Kesinleşen Tarih ve Yeni Bir Ad”, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 47-90.
- Yurttaş, H., Özkan, H., Köşklü, Z., Tali, Ş., Okuyucu, D., Geyik, G. ve Kındıgılı, M., (2008). *Yolların, Suların ve Sanatın Buluştuğu Şehir Erzurum*, Ankara, 93-137.
- Yurttaş, H. (2000). “Fuat Bey’in Erzurum Haritası”. Erzurum: *Atatürk Üniversitesi Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 15, 50.
- Yurttaş, H., Köşklü, Z. (2017). “Erzurum İli Vakfiyelerinde Taş Özetler”. *Ankara Türk Dünyası, Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı: 44, 358-360.
- Yuvalı, A. (1996). “Mozaik Kültür Kavramının Türk Kültür Tarihi Bakımından Değerlendirilmesi”. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7, 211-219.
- Zengin, B. (2006), *Turizm Coğrafyası Türkiye Genel ve Bölgeler Turizm Coğrafyası*, Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş 2. Baskı. İstanbul: Değişim Yayınları.

İNTERNET KAYNAKLARI

- URL 1: Oktayer, N., Susam., N. ve Çak, M. (2007). *Türkiye’de Turizm Ekonomisi*. (t.y.). <http://www.ito.org.tr/itoyayin/0016481.pdf> adresinden (Erişim Tarihi: 16 Kasım 2021).
- URL 2: Türk Dil Kurumu. <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 22 Kasım 2021).
- URL 3: İstanbul Üniversitesi. https://cdn-acikogretim.istanbul.edu.tr/sosyal_antropoloji/ (Erişim Tarihi: 23 Kasım 2021).
- URL 4: Ankara Üniversitesi, 2021. https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/61351/mod_resource/content/1/8.K%C3%9CLT%C3%9CR%20VE%20DAVRANI%C5%9E.pdf (Erişim Tarihi: 25 Kasım 2021).
- URL 5: Atlas, (2011). (The Association for Tourism and Leisure Education), Web: www.atlas-euro.org. (Erişim Tarihi: 27 Kasım 2021).
- URL 6: Kiper, P. (2004/4). Küreselleşme Sürecinde Kentlerimize Giren Yeni Tüketim Mekanları ve Yitirilen Kent Kimlikleri, s.14-18. Web: www.spo.org.tr. (Erişim Tarihi: 02 Aralık 2021).
- URL 7: Kültür ve Turizm Bakanlığı,(2021). Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi (ktb.gov.tr) (Erişim Tarihi: 29 Kasım 2021).
- URL 8: Kültür ve Turizm Bakanlığı (2021). Kültürel Varlıklar. www.kulturturizm.gov.tr (Erişim Tarihi: 29 Kasım 2021).
- URL 9: UNSECO,(2021). <http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CLT/pdf/MilitaryManuel-En.pdf> (Erişim Tarihi: 29 Kasım 2021)..
- URL 10: UNSECO,(2021). https://pax.unesco.org/la/country-tr-fr.html#* (Erişim Tarihi: 30 Kasım 2021).
- URL 11: Mumcu, Ahmet (1969). “Eski Eserler Hukuku ve Türkiye”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XXVI(3-4), 41-76. Web, www.dergipark.org.tr/ (Erişim Tarihi: 01 Aralık 2021).
- URL 12: Resmi Gazete (2021). Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşmeye Türkiye Cumhuriyetinin Katılmasının Uygun Bulunduğu Hakkında

Kanun, No: 2658, Kabul Tarihi: 14.04.1982, Resmi Gazete ile Yayımlı: 20.4.1982 Sayı: 1767. Web, <https://tursab.org.tr/> (Erişim Tarihi: 01.12.2021).

URL 13: UNSECO (2021). Member States, UNESCO, Web, <https://en.unesco.org/countries/member-states> (Erişim Tarihi: 30 Kasım 2021).

URL 14: Resmi Gazete (2021). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18113.pdf> (Erişim Tarihi: 02 Aralık 2021).

URL 15: UNSECO (2021). <https://www.mfa.gov.tr/unesco2019.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 02 Aralık 2021).

URL 16: UNSECO, (2021). <http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/illicit-traffic-of-cultural-property/> (Erişim Tarihi: 02 Aralık 2021).

URL 17: Türkiye Büyük Millet Meclisi, (2021). http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/ (Erişim Tarihi: 02 Aralık 2021).

URL 18: Kültür ve Turizm Bakanlığı (2021). <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR,43216/dunya-kulturel-ve-dogal-mirasin-korunmasi-sozlesmesi.html> (Erişim Tarihi: 02 Aralık 2021).

URL 19: Türkiye Büyük Millet Meclisi, (2021). <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5448.html>, (Erişim Tarihi: 02 Aralık 2021).

URL 20: Kültür ve Turizm Bakanlığı (2021). <https://teftis.ktb.gov.tr/TR-14268/avrupa-mimari-mirasinin-korunmasi-sozlesmesi.html> (Erişim Tarihi: 02 Aralık 2021).

URL 21: KUDAKA, (2021). https://kudaka.ka.gov.tr/assets/upload/dosyalar/erzurum_turizm_sektoru_raporu_ozet.pdf (Erişim Tarihi: 04 Aralık 2021).

URL 22: KUDAKA, (2021). https://kudaka.ka.gov.tr/assets/upload/dosyalar/erzurum_turizm_sektoru_raporu_ozet.pdf (Erişim Tarihi: 04 Aralık 2021).

URL 23: KUDAKA, (2021). https://kudaka.ka.gov.tr/assets/upload/dosyalar/erzurum_turizm_sektoru_raporu_ozet.pdf (Erişim Tarihi: 05 Aralık 2021).

URL 24: Coğrafya Dünyası, (2021). <https://www.cografya.gen.tr/tr/erzurum/ekonomi.html> (Erişim Tarihi: 06 Aralık 2021).

URL 25: wowTURKEY (2021). www.wowturkey.com. (Erişim Tarihi: 06 Aralık 2022).

- URL 26: KUDAKA, (2021). https://kudaka.ka.gov.tr/assets/upload/dosyalar/erzurum_turizm_sektoru_raporu_ozet.pdf (Erişim Tarihi: 06 Aralık 2021).
- URL 27: Cittaslow Tütkiye (2021). <https://cittaslowturkiye.org/sik-sorulan-sorular/> (Erişim Tarihi: 06 Aralık 2021).
- URL 28: Erzurum Valiliği, (2021). <http://www.erzurum.gov.tr/sehrimiz> (Erişim Tarihi: 07 Aralık 2021).
- URL 29: ERVAK (2021). <http://www.ervak.org.tr/Img.asp?id=75> (Erişim Tarihi: 07 Aralık 2021).
- URL 30: ERVAK (2021). <http://www.ervak.org.tr/Img.asp?id=75> (Erişim Tarihi: 09 Aralık 2021).
- URL 31: wow TURKEY, (2021). <http://wownturkey.com/forum/viewtopic.php?t=81124&start=0> (Erişim Tarihi: 09 Aralık 2021).
- URL 32: İşlam Ansiklopedisi (2021). <https://islamansiklopedisi.org.tr/cifte-minareli-medrese--erzurum> (Erişim Tarihi: 25 Aralık 2021).
- URL 33: İşlam Ansiklopedisi (2021). <https://islamansiklopedisi.org.tr/cifte-minareli-medrese--erzurum> (Erişim Tarihi: 25 Aralık 2021).
- URL 34: Türkiye Kütür Portalı, (2021). <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/erzurum/gezilecekyer/cifte-minareli-medrese> (Erişim Tarihi: 25 Aralık 2021).
- URL 35: İşlam Ansiklopedisi (2021). <https://islamansiklopedisi.org.tr/cifte-minareli-medrese--erzurum> (Erişim Tarihi: 25 Aralık 2021).
- URL 36: ERVAK (2021). <http://www.ervak.org.tr/Img.asp?id=75> (Erişim Tarihi: 26 Aralık 2021).
- URL 37: Vakıflar Genel Müdürlüğü (2021). <https://www.vgm.gov.tr/haberler/cifte-minareli-medrese--muze-olarak-tekrar-ziyarete-acildi> (Erişim Tarihi: 26 Aralık 2021).
- URL 38: Marmara Life (2021). <https://marmaralife.com/2017/09/25/anadoludaki-en-onemli-saltuklu-eseri-erzurum-ulu-camii/> (Erişim Tarihi: 27 Aralık 2021).
- URL 39: Marmara Life, (2021). <https://marmaralife.com/2017/09/25/anadoludaki-en-onemli-saltuklu-eseri-erzurum-ulu-camii/> (Erişim Tarihi: 27 Aralık 2021).

- URL 40: Erzurum Portalı (2021). <https://erzurumportali.com/shf/204/Erzurumun-En-Eski-Tarihi-Eseri-Urartulardan-Kalma-Erzurum-Kalesi> (Erişim Tarihi: 28 Aralık 2021).
- URL 41: Sanatın Yolculuğu (2021). <https://www.sanatinyolculugu.com/erzurum-kalesi/> (Erişim Tarihi: 28 Aralık 2021).
- URL 42: Erzurum Portalı (2021). <https://erzurumportali.com/shf/204/Erzurumun-En-Eski-Tarihi-Eseri-Urartulardan-Kalma-Erzurum-Kalesi> (Erişim Tarihi: 28 Aralık 2021).
- URL 43: Cambaz, (2021). https://www.mustafacambaz.com/postcards.php?image_id=38848&sessionid= (Erişim Tarihi: 28 Aralık 2021).
- URL 44: İslam Ansiklopedisi (2021). <https://islamansiklopedisi.org.tr/kazeruniyye> (Erişim Tarihi: 28 Aralık 2021).
- URL 45: Erzurum (2021). <http://www.erzurumgazetesi.com.tr/haber/7-asirlik-sir-cozuldu/40994> (Erişim Tarihi: 28 Aralık 2021).
- URL 46: Erzurum (2021). <http://www.aziziyeden.com/2015/01/karakose-mahallesi-3/> (Erişim Tarihi: 29 Aralık 2021).
- URL 47: https://www.erzurumpost.com/eski-erzurum-veya-bir-zamanlar-erzurum-5_1187v.html (Erişim Tarihi: 29 Aralık 2021).
- URL 48: Erzurum Portalı (2021). <https://erzurumportali.com/shf/5028/Erzurum-Morgov-Sarayı-Yakutiye-Medresesi> (Erişim Tarihi: 29 Aralık 2021).
- URL 49: Türkiye Arşivi (2021). <http://www.eskiturkiye.net/4334/yakutiye-medresesi-1916> (Erişim Tarihi: 29 Aralık 2021).
- URL 50: TÜİK (2022). <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Nufus-ve-Demografi-109> (Erişim Tarihi: 02 Şubat 2022).
- URL 51: İstanbul Üniversitesi (2022). https://cdn-acikogretim.istanbul.edu.tr/auzefcontent/20_21_Guz/bilimsel_arastirma_teknikleri/4/index.html#:~:text=Cr onbach%20Alfa%20G%C3%BCvenilirlik%20Katsay%C4%B1s%C4%B1,bir%20i%C3%A7%20tutarl%C4%B1k%20tahmin%20y%C3%B6ntemidir (Erişim Tarihi: 02 Şubat 2022).

URL 52: Milliyet (2022). <https://www.milliyet.com.tr/yerel-haberler/erzurum/dapin-finansmanliginda-erzurum-kalesinin-restorasyonu-basliyor-12105791> (Erişim Tarihi: 04 şubat 2022).

URL 53: Erzurum Bşyşkşehir Belediyesi (2022). <https://erzurum.bel.tr/GuncelHaber-buyuksehir-belediyesi-kale-cevresi-kultur-yolu-projesi-ni-hizlandirdi/29/166.html> (Erişim Tarihi: 04 şubat 2022).

URL 54: Erzurum Bşyşkşehir Belediyesi (2022). <https://www.erzurum.bel.tr/GuncelHaber-kultur-yolu-projesinde-sira-ikinci-etapta/29/878727.html> (Erişim Tarihi: 04 şubat 2022).

EKLER

EK 1. Anket Formu

Sayın Katılımcı,

Bu anket formu, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde yürütülen "**KÜLTÜREL MİRAS VARLIKLARININ KORUNMASINDA YEREL HALKIN ALGISI: ERZURUM KÜLTÜR YOLU PROJESİ ÖRNEĞİ**" başlıklı yüksek lisans tez çalışmasına veri toplamak amacıyla hazırlanmıştır. Elde edilen veriler bilimsel amacı dışında kesinlikle kullanılmayacak olup ankette isim belirtmenize gerek yoktur. Katkılarınızdan dolayı teşekkür ederim.

Orhan DURSUN
Atatürk Üniversitesi, S.B.E.
Turizm İşletmeciliği A.B.D

Prof. Dr. Cavit YEŞİLYURT
Atatürk Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

KÜLTÜR YOLU PROJESİ'NDE YER ALAN KÜLTÜREL VARLIKLAR

Çifte Minareli Medrese

Narmanlı Camii

Ulu (Atabey) Camii

Cimcime Hatun Türbesi

Erzurum Kalesi (Saat Kulesi)

Ebu İshak Kazeruni Türbesi

Üç Kümbetler

Erzurum Evleri

Yakutiye Medresesi

1.BÖLÜM

1.Cinsiyetiniz:

☐ Erkek ☐ Kadın

2.Yaşınız:

☐ 18 - 25 ☐ 26 - 35 ☐ 36 – 45 ☐ 46 – 55 ☐ 56 yaş ve üzeri

3.Medeni Haliniz:

☐ Evli ☐ Bekâr

4.Eğitim Durumunuz:

☐ İlköğretim ☐ Lise ☐ Ön Lisans ☐ Lisans ☐ Lisansüstü

5.Mesleğiniz:

☐ Öğrenci ☐ Kamu çalışanı ☐ Kamuda yönetici ☐ Ev hanımı ☐ Emekli

☐ Özel sektör çalışanı ☐ Özel sektörde yönetici ☐ Esnaf ☐ Tüccar ☐ Diğer

6.Aylık Geliriniz (TL):

☐ 0-2825 TL ☐ 2826-3500 TL ☐ 3501-4000 TL ☐ 4001-5000 TL

☐ 5001-6000 TL ☐ 6001-7000TL ☐ 7001TL ve üzeri ☐ Gelirim yok

7. Herhangi bir yabancı dil biliyor musunuz?☐Evet ☐ Hayır**8. Turizm ile ilgili herhangi bir işte çalışıyor musunuz?**☐Evet ☐ Hayır**9. Kültür Yolu Projesi'nde yer alan yapıtları daha önce ziyaret ettiniz mi?**☐Evet ☐ Hayır**10. Kültür Yolu Projesi'nde yer alan yapıtların tarihini biliyor musunuz?**☐Evet ☐ Hayır**2.BÖLÜM**

Lütfen aşağıdaki ifadelere katılım düzeyinizi, ifadeye ilişkin seçeneğin karşısındaki kutucuğa X işareti koyarak belirtiniz.	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Turistler Kültür Yolu'nu ziyaret ederken çevreye duyarlı davranmaktadır.					
Bölgenin fiziksel korunma düzeyi yeterli seviyededir.					
Yerel halk Kültür Yolu'nun korunmasına yeterli düzeyde ilgi göstermektedir.					
Kültür Yolu uluslararası düzeyde tanınmaktadır.					
Kültür Yolu turistik ürüne çevrilmiş bir değerdir.					
Yerel halk bu bölgeye gelen ziyaretçilere karşı son derece misafirperverdir.					
Kültür Yolu'nda bulunan tarihi eserler yeterince korunmaktadır.					
Yerel halk bölgedeki kültür turizminin korunmasına gereken desteği sağlamaktadır.					
Kültür Yolu'na kültür turizmini korumak ve geliştirmek amacıyla yeterli yatırımlar yapılmaktadır.					
Mevcut yerel yönetim tarihi yapıların korunmasına yönelik restorasyon faaliyetlerine önem vermektedir.					
Kültür Yolu bölgesi turizm kalkınma planlarında önemli bir yere sahiptir.					
Kültür Yolu'nda fiziksel çevre korunmaktadır.					
Kültür Yolu'nun uluslararası tanınırlığı için yeterli düzeyde çalışmalar yapılmaktadır.					
Kültür Yolu'nda sosyo-kültürel çevre korunmaktadır.					
Bölgedeki yerli ve yabancı yatırımlar kültürel turizmin sürdürülebilirliği açısından yeterli düzeye sahiptir.					
Kültür ve Turizm Bakanlığı bölgedeki kültür turizmi potansiyelinin artması için yeterli düzeyde çalışmalar yapmaktadır.					
Mevcut yerel yönetimin Kültür Yolu çevresine ilişkin altyapı çalışmaları yeterli düzeydedir.					

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Orhan DURSUN
Doğum Yeri ve Tarihi	
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Akdeniz Üniversitesi, Turizm Fakültesi Konaklama İşletmeciliği (2012-2016).
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
İş Deneyimi	
Çalıştığı Kurumlar	-
İletişim	
Tarih	